

מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל לשנת 2020

פברואר 2021

האוניברסיטה העברית בירושלים
THE HEBREW UNIVERSITY OF JERUSALEM
الجامعة العبرية في اورشليم القدس

אקורד • אֶכּוֹרְד • aChord
פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי
علم النفس الاجتماعي للتغيير الاجتماعي

כתיבה: טל אוריאן הראל, מלקיטו אדגו, ד"ר ליאת נצר ואהרון גפן

ניתוח נתונים: טל אוריאן הראל ומלקיטו אדגו

ליווי מחקר: ד"ר יוסי חסון ופרופ' עירן הלפרין

ליווי מקצועי ועריכה: אהרון גפן ורון גרליץ

עיצוב גרפי: סטודיו עדה אראל

עריכת לשון: אורה דנקנר

תרגום לערבית: ז'נאן בסול

תרגום לאנגלית: שרה מגני

מהלך "תו תקווה ישראלית" של מרכז אקורד מתקיים בשותפות עם "תקווה ישראלית בחינוך" מיזם משותף של בית הנשיא וקרן לאוטמן.

תוכן עניינים

04	תקציר בעברית וערבית
13	מבוא - מדד השותפות, מודל דמות הבוגרת ומטרות המחקר
20	שיטת איסוף הנתונים ומאפייני המדגם
24	מדריך לקריאת הממצאים
26	ממצאי בני ובנות הנוער בישראל בתחום השותפות
27	■ רכיב ראשון - זהות חברתית
32	■ רכיב שני - סובלנות
40	■ רכיב שלישי - רגישות לאי-שוויון
47	■ רכיב רביעי - מוכנות לקרבה חברתית
53	קורונה ויחסים בין הקבוצות בחברה בישראל
57	עיקרי הממצאים בחלוקה על פי קבוצות
62	סיכום ומסקנות
66	המלצות לעשייה החינוכית ולמדיניות החינוך
75	נספחים
81	תקציר באנגלית

תקציר

החברה בישראל היא חברה שסועה המאופיינת במתחים בין קבוצות חברתיות שונות. המתחים האלה, שהולכים ומעמיקים בשנים האחרונות, באים לידי ביטוי בתחושות ובעמדות שליליות הדדיות, בעוינות, בריחוק, בבידול ובהפרדה בין-קבוצתית, ולעיתים אף באלימות. השפעתם של השסעים האלה ניכרת גם בקרב בני ובנות הנוער מהקבוצות השונות בישראל ומהווה אתגר משמעותי בפני העוסקים בחינוך לשותפות. **מרכז אקורד – פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי** באוניברסיטה העברית פועל לקדם יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות בחברה בישראל על בסיס ידע מקצועי ומתקדם בתחום הפסיכולוגיה החברתית של יחסים בין קבוצות. הארגון פיתח את **מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל**, הממפה את מכלול החסמים וההזדמנויות הפסיכולוגיים לקידום יחסים מיטיבים בין הקבוצות וליצירת שותפות בין-קבוצתית בקרב בני ובנות הנוער מארבעת זרמי החינוך בישראל – ממלכתי, ממלכתי-דתי, חרדי וממלכתי-ערבי. מדד השותפות מציג לקוראיו תמונת מצב עדכנית מקיפה וייחודית על היחסים בין הקבוצות כפי שהם באים לידי ביטוי בקרב תלמידי ישראל, ומטרתו לבסס שיח מודע על המצב בשטח ולסייע בהובלת פעילות חינוכית אפקטיבית לקידום שותפות.

מדד השותפות מבוסס על **מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות** שפיתח מרכז אקורד בשיתוף עם תקווה ישראלית בחינוך, משרד החינוך ופורום דב לאוטמן למדיניות החינוך, בכדי להגדיר מתווה ברור שינחה את עבודת החינוך לשותפות בין קבוצות בישראל. זהו מודל פורץ דרך המאפשר גזירה של יעדים פדגוגיים אופרטיביים לעשייה בשדה החינוך לצד מדידה איכותית של המצב הקיים בשטח ושל ההתקדמות בהשגת היעדים האלה. המודל בנוי מארבעה רכיבים – זהות, סובלנות, רגישות לאי-שוויון ומוכנות לקרבה חברתית – ומגדיר את מכלול התפיסות והעמדות המיטביות שראוי שבוגרי ובוגרות מערכת החינוך יחזיקו בהן כדי שיוכלו לתרום לקידום יחסים מכבדים, סובלניים ושוויוניים בין הקבוצות בחברה בישראל. עבודה חינוכית על בסיס המודל יכולה להגביר במידה ניכרת את האפקטיביות של מהלכי חינוך לשותפות המתקיימים כיום בשדה.

דוח מדד השותפות הנוכחי מתבסס על סקר שנערך בחודשים מאי-יולי 2020, והנתונים המוצגים בו נאספו מ-1,091 בני ובנות נוער בגילי 16-18 (י"ב וישיבה קטנה וגדולה) בארבעה מדגמים ארציים שהוגדרו על פי ארבעת זרמי החינוך בישראל. המדד בוחן תפיסות, רגשות, עמדות והתנהגויות של בני ובנות הנוער בהקשר של שותפות בין-קבוצתית ומציג את תמונת המצב על אודותיהם נכון לשנת 2020. במהלך השנתיים הקודמות (2018-2019) אספנו נתונים של שלוש מתוך ארבע הקבוצות – יהודים-חילונים, יהודים-דתיים וערבים – ולגביהן מתוארות בדוח גם מגמות שינוי לאורך השנים. בנוסף לכך בחנו במחקר גם את השפעות מגיפת הקורונה על היחסים בין ארבע הקבוצות.

ממצאים

להלן הממצאים המרכזיים המוצגים על פי ארבעת רכיבי מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות:

רכיב הזהות החברתית

לפי מודל דמות הבוגרת, חיבור ותחושת שייכות של בני ובנות הנוער לקבוצה הישראלית-המשותפת לצד תחושת שייכות עמוקה לקבוצה הייחודית שלהם הם בסיס הכרחי לכינון שותפות בחברה בישראל. ממצא מרכזי שעולה בהקשר זה הוא חיבור מיטבי של בני ובנות הנוער היהודים החילונים והדתיים לקבוצתם הייחודית ולקבוצה המשותפת-הישראלית. לעומת זאת, בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על רמת חיבור נמוכה, המעידה גם על זרות וריחוק, ביחס לקבוצת המשותפת-הישראלית. כתמונת ראי, ממצאי המחקר מראים כי בני ובנות הנוער היהודים מכל הקבוצות מבטאים תפיסות ועמדות שליליות ביחס לקבוצה הערבית, שיכולות להעיד גם על תפיסה המדירה את הקבוצה הערבית מן הקולקטיב הישראלי.

רכיב הסובלנות

לפי מודל דמות הבוגרת, יחס סובלני ומכיל כלפי קבוצות אחרות הוא אבן יסוד בתהליכים של חינוך לשותפות, וכדי לפתח אותו יש לצמצם סטריאוטיפים שליליים ורגשות של פחד ושנאה. מהנתונים עולה כי בני ובנות נוער מכל קבוצה מסמנים קבוצה אחת אחרת כקבוצה המרוחקת ביותר מקבוצתם ומביעים כלפיה תפיסה סטריאוטיפית שלילית ורגשות שליליים קשים. בני הנוער היהודים-חילונים והערבים מסמנים כך את הקבוצה החרדית, ובני הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים מסמנים כך את הקבוצה הערבית. הממצאים מראים שכמחצית מבני ובנות הנוער היהודים-חרדים והיהודים-דתיים דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי ערבים, וכמחצית מבני ובנות הנוער הערבים וקצת יותר משליש מבני ובנות הנוער היהודים-חילונים דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי חרדים. ממצא חשוב ומדאיג נוסף הוא רמות השנאה הגבוהות מאוד בקרב בני ובנות נוער יהודים-חרדים ובני ובנות נוער יהודים-דתיים כלפי הקבוצה הערבית.

רכיב הרגישות לאי-שוויון

מודל דמות הבוגרת מצביע על חשיבותן הרבה של הכרה באי-שוויון והתנגדות לאפליה בקידום שותפות בין קבוצות בחברה. הממצאים מראים כי בני ובנות הנוער מגלים רמת מודעות נמוכה לאפליה כלפי הקבוצות שהם מסמנים כמרוחקות ביותר ואף מביעים תמיכה באפליה כלפיהן. ממצא מרכזי שצריך לשמש תמרור אזהרה ברור הוא שבקרב בני ובנות נוער יהודים-דתיים ניכרת תמיכה משמעותית באפליה ובשלילת זכויות יסוד של אזרחים ערבים במדינת ישראל, כמו זכות ההצבעה.

רכיב המוכנות לקרבה חברתית

לפי מודל דמות הבוגרת, תוצר הכרחי של חינוך לשותפות הוא נכונות ומוטיבציה לקשר עם קבוצות אחרות. זהו הבסיס לכינונה של חברה המעודדת הפריה הדדית ושיתוף פעולה בין חבריה. לצד ממצאים מעודדים בהקשר זה בחלק מהקבוצות, עולה מהנתונים כי בני ובנות הנוער היהודים-חרדים סקרנים פחות ללמוד על קבוצות אחרות בחברה בישראל. ממצא מרכזי נוסף הוא הנכונות המועטה מאוד של בני ובנות הנוער הערבים ושל בני ובנות הנוער היהודים-חרדים לקיים אלה עם אלה מפגש בהווה או

אינטראקציה בעתיד וכן רצון מועט ביותר לשיפור היחסים עם הקבוצה האחרת.

מגמות שינוי 2018-2020

ממצאי המחקר עולה כי בשנים 2018-2020 חל שיפור מסוים במדדים של סובלנות, רגישות לאי-שוויון ונכונות לקרבה עם קבוצות אחרות, ובייחוד ביחס לקבוצות הערבית והיהודית-חרדית. הדוח אמנם חושף מציאות קשה אך גם שינויים קטנים ומעודדים המצביעים על התקדמות בכיוון הנכון.

קורונה ויחסים בין ארבע הקבוצות

ממצאי הדוח עולה כי תופעות של העדר סובלנות ורגישות לאי-שוויון משתקפות גם בתפיסות של בני ובנות הנוער בכל הנוגע למגיפת הקורונה. כך, הקבוצות שבני ובנות הנוער תפסו כמהוות איום בריאותי חמור ביותר הן אותן הקבוצות שמלכתחילה היחס כלפיהן היה סטריאוטיפי ושלילי יותר. ממצא מדאיג במיוחד הוא הנטייה לתמוך פחות בהקצאת משאבים לקבוצות האלה לצורך התמודדות עם המגיפה. ממצאים אלו מדגישים עד כמה עמדות שליליות ודחייה של קשר עם קבוצות אחרות עלולות להזיק לחברה ולפגוע בסופו של דבר ביכולתה להתמודד עם משברים.

ממצאי המחקר מעלים תמונה קשה ומורכבת בתחום היחסים הבין-קבוצתיים בישראל. פרסום מדד השותפות מהווה הזדמנות ראשונה מסוגה לזהות את האתגרים המשמעותיים הניצבים בפני כל העוסקים במלאכת החינוך לשותפות. אנו מאמינים כי סימון החסמים הפסיכולוגיים הייחודיים לכל מרכיב ולכל קבוצה בדגש על קידום יחסים מיטיבים כלפי הקבוצות המרוחקות הם בעלי ערך רב לכל העוסקים בחינוך לשותפות וצריכים להוות בסיס לעשייה החינוכית בתקופה זו. בפרק ההמלצות מפורטים צעדים קונקרטיים, המבוססים על ידע, ניסיון ומחקר, שניתן ואף חשוב לקדם בכדי להביא לשיפור את המצב.

המלצות

המלצות מרכז אקורד לקידום עשייה חינוכית מיטבית בתחום החינוך לשותפות נשענות על ממצאי הדוח ועל הניסיון שצבר מרכז אקורד בשנים האחרונות בפעילותו בשדה החינוכי, והן כוללות המלצות לעשייה חינוכית והמלצות למדיניות החינוך.

ההמלצות לעשייה חינוכית מדגישות פעולות אופרטיביות שיש לקדם בעשייה החינוכית עם התלמידים והתלמידות בישראל ואלו המרכזיות שבהן:

◆ על חינוך לשותפות לשים דגש על **קידום תפיסות ורגשות חיוביים כלפי** הקבוצות המרוחקות ביותר, **יהודים-חרדים וערבים**, שהתפיסות והיחס כלפיהם הם השליליים ביותר. לשם כך יש לפעול **לצמצום הסטריאוטיפים השליליים כלפיהן, להפחתת רגשות של שנאה וחשש מפני הקבוצה הערבית בקרב כל הקבוצות היהודיות ולחיזוק התפיסה כי הקבוצה הערבית היא חלק בלתי נפרד מהחברה בישראל.**

◆ נדרשת פעילות של חינוך לשותפות בבתי ספר מהזרמים החרדי והממלכתי-ערבי. בשני הזרמים

חשוב לסייע לתלמידים לפתח תפיסת זהות מורכבת מכילה ומיטיבה שלפיה זהות אחת אינה שוללת זהויות חברתית אחרות, לצד עיסוק בנושא השותפות עם קבוצות אחרות בישראל.

◆ **בעיתות משבר, כמו משבר הקורונה, יש להמשיך לקדם חינוך לשותפות** על אף הקשיים וחוסר הוודאות המאפיינים תקופה זו, שכן המתחים בין הקבוצות, המתבטאים בתפיסות שליליות ובחוסר נכונות לתמוך בקבוצות שונות בעת המשבר, מערערים את יכולת ההתמודדות של החברה כולה.

ההמלצות למדיניות החינוך מדגישות צעדים מערכתיים שיש להניע כעת כדי לבסס חינוך מיטבי לשותפות בישראל. להלן ההמלצות העיקריות:

◆ **הנגשה והנכחה של תכנים של חינוך לשותפות בכל הגילים, בכל המקצועות ובכל זרמי החינוך והקצאת התקציב הדרוש לכך. אנו ממליצים על מינוי רכז לקידום חינוך לשותפות בכל בית ספר, על קיום תוכנית לימודים ייעודית שתנחיל ידע וכלים של חינוך לשותפות מגיל הגן ועד י"ב ועל שילוב תכנים של חינוך לשותפות בכל מקצועות הלימוד (כולל מתמטיקה, לשון, היסטוריה, מדעים ועוד), וכן על שילוב החינוך לשותפות בהכשרות המורים ובפיתוח המקצועי.**

◆ **הגדרת מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות כיעד החינוכי המשותף לכל מערכת החינוך בתחום החינוך לשותפות.** חדשנותו של המודל היא ביכולת לגזור מתוכו יעדים חינוכיים קונקרטיים הכוללים השפעה על כלל התפיסות, הרגשות וההתנהגויות שפוגעות בכינון יחסים משותפים בחברה בישראל. אימוץ המודל כיעד החינוכי בתחום יוביל לביסוס שפה משותפת ולעשייה מתואמת בין כל הגורמים הפועלים בשדה.

◆ **התמדה במדידה שנתית של עמדות ותפיסות בני ובנות הנוער הנוגעות לחינוך לשותפות,** במטרה ליצור בסיס ידע שיספק תמונת מצב מדויקת ועדכנית ההכרחית לקידום עשייה חינוכית אפקטיבית.

לסיכום: מדד השותפות מציג תמונת מצב עגומה למדי על יחסם של בני ובנות הנוער לחברי קבוצות אחרות ועל ההיתכנות של שותפות בין הקבוצות בישראל. ממצאי דוח זה צריכים להוות קריאת השכמה לאנשי ונשות חינוך וכן להנהלת משרד החינוך ולכל האמונים על מערכת החינוך. אנחנו במרכז אקורד רואים בהמלצות הדוח בסיס לפעולה לקידום חינוך אפקטיבי לשותפות וקוראים למימושן בכל שדרות מערכת החינוך.

ملخص

المجتمع في إسرائيل هو مجتمع متصدع يتسم بالتوترات بين مختلف الفئات الاجتماعية التي تركبه. تتجلى هذه التوترات، الآخذة بالتعمق في السنوات الأخيرة، في المشاعر والمواقف السلبية المتبادلة، العداء، البعد، الاختلاف، الفصل بين المجموعات، والعنف أحياناً. تأثير هذه الانقسامات واضح أيضاً لدى الشبيبة من مختلف المجموعات في إسرائيل ويشكل تحدياً كبيراً في وجه العاملين في مجال التربية للشراكة. يعمل مركز أكورد - علم النفس الاجتماعي من أجل التغيير الاجتماعي في الجامعة العبرية على تقوية العلاقات المتساوية، المتسامحة، والاحترام بين مختلف المجموعات التي تركب المجتمع الإسرائيلي، اعتماداً على المعرفة المهنية والمتقدمة في مجال علم النفس الاجتماعي للعلاقات بين المجموعات. طورت المنظمة مؤشر الشراكة لدى الشبيبة في إسرائيل، والذي يتتبع ويحدد كافة الحواجز والفرص النفسية لتعزيز المعاملة الحسنة بين المجموعات وخلق شراكة بين الشبيبة المنتهية لتيارات التربية الأربعة في إسرائيل: الحكومي، الحكومي-المتدين، الحريدي، والحكومي-العربي. يقدم مؤشر الشراكة لقرائه صورة شاملة، فريدة وحديثة للعلاقات بين المجموعات كما يتم التعبير عنها لدى الطلاب في إسرائيل، ويهدف إلى بناء خطاب واعٍ حول الوضع في الميدان والمساعدة في قيادة أنشطة تربوية فعالة لتعزيز الشراكة.

يعتمد مؤشر الشراكة على نموذج شخصية البالغة في التربية من أجل الشراكة الذي طوره مركز أكورد بالتعاون مع أمل إسرائيلي في التربية والتعليم، وزارة التربية والتعليم ومنتدى دوف لاوتمان لسياسة التربية، لتحديد مخطط واضح يوجه العمل التربوي للشراكة بين المجموعات في إسرائيل. هذا نموذج رائد يمكن من اشتقاق أهداف تربوية عملية من مجال التربية إلى جانب قياس نوعي للوضع القائم في المجال والتقدم في تحقيق هذه الأهداف. يتكون النموذج من أربعة مكونات (الهوية، التسامح، الحساسية تجاه عدم المساواة والاستعداد للتقارب الاجتماعي) ويحدد نطاق التصورات والمواقف المثلى التي من المفضل أن يلتزم بها خريجات وخريجو جهاز التعليم، حتى يتمكنوا من المساهمة في تعزيز علاقات الاحترام، التسامح والمساواة بين المجموعات التي تركب المجتمع الإسرائيلي. يمكن للعمل التربوي القائم على النموذج أن يزيد بشكل كبير من فعالية السيرورات التربوية من أجل الشراكة القائمة في هذا المجال اليوم.

يعتمد تقرير مؤشر الشراكة الحالي على مسح أجريناه خلال الأشهر أيار/مايو-تموز/يوليو 2020، جمعت البيانات الواردة فيه من 1091 فتاة وفتى تتراوح أعمارهم بين 16 - 18 عاماً (الصف العاشر حتى الثاني عشر، ومدرسة دينية صغيرة وأخرى كبيرة) في أربع عينات إحصائية قطرية تم تحديدها بحسب التيارات التربوية الأربعة في البلاد. يفحص المؤشر تصورات الشبيبة، مشاعرهم، مواقفهم وسلوكياتهم في سياق الشراكة بين المجموعات ويعرض لمحة عما هي عليه في العام 2020. جمعنا خلال العامين السابقين (2018-2019) بيانات من ثلاث مجموعات من ضمن الأربع (يهود علمانيون، يهود متدينون وعرب) يصف التقرير اتجاهات تغيرها على مر السنين أيضاً. درسنا أيضاً آثار جائحة الكورونا على العلاقات بين المجموعات الأربع.

النتائج

فيما يلي النتائج الرئيسية المعروضة وفقاً لمركبات نموذج شخصية البالغاة في التربية من أجل الشراكة:

مكوّن الهوية الاجتماعية

وفقاً لنموذج شخصية البالغاة، فإن ارتباط الشبيبة وشعورهم بالانتماء إلى المجموعة الإسرائيلية المشتركة، إلى جانب الانتماء العميق إلى مجموعتهم الخاصة هي أساس ضروري لإقامة الشراكة في المجتمع الإسرائيلي. النتيجة الرئيسية التي تظهر في هذا السياق هي علاقة الفتيان والفتيات اليهود العلمانيين والمتدينين بمجموعتهم وبالمجموعة الإسرائيلية المشتركة. بالمقابل، أبلغ الفتيان والفتيات العرب عن مستوى ارتباط منخفض، يشير إلى الاغتراب والبعد، فيما يتعلق بالمجموعة الإسرائيلية المشتركة. بالمقابل، تظهر نتائج الدراسة أن الفتيان والفتيات اليهود من كافة الفئات يعبرون عن تصورات ومواقف سلبية تجاه المجموعة العربية، ما يمكنه الإشارة إلى تصور يقصي المجموعة العربية من المجتمع الإسرائيلي.

مكوّن التسامح

وفقاً لنموذج شخصية البالغاة، فإن الموقف المتسامح الذي يحتوي المجموعات الأخرى هو حجر الزاوية في سيرورات التربية من أجل الشراكة، التي يجب الحد من الصور النمطية السلبية، الخوف والكرهية من أجل تطويرها. تظهر البيانات أن الفتيان والفتيات من كل مجموعة يصنفون مجموعة واحدة أخرى على أنها الأبعد عن مجموعتهم ويعبرون عن صور نمطية ومشاعر سلبية صعبة تجاهها. هذا ما يعبر عنه الفتيان والفتيات اليهود العلمانيين والعرب تجاه المجموعة الحريدية، وما يعبر عنه الفتيان والفتيات اليهود المتدينون والحريدية تجاه المجموعة العربية. تظهر النتائج أن حوالي نصف الفتيان والفتيات اليهود الحريدية واليهود المتدينين قد عبروا عن صور نمطية سلبية تجاه العرب، وحوالي نصف الفتيان والفتيات العرب وأكثر بقليل من ثلث الفتيان والفتيات اليهود العلمانيين عبروا عن صور نمطية سلبية تجاه الحريدية. نتيجة مهمة ومقلقة أخرى هي مستوى الكراهية العالي لدى الفتيان والفتيات الحريدية والفتيات اليهود المتدينين تجاه المجموعة العربية.

مكوّن الحساسية تجاه عدم المساواة

يشير نموذج شخصية البالغاة إلى أهمية الاعتراف بانعدام المساواة ومقاومة التمييز في تعزيز الشراكة بين المجموعات في المجتمع. تشير النتائج إلى أن الفتيان والفتيات يظهرون مستوى وعي منخفض تجاه التمييز ضد المجموعات التي يعتبرونها الأبعد، بل ويعبرون عن دعمهم للتمييز ضدها. النتيجة الرئيسية التي عليها أن تكون بمثابة علامة تحذير واضحة هي أن من الملحوظ أن الفتيان والفتيات اليهود المتدينين يدعمون التمييز وحرمان المواطنين العرب من حقوقهم الأساسية، مثل الحق في التصويت.

مكوّن الاستعداد للتقارب الاجتماعي

وفقاً لنموذج شخصية البالغاة، فإن النتيجة الضرورية للتربية من أجل الشراكة هي الرغبة والدافع للتواصل مع المجموعات الأخرى. هذا هو الأساس لبناء مجتمع يشجع الإثراء المتبادل والتعاون بين أعضائه. إلى جانب النتائج المشجعة في هذا الصدد في بعض المجموعات، تُظهر البيانات أن الفتيان والفتيات اليهود الحريدية أقل فضولاً للتعرف على مجموعات أخرى في المجتمع الإسرائيلي. نتيجة رئيسية أخرى هي قلة استعداد الفتيان والفتيات العرب والحريدية للقاء بعضهم البعض في الحاضر أو في المستقبل، بالإضافة إلى رغبة ضئيلة جداً في تحسين العلاقات مع المجموعة الأخرى.

اتجاهات التغيير 2018-2020

تظهر نتائج الدراسة تحسناً ما بين السنوات 2018-2020 في مقاييس التسامح، الحساسية تجاه عدم المساواة والاستعداد للتقارب بين الجماعات الأخرى، خاصة فيما يخص المجموعات العربية والحريديم. على الرغم من أن التقرير يكشف عن واقع صعب، إلا أن هناك تغييرات صغيرة مشجعة أيضاً، تشير إلى التقدم في الاتجاه الصحيح.

الكورونا والعلاقات بين المجموعات الأربع

تشير نتائج التقرير إلى أن ظواهر انعدام الحساسية للتمييز تنعكس أيضاً في تصورات الفتيان والفتيات بشأن جائحة الكورونا. المجموعات التي اعتبر الفتيان والفتيات أنها تشكل تهديداً خطيراً للغاية على الصحة هي المجموعات نفسها التي كانت لهم صور نمطية سلبية تجاهها من البداية. نتيجة مقلقة بشكل خاص هي الميل لعدم دعم تخصيص موارد لهذه المجموعات للتعامل مع الجائحة. تسلط هذه النتائج الضوء على مدى قدرة المواقف السلبية ورفض التواصل مع المجموعات الأخرى على إلحاقها الضرر بالمجتمع والمساس بقدرته على التعامل مع الأزمات في النهاية.

تظهر نتائج الدراسة صورة صعبة ومركبة في مجال العلاقات بين المجموعات في إسرائيل. يعتبر نشر مؤشر الشراكة فرصة هي الأولى من نوعها لتحديد التحديات الكبيرة التي تواجه جميع العاملين في التربية من أجل الشراكة. نؤمن أن تحديد الحواجز النفسية الفريدة لكل مكون وكل مجموعة، مع التركيز على تعزيز العلاقات الحسنة تجاه المجموعات المقصاة يعد ذا قيمة كبيرة لجميع العاملين في التربية من أجل الشراكة وأن عليها أن تكون أساساً للعمل التربوي خلال هذه الفترة. يوضح قسم التوصيات خطوات مفصلة، بناءً على المعرفة، الخبرة والأبحاث التي يمكن وينبغي تعزيزها من أجل تحسين الوضع.

التوصيات

تستند توصيات مركز أكورد لتعزيز العمل التربوي الأمثل في مجال التربية من أجل الشراكة إلى نتائج التقرير والخبرة التي اكتسبها المركز في السنوات الأخيرة في أنشطته في المجال التربوي التي تتضمن توصيات للعمل التربوي وتوصيات لسياسة التربية.

تؤكد توصيات العمل التربوي على الإجراءات العملية التي يجب تعزيزها في العمل التربوي مع الطلاب في إسرائيل، وأهمها:

◆ على التربية من أجل الشراكة التركيز على تعزيز التصورات والمشاعر الإيجابية تجاه المجموعات المقصاة، اليهود الحريديم والعرب، والذين يتعرضون للتصورات والمواقف الأكثر سلبية. لذلك، يجب العمل للحد من الصور النمطية السلبية تجاههم، الحد من مشاعر الكراهية والخوف من المجموعة العربية لدى كافة المجموعات اليهودية وتعزيز التصور أن المجموعة العربية هي جزء لا يتجزأ من المجتمع في إسرائيل.

◆ يجب القيام بأنشطة تربوية من أجل الشراكة في المدارس من التيارات الحريدت والعربية. من المهم مساعدة الطلاب في كلا التيارين على تطوير تصور مركب، محتوٍ ومفيد، وواعٍ إلى أن الهوية الواحدة لا تهتمش الهويات الاجتماعية الأخرى، إلى جانب تناول المشاركة مع مجموعات أخرى في إسرائيل.

◆ يجب الاستمرار في تعزيز التربية للمشاركة في فترات الأزمات، مثل أزمة الكورونا، على الرغم من انعدام اليقين والصعوبات التي

تميز هذه الفترة، حيث أن التوترات بين الجماعات المتجلية في التصورات السلبية وعدم الاستعداد لدعم الفئات المختلفة أثناء الأزمات، تمس بقدرة المجتمع على مواجهتها.

التوصيات لسياسة التربية تشدد على الخطوات المنهجية التي يجب اتخاذها الآن لإنشاء تربية مثلى للشراكة في إسرائيل. فيما يلي التوصيات الرئيسية:

◆ إدخال وإتاحة مضامين التربية من أجل الشراكة لجميع الأعمار، في جميع المواضيع، وجميع مسارات التعليم وتخصيص الميزانية اللازمة لذلك. نوصي بتعيين مركز لتعزيز التربية للشراكة في كل مدرسة، بناء برنامج تربوي مخصص لغرس المعرفة وأدوات التربية من أجل الشراكة من رياض الأطفال وحتى الصف الثاني عشر، ودمج مضامين التربية من أجل الشراكة في جميع المواد (هما في ذلك الرياضيات، القواعد، التاريخ، العلوم، إلخ)، بالإضافة إلى دمج التربية للشراكة في تدريبات المعلمين والتطوير المهني.

◆ تحديد نموذج شخصية البالغ في التربية من أجل الشراكة كهدف تربوي مشترك لجهاز التعليم بأكمله في المجال. الابتكار في النموذج هو قدرته على اشتقاق أهداف تربوية ملموسة منه تشمل التأثير على جميع التصورات، المشاعر والسلوكيات التي تعيق إقامة علاقات مشتركة في المجتمع الإسرائيلي. سيؤدي اعتماد النموذج كهدف تربوي في المجال إلى بناء لغة مشتركة وعمل منسق بين جميع العوامل العاملة في الميدان.

◆ المواظبة في القياس السنوي لمواقف وتصورات الشبيبة فيما يتعلق بالتربية من أجل الشراكة من أجل خلق قاعدة معرفية توفر صورة دقيقة وحديثة وضرورية لتعزيز ممارسة العمل التربوي الفعال.

للإجمال: يقدم مؤشر الشراكة صورة قاتمة إلى حد ما لموقف الشبيبة تجاه أعضاء المجموعات الأخرى والاستعداد للشراكة بين المجموعات في إسرائيل. على نتائج هذا التقرير أن تكون بمثابة منبه للعاملات والعاملين في مجال التربية، بالإضافة إلى وزارة التربية والتعليم وجميع المسؤولين عن جهاز التربية والتعليم. نرى في مركز أكورد بتوصيات التقرير على أنها أساس للعمل من أجل تعزيز التربية الفعالة من أجل الشراكة وندعو لتنفيذها في جميع أقسام جهاز التربية والتعليم.

מבוא
מדד השותפות,
מודל דמות הבוגרת.
ומטרות המחקר

החברה בישראל מורכבת מפסיפס עשיר של קבוצות חברתיות ואתניות שונות. במפגש בין הקבוצות הללו טמון פוטנציאל ליצירת חברה מגוונת, מקורית, יצירתית ופורצת גבולות. עם זאת השונות הרבה בין הקבוצות והקונפליקט ביניהן עלולים לעורר גם תחושות ועמדות שליליות הדדיות ולהוביל לעוינות, לריחוק, לבידול ולהפרדה בין-קבוצתית ולעיתים אף לאלימות. ישראל אכן מאופיינת כחברה משוסעת לעומק (deeply divided society)¹, וכמה מהשסעים המרכזיים – למשל בין חרדים, דתיים וחילונים, בין ערבים ליהודים, בין ימנים לשמאלנים, בין מזרחים לאשכנזים, בין צברים לעולים – אף הולכים ומעמיקים בשל תהליכי הקצנה וקיטוב. כדי להתמודד עם התהליכים השליליים האלה, להאט אותם ואף לשנות את כיוונם, חשוב מאוד לקדם יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים ולבנות שותפות בין-קבוצתית בתוך החברה הישראלית. שותפות כזו היא הכרחית להבטחת עתיד יציב וחברה משגשגת.²

בתוך כך הפילוג החברתי בין ערבים ליהודים, ובין יהודים ממגזרים שונים – חילונים, דתיים וחרדים – מונצח במבנה מערכת החינוך הישראלית, המחולקת לארבעה זרמי חינוך מרכזיים: ממלכתי, ממלכתי דתי, חרדי וממלכתי ערבי.³ זרמי החינוך המובחנים מאפשרים לכל קבוצה חברתית בישראל להעניק לילדיה חינוך על פי עולם הערכים שלה, לשמר את התרבות האופיינית לה ולהבטיח את אורח החיים הקבוצתי הייחודי לה, אבל הם גם מעצימים את ההבחנה והבידול בין הקבוצות ומקשים ליצור שותפות רחבה בין חלקי החברה השונים.⁴ מערכת חינוך כזו מצמצמת את הזדמנויות המפגש בין ילדים ובני נוער מקבוצות שונות, ואכן מרביתם כמעט אינם פוגשים ילדים ובני נוער בני גילם מקבוצות חברתיות או אתניות אחרות. במציאות כזו קשה מאוד לחנך את הילדים ואת בני הנוער לשותפות חברתית הכוללת בניית זהות משותפת ישראלית, הגברת מודעות לאי-שוויון ולקשיים שעומדים מתמודדות קבוצות שונות בחברה, פיתוח סובלנות בין-קבוצתית ומוכנות למפגש עם האחר.

מרכז אקורד - פסיכולוגיה חברתית לשינוי חברתי פועל בשנים האחרונות בזירה החינוכית בישראל ומבקש לתת מענה לריחוק הגובר בין הקבוצות החברתיות המשתייכות לזרמים הנפרדים במערכת החינוך, ולבנות תשתית חינוכית לקידום שותפות. כחלק מהמאמצים הללו עורך המרכז זה שלוש שנים את **מדד השותפות בקרב בני נוער בישראל** (להלן: מדד השותפות). המדד מתבסס על **מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות** (ראו הרחבה בהמשך הפרק) ועל הידע והניסיון הייחודיים של מרכז אקורד בתחום הפסיכולוגיה החברתית של יחסים בין קבוצות, והוא ממפה תפיסות, רגשות, עמדות והתנהגויות של בני נוער בישראל בהקשר של שותפות בין-קבוצתית. **מטרת מדד השותפות והדוח הנוכחי היא בראש ובראשונה להציג למקבלי החלטות במסגרות השונות – החל במערכת החינוך הארצית וכלה במורה בבית הספר – את מכלול העמדות, הרגשות והתפיסות של בני ובנות הנוער מארבעת זרמי החינוך בהקשר של יחסים בין קבוצות בישראל בעת הזו, כדי לסייע להם לפתח ולהוציא לפועל תוכניות שיקדמו באופן אפקטיבי שותפות בין-קבוצתית. מטרה נוספת של הדוח היא לגבש שפה משותפת מקצועית ועשירה בתחום החינוך לשותפות שתהיה מוסכמת**

1 בלאנדר, ד' (2018, 16 באפריל). שסעים ישנים וחדשים בחברה הישראלית – מבט מסקרי דעת קהל. פרלמנט, 81. <https://www.idi.org.il/parliaments/22242/22263>

2 Bar-Tal, D. (2004). Nature, Rationale, and Effectiveness of Education for Coexistence. *Journal of Social Issues*, 60(2), 253-271.

3 ויניגר, א' וזרד, א' (2019). מבנה מערכת החינוך, חקיקה מרכזית ונתונים כלליים. ירושלים: כנסת ישראל, מרכז המחקר והמידע.

4 אדלר, ח' ובלס נ' (2000). חנוך לנער על פי דרכו: מבדיל ומאחד במערכת החינוך. בתוך י' קופ (עורך), פלורליזם בישראל: מכור היתוך ל"מעורב ירושלמי" (עמ' 133-152). ירושלים: המרכז לחקר המדיניות החברתית בישראל.

על כל העוסקים במלאכה זו ותהווה בסיס לפעולה. אנו מבקשים לעשות זאת על ידי המשגת מונחים רלוונטיים ומשמעותיים מעולם הפסיכולוגיה החברתית וביאור המשמעויות וההשפעות האפשריות של כל אחד מהם על העוסקים בתחום.

לסיום, במסגרת דוח מדד השותפות אנו מציגים את המלצות מרכז אקורד לאפיקי פעולה אפקטיביים שיוכלו להגביר את מאמצי החינוך לשותפות הננקטים כיום ולמנף אותם.

פעילות אקורד לקידום חינוך לשותפות ומודל דמות הבוגרת.

צוות תחום חינוך במרכז אקורד באוניברסיטה העברית מתמחה בפסיכולוגיה חברתית של יחסים בין קבוצות ומחזיק בידע מקצועי מתקדם בתחום החינוך לשותפות. בשנים האחרונות פועל צוות המרכז להנגיש את הידע למערכת החינוך בישראל על זרמיה השונים ולהטמיע אותו באופן אפקטיבי ואיכותי במסגרת הפעולות והמאמצים לחינוך לשותפות הקיימים בשטח. לשם כך פיתחנו את מהלך "תו תקווה ישראלית" בשותפות עם תקווה ישראלית בחינוך, משרד החינוך ופורום לאוטמן למדיניות החינוך, המתבסס על מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות. במסגרת המהלך אנו עוסקים בליווי מקצועי של בתי ספר תיכוניים מארבעת זרמי החינוך. הליווי מתבסס על מיפוי ואבחון מחקרי של תמונת המצב בבתי הספר בנוגע לתפיסות התלמידים ולחינוך לשותפות, בניית תוכניות התערבות חינוכיות, הכשרת צוותי בית הספר ומחקר מלווה של אפקטיביות הפעולה החינוכית הבית ספרית.

בעקבות הצלחת המהלך בבתי הספר התיכוניים הרחבנו בשנה האחרונה את פעילותנו למסגרות חינוכיות נוספות. בכלל זאת, בשותפות עם המטה לחינוך אזרחי וחיים משותפים במשרד החינוך ובתמיכת קרן לאוטמן, הקמנו קהילות מורים למורי חטיבות הביניים שבמסגרתן הם נחשפים לידע מתחום הפסיכולוגיה החברתית ופועלים בהדרכתנו לפיתוח תוכניות התערבות חינוכית לקידום חינוך לשותפות בבתי הספר שלהם. במקביל אנו מציעים היום גם מסלול הכשרה מתוקשבת לכל המורים בישראל. כמו כן, במהלך שלוש השנים האחרונות אנחנו פועלים בשותפות עם עיריית תל אביב לקידום מודל עירוני של חינוך לשותפות. במסגרת המודל אנו פועלים כיום במספר בתי ספר תיכוניים בעיר ובנוסף הרחבנו את מהלך "תו תקווה" לבתי הספר היסודיים, ואנו פועלים כיום כדי לפתח וליישם תוכנית מבוססת ידע מחקרי המיועדת לתלמידים מכל שכבות הגיל בבית הספר היסודי. כך פורסת אקורד יריעה רחבה של ידע, הכשרה ותוכניות חינוכיות מבוססות מחקר בתחום החינוך לשותפות, שנועדו לפגוש כל תלמיד ותלמידה כבר בהגיעם לכיתה א' וללוותם לכל אורך תקופת לימודיהם, במטרה לבסס תהליך אפקטיבי של חינוך לשותפות בין הקבוצות בחברה בישראל.

מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות מנחה את העשייה של תחום החינוך במרכז אקורד, ואנו מציעים כי הוא ישמש בסיס לחינוך לשותפות בכל שדרות מערכת החינוך. מודל זה מגדיר את מכלול התפיסות והעמדות המיטביות אשר רצוי שבוגרי ובוגרות מערכת החינוך יחזיקו בהן כדי שיוכלו לתרום לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות בחברה בישראל. המודל פותח על ידי מרכז

אקורד כחלק ממהלך משותף עם תקווה ישראלית בחינוך ובשיתוף נציגים ממשדד החינוך, מומחים מהאקדמיה וכן נציגים מכל זרמי החינוך.

מודל דמות הבוגרת, המבוסס על ידע פסיכולוגי-חברתי עדכני מהארץ והעולם, מגדיר את מטרת החינוך לשותפות כקידום שינוי משמעותי של עמדות ורגשות בהיבטים של תפיסת הזהות הקבוצתית הייחודית והמשותפת, של עמדות ותפיסות כלפי קבוצות אחרות בחברה, של תפיסת הטוב המשותף ושל תפיסת היחסים האידיאליים בין הקבוצות השונות. **מעגל דמות הבוגרת בתחום החינוך לשותפות כולל ארבעה רכיבים: זהות, סובלנות, רגישות לאי-שוויון ומוכנות לקרבה חברתית.** על בסיס הרכיבים האלה משרטט המודל חזון רחב ומספק מטרה חינוכית ברורה ומשותפת לכלל הגופים העוסקים בתחום, מכל זרמי החינוך וחלקי החברה בישראל. **מודל דמות הבוגרת מהווה בסיס לקביעת יעדים חינוכיים ברורים בתחום החינוך לשותפות, להגדרת מדדים המאפשרים בניית תוכניות עבודה אפקטיביות, ליצירת תכני הכשרת מורים ומנהלים וכלי הוראה פדגוגיים ועוד, ובכך מאפשר לפעול לקידום חינוך לשותפות לאורכה ולרוחבה של מערכת החינוך.**

להלן תיאור דמות הבוגרת האידיאלית של תהליכי חינוך לשותפות מיטיבים על פי כל אחד מהרכיבים:

זהות חברתית

הבוגרות והבוגרים ירגישו חלק בלתי נפרד מהחברה הישראלית, על תתי-הקבוצות השונות המצויות בה, יגדירו את הזהות הישראלית כמרכיב מרכזי בהווייתם, יחוו תחושה של שותפות גורל עם חברים אחרים בחברה, וקשר ייחודי עמם, ויהיו נכונים לפעול למען מטרות וערכים חברתיים משותפים. זאת תוך מתן כבוד ושימור זהויות יחודיות של תתי-קבוצות שונות בתוך החברה הישראלית.

סובלנות

הבוגרות והבוגרים ילמדו להכיר ולקבל חברי קבוצות חברתיות אחרות תוך פיתוח סובלנות כלפי האחר וצמצום הסטריאוטיפיזציה, הדעות הקדומות והשנאה הבין-קבוצתית. שינוי תפיסתי ורגשי זה יתבסס על שינוי נורמות יסוד לגבי היחס הראוי לאחר תוך צמצום היבטים גלויים של שנאה ושאיפה להדרה והיבטים סמויים של העדפה לקבוצת פנים.

רגישות לאי-שוויון

הבוגרות והבוגרים יגלו מודעות ורגישות לאי-שוויון חברתי ומבני שחורג מעבר לאי שוויון כלפי הקבוצה החברתית שאליה הם שייכים. כחלק מ"חוזה השותפות" בין תתי-הקבוצות או השבטים השונים בחברה, יפגינו הבוגרים והבוגרות נכונות לפעול באופן אקטיבי כדי לצמצם אי-שוויון או עוולות בין קבוצתיים המופנים כלפי חברי-קבוצות חברתיות שונות.

מוכנות לקרבה חברתית

הבוגרות והבוגרים יפתחו מוכנות, נכונות ומוטיבציה לקרבה חברתית במסגרות החיים השונות (מגורים, תעסוקה, תרבות ועוד) עם חברות וחברי קבוצות חברתיות אחרות. במסגרת התהליך הזה ירכשו הבוגרות והבוגרים ידע, כישורים ומוטיבציה לחיות ולפעול בסביבה מגוונת, תוך הכרה בקשיים והאתגרים הכרוכים בכך והתמודדות עימם לצד ההבנה של היתרונות הטמונים במרקם חיים מגוון.

בחינוך לשותפות בחברה שסועה חייב להתקיים איזון עדין בין ארבעת הרכיבים של מודל דמות הבוגרת. אם עיקר העשייה החינוכית תתרכז רק ברכיב אחד, עמדות ותפיסות של הרכיבים האחרים במודל עלולות להיזנח, ובכך להזיק לתהליך הכולל של קידום שותפות. את התיאור המפורט של מודל דמות הבוגרת. ושל האיזונים הנדרשים בין המרכיבים השונים אפשר למצוא באתר של מרכז אקורד.

מדד השותפות 2020

מדד השותפות מתבסס על שאלון שפותח בהתאם למסגרת התיאורטית שמציבים ארבעת רכיבי מודל דמות הבוגרת. השאלון הופץ בקרב ארבעה מדגמים ארציים של בני נוער לפי ארבעת זרמי החינוך: יהודים-חילונים, יהודים-דתיים, יהודים-חרדים וערבים. התמונה הרחבה העולה מהנתונים שנאספו משקפת את מכלול החסמים וההזדמנויות הפסיכולוגיים ליצירת שותפות בין-קבוצתית בקרב בני ובנות הנוער בישראל נכון לשנת 2020. בנוסף לכך בשלוש קבוצות מתוך הארבע – יהודים-חילונים, יהודים-דתיים וערבים – נאספו נתונים גם בשנתיים שלפני כן, ולגביהן מוצגות מגמות שינוי לאורך השנים בכל אחד מהרכיבים.

בשנת 2020 הוספנו לשאלון הבסיסי העוסק ברכיבי דמות הבוגרת חלק נוסף המתמקד בהשפעות מגפת הקורונה על היחסים הבין-קבוצתיים בישראל. ההשפעות הישירות של המגפה שהתפרצה בישראל בחודש מארס 2020 ניכרות היטב במשבר הבריאותי ובמשבר הכלכלי שעיימם מתמודדת מדינת ישראל בימים אלו, אך נראה שעלולות להיות להן גם השלכות חברתיות שליליות על מערכות היחסים בין קבוצות שונות.⁵ רמות גבוהות של חרדה, של אי-ודאות ושל תחושות איום האופייניות לתקופות חירום הן בעלות השפעה עמוקה על טיב היחסים בין קבוצות שונות בחברה. כך, למשל, גבולות בין-קבוצתיים עלולים להתחדד תוך החרפה של הבידול והעוינות בין הקבוצות, סטריאוטיפים שליליים כלפי הקבוצות השונות עלולים להתעצם, והעיוורון לאי-שוויון עלול להתגבר.⁶ לאור ההשפעות השליליות האפשריות הללו על יחסים בין קבוצות, היה לנו חשוב לבחון ולנתח את הקשר בין עמדות הקשורות להתמודדות עם המגפה לבין העמדות, התפיסות והרגשות הרלוונטיים לכינון שותפות שנמדדו כחלק מרכיבי דמות הבוגרת.

בעמודים הבאים תוצג בפירוט שיטת המחקר, הכוללת תיאור של תהליך איסוף הנתונים, מאפייני המדגמים ושיטת הניתוח הסטטיסטי. לאחר מכן יוצגו הממצאים המרכזיים על פי חלוקה לארבעת הרכיבים של דמות הבוגרת, ובסופם הממצאים המתמקדים בהשפעת מגפת הקורונה על היחסים בין קבוצות בישראל. לאחר מכן יוצגו סיכום קצר של עיקרי הממצאים בחלוקה על פי הקבוצות וסיכום

5 Van Bavel, J. J., Baicker, K., Boggio, P. S., Capraro, V., Cichocka, A., Cikara, M., . . . & Willer, R. (2020). Using social and behavioural science to support COVID-19 pandemic response. *Nature Human Behaviour*, 4, 460–471

6 סנדל, ק' וסיפריס, ע' (2020). יחסים בין קבוצות בחברה בעת משבר הקורונה – אימים והזדמנויות מנקודת המבט של הפסיכולוגיה החברתית. ירושלים: מרכז אקורד.

אינטגרטיבי של הממצאים המרכזיים העולים מן המחקר. לבסוף, בהתבסס על ממצאי המחקר ועל הידע והתובנות של הפסיכולוגיה החברתית בשילוב עם הניסיון של מרכז אקורד בעבודה במערכת החינוך לקידום חינוך לשותפות, יוצגו המלצות לשיפור מצב החינוך לשותפות. ההמלצות מיועדות לכל העוסקים בחינוך לשותפות, ובכללם הנהלת משרד החינוך, מחלקות חינוך ברשויות המקומיות, מנהלי בתי ספר, מורים ומחנכים וארגונים הפועלים לקדם חינוך לשותפות, והן מחולקות להמלצות הן לעשייה החינוכית בשטח והן למדיניות חינוך.

שיטת איסוף הנתונים ומאפייני המדגם

נתוני המדגם נאספו בחודשים מאי-יולי 2020, וכוללים דגימה בקרב ארבע קבוצות של בני נוער בשכבות לימוד י' עד י"ב⁷ - יהודים-חילונים, יהודים-דתיים, יהודים-חרדים וערבים. הנתונים של בני ובנות הנוער היהודים-חילונים ובני ובנות הנוער היהודים-דתיים נאספו באמצעות שאלון מקוון שהפיצה חברת הסקרים i-Panel בקרב משתתפי הפאנל האינטרנטי שלהם. בקרב שתי הקבוצות הנוספות - בני נוער יהודים-חרדים וערבים - הפצה מקוונת של השאלון אינה אפשרית בגלל גישה מוגבלת לאינטרנט של האוכלוסיות האלה, ועל כן איסוף הנתונים נערך על ידי חברות המתמחות בגישה אליהן ובתהליך דגימה שכלל מפגש פנים אל פנים והעברת השאלון בטאבלטים או במכשירים סלולריים השייכים לסוקרים. את הנתונים של בני ובנות הנוער היהודים-חרדים אספה חברת אסקריא באמצעות שאלון שהופץ על ידי סוקרים שהגיעו פיזית אל המשתתפים⁸ בשלוש ערים שיש בהן ריכוז גדול של חרדים: ירושלים, בית שמש ובני ברק.⁹ את הנתונים של בני ובנות הנוער הערבים אספה חברת גיאוקרטוגרפיה באמצעות שאלון שהופץ על ידי סוקרי החברה במפגש פיזי בשטח ב-17 יישובים ערביים בפריסה ארצית. השאלונים תורגמו באופן מקצועי מעברית לערבית, ובני ובנות הנוער יכלו לבחור את שפת המענה בתחילת הסקר. כמו כן שאלות הסקר, המוצגות לאורך הדוח בלשון זכר, הוצגו למשיבים בלשון זכר או נקבה בהתאם לבחירתם.

בסך הכול השיבו על הסקר 1,091 בני ובנות נוער בגיל תיכון על פי החלוקה המופיעה בטבלה 1¹⁰:

טבלה 1 - מאפייני המדגמים בחלוקה לארבע הקבוצות על פי מגדר ושכבת לימוד

יהודים-חילונים סה"כ 343	יהודים-דתיים סה"כ 243	יהודים-חרדים סה"כ 253	ערבים סה"כ 252	
מגדר	114 בנות (47%) 129 בנים (53%)	126 בנות (50%) 127 בנים (50%)	125 בנות (50%) 127 בנים (50%)	
שכבת לימוד	94 שכבה י' (39%) 82 שכבה י"א (34%) 67 שכבה י"ב (27%)	136 שכבה י' (40%) 103 שכבה י"א (30%) 104 שכבה י"ב (30%)	82 שכבה י' (33%) 84 שכבה י"א (33%) 86 שכבה י"ב (34%)	
		בנות		
		46 שכבה י' (18%) 46 שכבה י"א (18%) 34 שכבה י"ב (13%)		
		בנים		
		65 ישיבה קטנה (26%) 62 ישיבה גדולה (25%)		

7 בזרם החינוך החרדי החלוקה לשכבות לימוד בקרב בנים בגילאי תיכון היא לישיבה קטנה (גילאי 16-17) ולישיבה גדולה (גילאי 17-18).

8 איסוף הנתונים הפיזי בקרב האוכלוסייה החרדית חייב קיצור של השאלון, ולכן יש שאלות שלגביהן לא נאספו נתונים של בני הנוער החרדים. הדבר יצוין לאורך הדו"ח במקומות שבהם יוצגו נתונים עבור מדד שלא נמדד במדגם החרדי.

9 בשלוש הערים האלה יש מוסדות חינוך רבים שלומדים בהם בני נוער מכל רחבי הארץ, ולכן בפועל הדגימה בקרב בני הנוער החרדים כללה בני נוער ממוגוון רחב של ערים.

10 איסוף הנתונים הוגדר ל-250 משתתפים מכל אחת מהקבוצות, אך אילוצים טכניים הובילו לחריגות בגודל המדגמים. עבור בני הנוער החילונים נאספו נתונים רבים מן הנדרש, אך כדי לא לפגוע בדגימה לא הוסרו המשתתפים הנוספים.

במסגרת השאלון נתבקשו בני ובנות הנוער לענות על שאלות בנוגע לקבוצה שאליה הם משתייכים ועל שאלות בנוגע לקבוצות שאליהן הם אינם משתייכים. חברות הסקרים השונות הפיצו את הסקר לקבוצות הרלוונטיות בהתאם למידע המקדים שהיה ברשותן, אך ביקשנו לוודא גם באמצעות דיווח עצמי של כל משיב שהוא אכן משייך עצמו לקבוצה שאליה משייכות אותו החברות הסוקרות. לשם כך ענו משתתפי המדגמים השונים על השאלה: "בני אדם משתייכים ומזדהים עם קבוצות שונות, כגון קבוצות דתיות, לאומיות, אתניות ואחרות. מתוך רשימת ארבע הקבוצות שמופיעות למטה, עם איזו קבוצה אתה הכי מזוהה?", וניתנה להם בחירה בין ארבע הקבוצות האלה: יהודים-חילונים, יהודים-דתיים, יהודים-חרדים וערבים. נתונים של בני ובנות נוער שלא זיהו עצמם כחלק מהקבוצה שעבורה הוגדר המדגם לא נכללו בסקר. בנוסף לכך בני ובנות הנוער נתבקשו להשיב על שאלה בנוגע לרמת הדתיות שלהם. במדגם של בני הנוער היהודים-חילונים נכללו רק משיבים שהזדהו כחילונים עד מסורתיים (ובחרו בקבוצת הזהות של יהודים-חילונים), במדגם של בני הנוער היהודים-דתיים נכללו רק משיבים שהזדהו כמסורתיים עד דתיים (ובחרו בקבוצת הזהות של יהודים-דתיים), במדגם של בני הנוער היהודים-חרדים השיבו כלל המשתתפים כי הם דתיים אדוקים/חרדים¹¹, ובמדגם של בני הנוער הערבים נכללו משתתפים שהזדהו ברמות דתיות שונות.¹²

במסגרת ניתוח הנתונים ביצענו השוואות בתוך כל מדגם ובין הקבוצות השונות כדי לשקף את תמונת המצב בשנת 2020. בשלב זה הוגדרו משקולות על פי מגדר ושכבה, על בסיס חלוקה שווה בין המינים (50% בנים, 50% בנות) ובין שכבות הגיל (33% י', 33% י"א, 33% י"ב) כדי שלא תיווצר הטיה בשל דגימת יתר או חסר במדגם.

בנוסף לכך ביצענו השוואות לנתוני מדגמים קודמים של בני נוער יהודים-חילונים, יהודים-דתיים וערבים, שאספנו במסגרת פרויקט "תו תקווה ישראלית" בשנים 2018 ו-2019 (להלן פירוט של המדגמים האלה), כדי לזהות מגמות של שינוי לאורך השנים. איסוף הנתונים בקרב בני ובנות נוער יהודים-חרדים נעשה לראשונה בשנת 2020 ועל כן לא מוצגים לגביהם נתונים השוואתיים בין השנים.

שנת 2018 - שנת המדד הראשונה

נתוני המדגם נאספו בין החודשים דצמבר 2017 למארס 2018 וכוללים דגימה בקרב שלוש אוכלוסיות של בני ובנות נוער בשכבות י' עד י"ב: יהודים-חילונים, יהודים-דתיים וערבים. הנתונים של בני הנוער היהודים-חילונים ובני הנוער היהודים-דתיים נאספו באמצעות שאלון מקוון שהפיצה חברת הסקרים i-Panel. את הנתונים של בני הנוער הערבים אספה חברת גיאוקרטוגרפיה באמצעות שאלון שהפיצו סוקרי החברה במפגש פיזי בשטח ב-19 יישובים ערביים בפריסה ארצית.

בשנת 2018 השיבו על הסקר בסך הכול 754 בני נוער בגיל תיכון (י' עד י"ב), על פי החלוקה הזאת:

11 בני הנוער החרדים השיבו גם על שאלה ייחודית בנוגע לשייכות לזרמים שונים בתוך האוכלוסייה החרדית. חלוקת המשתתפים במדגם היא: 50% ליטאים (127 משתתפים), 35% ספרדים (88 משתתפים), 9% חסידים (23 משתתפים), 3% חב"ד (8 משתתפים), 3% אחר (7 משתתפים).

12 בני הנוער הערבים במדגם נחלקים באופן הזה: 92% מוסלמים (230 משתתפים); 36% חילונים וחילונים בעלי נטייה מסורתית, 46% מסורתיים, 15% דתיים, 3% דתיים אדוקים, 8% נוצרים (20 משתתפים); 40% חילונים או חילונים בעלי נטייה מסורתית, 55% מסורתיים, 5% דתיים, ו-2 משתתפים שבחרו "אחר".

במדגם החילוני השתתפו 255 משיבים (125 בנים, 130 בנות), במדגם הדתי השתתפו 254 משיבים (107 בנים, 147 בנות) ובמדגם הערבי השתתפו 245 משיבים (130 בנים, 115 בנות).

שנת 2019 - שנת המדד השנייה

נתוני המדגם נאספו בין החודשים נובמבר 2018 לפברואר 2019 וכוללים דגימה בקרב שלוש אוכלוסיות של בני נוער בשכבות י' עד י"ב: יהודים-חילונים, יהודים-דתיים וערבים. איסוף הנתונים בכל האוכלוסיות התבצע באופן זהה לשנת 2018 פרט לכך שנתוני בני הנוער הערבים נאספו ב-13 יישובים בלבד.

בשנת 2019 השיבו על הסקר בסך הכול 697 בני נוער בגיל תיכון (י' עד י"ב) על פי החלוקה הזאת: במדגם החילוני השתתפו 231 משיבים (109 בנים, 122 בנות), במדגם הדתי השתתפו 263 משיבים (98 בנים, 165 בנות) ובמדגם הערבי השתתפו 203 משיבים מכיתות י' וי"ב בלבד (101 בנים, 102 בנות).

מדריך לקריאת הממצאים

כל הממצאים ההשוואתיים מבוססים על פרוצדורות סטטיסטיות, אך כדי להקל את קריאה לא נעשה בדוח עצמו שימוש במונחים סטטיסטיים. מכאן שבמקומות שבהם כתוב כי קיים הבדל משמעותי בין קבוצות מסוימות, הכוונה היא להבדל סטטיסטי מובהק בין הממוצעים. במקומות שבהם כתוב שאין הבדל (או שקיים דמיון) בין ממצאים שונים, הכוונה היא שלא נמצא הבדל סטטיסטי מובהק בין הממוצעים. כמו כן כדי להקל את קריאת התרשימים, בראש כל תרשים מופיע שם המדד ומתחתיו תיאור מדויק של השאלה כפי שהופיעה בסקר, התשובות האפשרויות לשאלה והערך הסטטיסטי המוצג בתרשים. בכל פרק יוצגו גרפים המתארים נתונים של בני ובנות הנוער מהקבוצות השונות, ולכל קבוצה משויך צבע:

יהודים-חילונים - תכלת

יהודים-דתיים - בורדו

יהודים-חרדים - כחול

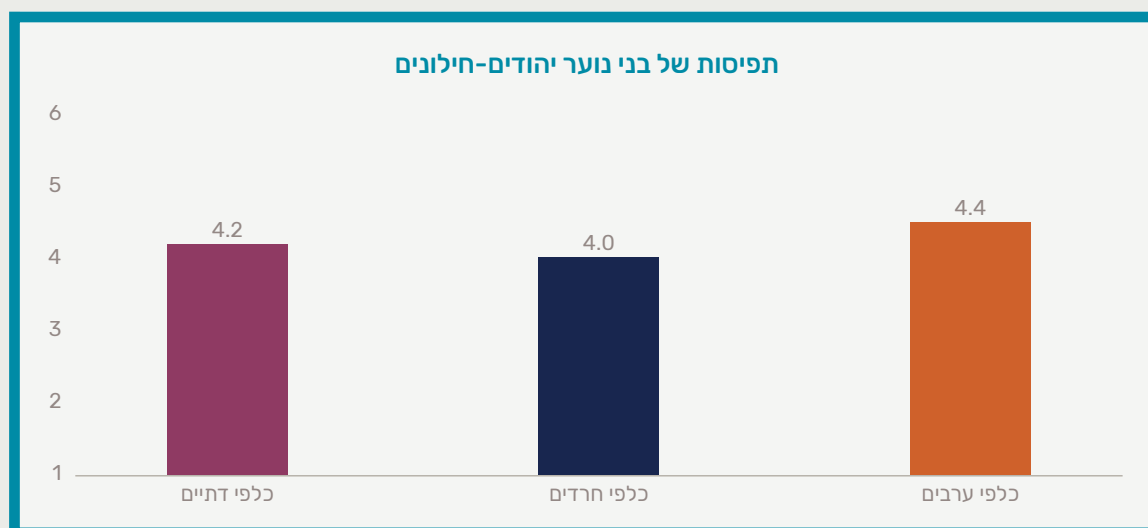
ערבים - כתום

הצבע של מסגרת הגרף וכותרתו מזהה את המדגם שממנו נאספו הנתונים (כלומר חילונים, דתיים, חרדים או ערבים). בשאלות שבהן נשאלו בני ובנות הנוער לגבי הקבוצות האחרות, צבע העמודות מתייחס לקבוצות שעליהן נשאלו. הגרף לדוגמה שלהלן מציג את הנתונים של בני הנוער החילונים. העמודה השמאלית (בבורדו) מתארת את התפיסות של בני הנוער החילונים ביחס ליהודים-דתיים, העמודה האמצעית (בכחול) את תפיסותיהם ביחס לחרדים, והעמודה הימנית (בכתום) את תפיסותיהם ביחס לערבים. הגרפים המוקפים במסגרת אפורה-כחולה מציגים השוואות בין קבוצות בני ובנות הנוער שהשיבו על השאלון לגבי שאלות שלא בחנו יחס לקבוצה ספציפית. בגרפים אלו כל עמודה מייצגת את תפיסותיה של קבוצה מסוימת על פי הצבע המשוך לאותה קבוצה.

קוראים המתעניינים למשל רק בחברה החרדית יכולים לעקוב לאורך הדוח אחר הצבע הכחול: גרפים המוקפים במסגרת כחולה ובכותרת כחולה יציגו את הנתונים שנאספו בקרב בני הנוער החרדים, ועמודות כחולות בגרפים המוקפים במסגרות בצבעים שונים יציגו את העמדות, הרגשות והתפיסות של בני ובנות נוער מקבוצות אחרות כלפי חרדים. כך הצבע הכחול לאורך הדוח ייתן תמונה מלאה ביחס לחרדים.

בנוסף יוצגו בדוח גרפים המתארים מגמות שינוי בעמדות, תפיסות ורגשות של בני הנוער לאורך השנים בהן נאספו נתונים (2018-2020). בגרפים אלו קו מגמה רציף מסמל שינוי משמעותי בין השנים וקו מקווקו מסמל יציבות לאורך השנים.

גרף לדוגמא

ממצאי בני ובנות הנוער בישראל בתחום השותפות

רכיב ראשון

זהות חברתית

זהות חברתית מתייחסת לאופן שבו אדם מגדיר את עצמו בהתבסס על הקבוצות החברתיות שאליהן הוא משתייך והקשר שהוא חש אליהן. כאשר בני אדם מגדירים עצמם כשייכים לקבוצה כלשהי, הם נוטים לתפוס את העולם במושגים של "אנחנו" (מי שחברים בקבוצה שלי) ו"הם" (מי שאינם חברים וחברות בקבוצה זו). מידת החיבור וההזדהות עם הקבוצה משפיעה על האופן שבו בני אדם תופסים את עצמם, את חברי וחברות הקבוצה שלהם ואף את חברי וחברות קבוצות אחרות (לדוגמה, מי שחשים ישראלים, יאמצו מאפיינים של "ישראליות" ויחושו קרובים יותר לישראלים אחרים ורחוקים יותר ממי שלא מוגדר על ידם כישראלי). בבואנו לבחון זהות חברתית ואת השפעתה על יחסים בין קבוצות עלינו להתייחס לשני היבטים מרכזיים: סוג הקבוצה (האם זו קבוצה ייחודית - קבוצה פרטיקולרית שכוללת אנשים החולקים מאפיינים משותפים כמו דת או לאום ועוד - או קבוצה משותפת המחברת תחתיה כמה קבוצות ייחודיות) וסוג החיבור לקבוצה (במובן של הזדהות או האדרה, כפי שיוסבר בהמשך).

באשר להיבט הראשון, בחינוך לשותפות קיימת לעיתים הנחה רווחת אך שגויה שלפיה כדי לבסס קשרים בין-קבוצתיים מיטיבים יש לייצר חיבור בין פרטים על בסיס של **קבוצה חברתית משותפת** תוך זניחת הזהויות החברתיות הייחודיות של כל קבוצה (כמו למשל מודל כור ההיתוך). אכן חיבור לזהות משותפת ותפיסה של מטרות משותפות הם הכרחיים לכינון שותפות, אך אחד הצרכים הבסיסיים של בני האדם הוא הצורך בתחושת ייחודיות ומובחנות, ולכן ספרות המחקר בתחום הפסיכולוגיה החברתית גורסת כי כדי לאפשר חיבור מיטבי של חברי כלל הקבוצות לזהות המשותפת, חשוב לבסס את החיבור והשייכות שלהם גם **לקבוצה הייחודית** שלהם.¹³ באשר להיבט השני, סוג החיבור לקבוצה משפיע גם הוא על היכולת לבנות גשרים בין הקבוצות הייחודיות: מצד אחד **ההזדהות** - תחושת חיבור עמוקה וחיובית לקבוצה - מאפשרת לאדם לחוש ביטחון בזהותו ולהיות פתוח יותר למפגש עם חברי קבוצות אחרות; ומצד אחר **האדרה** - חיבור לקבוצה שנובע מתפיסה שלה כטובה יותר מיתר הקבוצות - נובעת מתפיסה השוואתית בין הקבוצות ומתחושת עליונות ועל כן נחשבת חיבור בעל

13 Dovidio, J. F., Gaertner, S. L. & Saguy, T. (2007) Another view of "we": Majority and minority group perspectives on a common ingroup identity, *European Review of Social Psychology*, 18 (1), 296-330

השלכות שליליות ליחסים עם קבוצות אחרות.¹⁴ בעוד שמידה רבה של הזדהות עם הקבוצות, הייחודית והמשותפת, היא הכרחית ורצויה כבסיס לכינון שותפות בין הקבוצות, רמות גבוהות של האדרה, בייחוד כלפי הקבוצה הייחודית שאליה משתייך האדם, שוללות ומקטינות קבוצות אחרות, ולכן עלולות לפגוע בקשרים שבין הקבוצות.

תמונת מצב 2020

במסגרת מדד השותפות בִּחְנוּ את מידת ההזדהות וההאדרה של בני הנוער בישראל ביחס לקבוצה הייחודית שאליה הם משתייכים, כלומר הקבוצות היהודית-חילונית, היהודית-דתית, היהודית-חרדית והקבוצה הערבית. איזון מיטבי בין שני סוגי החיבור ישתקף ברמות גבוהות יחסית של הזדהות עם הקבוצה וברמות נמוכות יותר של האדרה שלה. מממצאי הסקר עולה כי בקרב בני ובנות הנוער מכלל הקבוצות אכן קיים פער בין מידת ההזדהות עם הקבוצה הייחודית שאליה הם משתייכים למידת ההאדרה שלה. בקרב בני נוער יהודים-חילונים ויהודים-דתיים הפער הזה גדול יחסית ומתקרב לאיזון הרצוי בין הזדהות להאדרה. במקרה כזה, הרכיב של הזדהות הייחודית מהווה בסיס טוב ליצירת מערכות יחסים בין קבוצתיות. מנגד, בקרב בני הנוער היהודים-חרדים והערבים הפער בין שני סוגי החיבור לקבוצה הייחודית קטן יותר (ראו תרשים 1). הרמה הגבוהה של האדרה לקבוצה הייחודית, בעיקר בדיווחי בני ובנות הנוער היהודים-חרדים, מעידה על קיומו של אתגר משמעותי הניצב בפני מי שפועלים לקדם שותפות בין-קבוצתית. כיוון שהאדרה לקבוצה משקפת תחושת עליונות שלה ביחס לקבוצות אחרות, רמות גבוהות של האדרה עלולות להוות חסם ליצירת קשרים עם קבוצות אחרות, בעיקר כשהאדרה היא של הזדהות המבחינה ביניהן. אכן, מנתוני הסקר עולה כי ככל שבני ובנות הנוער החרדים תופסים את הקבוצה שלהם כטובה יותר בכל ההיבטים, כך הם גם מביעים רגשות שליליים יותר כלפי הקבוצות האחרות ומעוניינים פחות בקרבתן.

לצד החיבור לקבוצה הייחודית, בִּחְנוּ במסגרת מדד השותפות את מידת החיבור החיובי לקבוצה הישראלית, כלומר מידת ההזדהות שחשים בני ובנות הנוער עם הקבוצה המשותפת לכל ארבע הקבוצות (ראו תרשים 2). מממצאי הסקר מצביעים על כך שבני ובנות נוער מכלל שלוש הקבוצות היהודיות חשים מידה רבה של הזדהות עם הקבוצה הישראלית. הממצא הזה ביחס לבני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-דתיים היה צפוי יחסית, אך העובדה שבני נוער יהודים-חרדים, המשתייכים לקבוצת מיעוט מובחנת, מזדהים במידה רבה עם הקבוצה הישראלית מרמזת על פוטנציאל משמעותי לשותפות בין-קבוצתית. תחושת החיבור החזקה לקבוצה המשותפת יכולה להוות בסיס חשוב ליצירת קשרים עם חברי הקבוצות הייחודיות השונות המרכיבות את החברה בישראל, אולי למרות רמות ההאדרה הגבוהות בקרב הקבוצה היהודית-חרדית שתוארו לעיל.

לעומת זאת בקרב בני הנוער הערבים ניכרות רמות נמוכות יחסית של הזדהות עם הקבוצה הישראלית

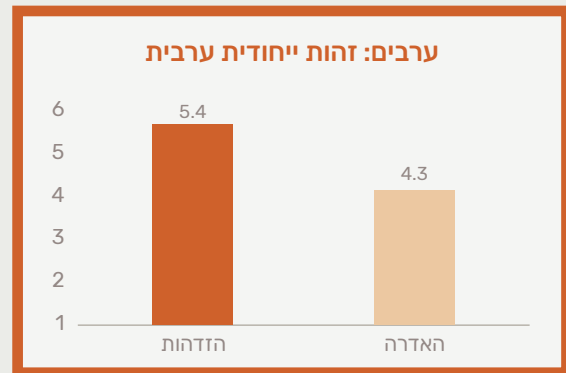
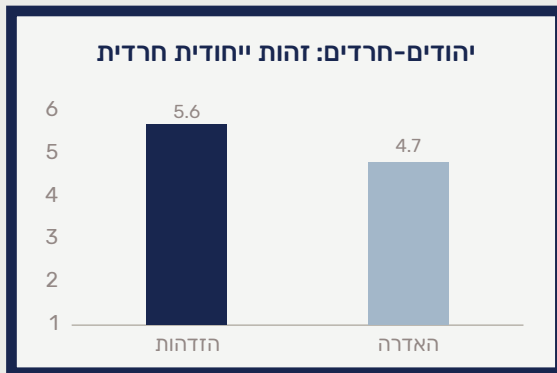
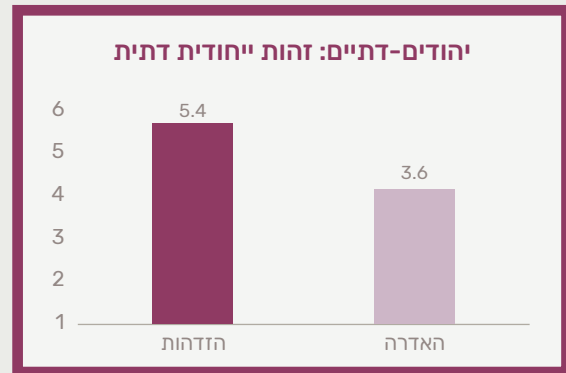
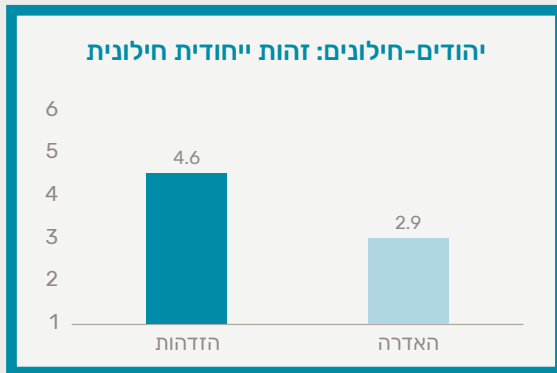
14 Roccas, S., Klar, Y., & Liviatan, I. (2006). The paradox of group-based guilt: Modes of national identification, conflict vehemence, and reactions to the in-group's moral violations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 698-711

תרשים 1

הזדהות וההאזרה של הקבוצה הייחודית אצל ארבע הקבוצות 2020

הזדהות: "היותי חילוני/דתי/חרדי/ערבי הינו חלק חשוב מזהותי"
האזרה: "חילונים/דתיים/חרדים/ערבים טובים יותר מקבוצות אחרות בכל ההיבטים"
(1 = לא מסכים כלל; 6 = מסכים במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

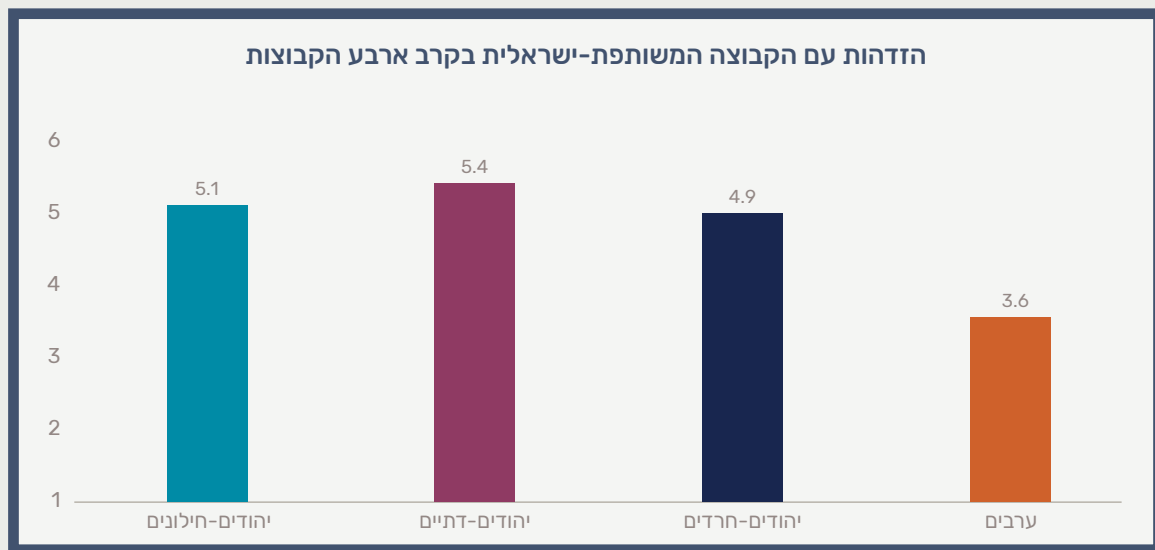
המשותפת, גם ביחס לרמות ההזדהות של הקבוצות היהודיות עם קבוצה זו (וגם ביחס לחיבור של בני הנוער הערבים לקבוצה הייחודית-ערבית). כקבוצת מיעוט בחברה הישראלית ובצל הקונפליקט הלאומי בין האזרחים הערבים ליהודים, אין זה מפתיע שמידת ההזדהות של בני ובנות הנוער הערבים עם קבוצתם הייחודית-הערבית רבה יותר ממידת הזדהות שלהם עם הקבוצה המשותפת-הישראלית, העשויה להיתפס בהקשרים מסוימים כמאיימת ואף כמנוגדת לזהות הייחודית.¹⁵ עם זאת, הזהות החברתית המשותפת-ישראלית מהווה גשר בין הקבוצות השונות, ולכן יש מקום לבחון דרכים להגברת ההזדהות עימה מבלי לפגוע ברמת ההזדהות עם הקבוצה הייחודית, הערבית במקרה זה.

¹⁵ בהקשר זה חשוב לציין כי במחקרים אחרים אף נמצא שהזהות החברתית של ערבים אזרחי ישראל יכולה לכלול גם זהות פלסטינית (למשל, פאדי, ע', 2019, 22 בינואר. בין זהות ומגדר במגזר הערבי. המכון הישראלי לדמוקרטיה. <https://www.idi.org.il/articles/25709>)

תרשים 2

הזדהות עם הקבוצה המשותפת-ישראלית בקרב ארבע הקבוצות

עד כמה אתה מסכים עם האמירה הבאה: "היותי ישראלי הינו חלק חשוב מזהותי"
(1 = לא מסכים כלל; 6 = מסכים במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

מגמות שינוי 2018-2020¹⁶

בין 2018 ל-2019 תחושת ההזדהות של בני ובנות נוער יהודים-חילונים עם הקבוצה המשותפת-הישראלית התגברה ונותרה חזקה גם בשנת 2020 (ראו תרשים 3)¹⁷. זיקה חזקה יותר לקבוצה המשותפת-הישראלית עשויה להיות בעלת השפעות חיוביות לחיבור בין הקבוצות השונות בחברה, ועל כן לרוב נעודד אותה. עם זאת, במחקר בדקנו גם את הקשר בין ההזדהות של בני ובנות הנוער היהודים-חילונים עם הקבוצה המשותפת-הישראלית ובין עמדותיהם ורגשותיהם ביחס לשאר הקבוצות. מצאנו כי חיבור לקבוצה המשותפת-הישראלית קשור לתפיסות חיוביות יותר כלפי יהודים דתיים ויהודים-חרדים, אך גם לתפיסות שליליות יותר כלפי ערבים. כלומר למגמה שתוארה לעיל עלולות להיות גם השפעות שליליות והיא דורשת תשומת לב. בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והערבים לא נמצאה מגמת שינוי ביחס להזדהות עם הקבוצה המשותפת-הישראלית (ראו תרשים 3) או הקבוצה הייחודית שלהם. בנוסף לכך גם בקרב בני הנוער היהודים-חילונים לא נמצא שינוי ביחס לקבוצה הייחודית-חילונית.

16 כפי שצוין בפרק שיטת איסוף הנתונים, שנת 2020 היא השנה הראשונה שבה נאספו נתונים מבני נוער יהודים-חרדים, ולכן לא מוצגות מגמות שינוי בקרב אוכלוסייה זו. ההערה הזאת רלוונטית גם בפרקים הבאים שבהם יוצגו מגמות שינוי.

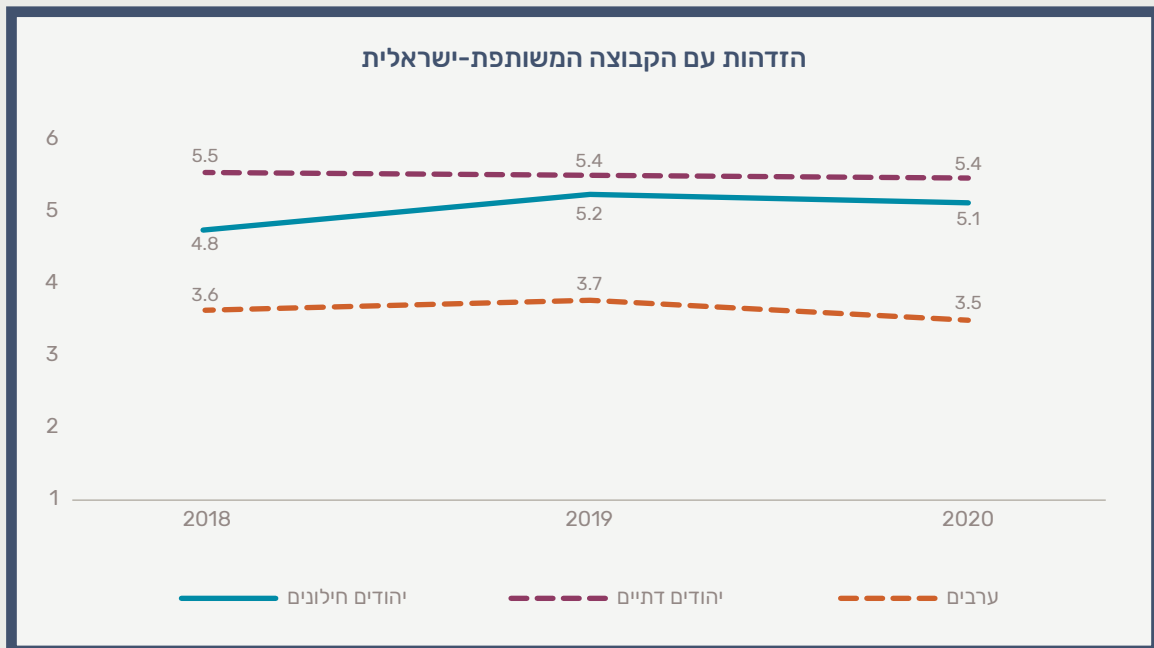
17 בגרפים המוצגים בפרקי מגמות שינוי 2018-2020 בכל אחד מארבעת רכיבי המודל קו רציף מעיד על מגמת שינוי וקו מקווקו מעיד על יציבות.

תרשים 3

שינויים בהזדהות עם הקבוצה המשותפת-ישראלית 2020-2018

עד כמה אתה מסכים עם האמירה הבאה: "היותי ישראלי הינו חלק חשוב מזהותי".
(1 = לא מסכים כלל; 6 = מסכים במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

לסיכום: ממצאי פרק הזהות החברתית אפשר ללמוד כי בקרב בני ובנות נוער יהודים-חילונים ויהודים-דתיים החיבור לקבוצות, הייחודית והמשותפת, משקף פוטנציאל ליצירת קשרים בין-קבוצתיים מיטיבים. עם זאת, גם בקרב שתי הקבוצות האלה יש לחזק את ההבנה כי האוכלוסייה הערבית נכללת בהגדרת הקבוצה המשותפת-הישראלית. במקביל לכך הזהויות החברתיות בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חרדים והערבים עלולות להקשות על מאמצי קידום השותפות הבין-קבוצתית, ועל כן חשוב לצמצם את מידת ההאדרה בקרב שתי הקבוצות הללו ולהגביר את מידת ההזדהות של בני הנוער הערבים עם הקבוצה המשותפת.

רכיב שני סובלנות

סובלנות בין-קבוצתית מתבטאת במכלול של עמדות, רגשות והתנהגויות חיוביות כלפי קבוצות שאליהן האדם אינו משתייך ומייצגת את המידה שבה אדם מצליח לקבל אנשים שונים ממנו המשתייכים לקבוצות חברתיות אחרות ולהגיב אליהם באופן חיובי, גם כשהקבוצות האלה שונות ממנו מבחינה תרבותית ודתית ומביעות עמדות שונות משלו. לפיכך הסובלנות היא תשתית הכרחית ליצירת קשרים מיטיבים בין קבוצות חברתיות, בייחוד בחברה הטרוגנית. כדי לפתח סובלנות יש לצמצם את הסטריאוטיפיזציה השלילית ואת הרגשות השליליים הבין-קבוצתיים ולהגביר תפיסות ורגשות חיוביים.

תמונת מצב 2020

סטריאוטיפים משקפים תפיסות מכלילות ביחס לקבוצות חברתיות (לדוגמה התפיסה הרווחת שנשים פחות טובות במתמטיקה בהשוואה לגברים). הסטריאוטיפים יכולים להיות חיוביים או שליליים, והם משפיעים על הרגשות וההתנהגות כלפי הקבוצות שאליהן הם מיוחסים. סטריאוטיפים שליליים כלפי קבוצות אחרות הם בעייתיים במיוחד, מכיוון שהם גורמים לגיבוש דעות קדומות ורגשות שליליים כלפי אותן קבוצות. הספרות בתחום הפסיכולוגיה החברתית נוהגת לסווג סטריאוטיפים על בסיס שני צירים: ציר של חמימות מול קרירות המתאר את מידת הידידותיות המיוחסת לאחר, וציר של מסוגלות מול חוסר מסוגלות - המתאר את תפיסת הכישורים והיכולות של האחר.¹⁸

במסגרת מדד השותפות נשאלו בני ובנות הנוער על הסטריאוטיפים שיש להם ביחס לכל אחת מהקבוצות האחרות על בסיס שני הצירים. מתשובותיהם עולה שבני ובנות נוער שחשבו שהקבוצות האחרות ידידותיות, תפסו אותן גם כבעלות יכולות גבוהות, ואילו בני ובנות נוער שחשבו שהקבוצות האחרות אינן ידידותיות תפסו אותן גם כבעלות יכולות נמוכות. כלומר תשובות בני ובנות הנוער משקפות תפיסה סטריאוטיפית כללית חיובית או שלילית של הקבוצות האחרות, ללא קשר לתכונות הספציפיות שעליהם נשאלו, ולכן אנחנו מתייחסים לדירוג הממוצע של שני הצירים כמייצג את התפיסות הסטריאוטיפיות ביחס לכל קבוצה (פירוט של הסטריאוטיפים בכל אחד מהצירים מופיע בנספח). במסגרת מדד השותפות אנחנו מתעניינים באופן ספציפי בסטריאוטיפים שליליים, ולכן התמקדנו בהם ובחנו איזה אחוז מבני ובנות הנוער דיווח על תפיסות סטריאוטיפיות שליליות כלפי קבוצות אחרות.

מן הממצאים עולה כי אחוז ניכר מבני הנוער מחזיקים בסטריאוטיפים שליליים כלפי קבוצות אחרות - יותר ממחצית מבני ובנות הנוער החרדים וקצת פחות ממחצית מבני ובנות הנוער היהודים-דתיים שהשיבו על השאלון מחזיקים בסטריאוטיפים שליליים כלפי ערבים, וכמחצית מבני ובנות הנוער הערבים שהשיבו על השאלון מחזיקים בסטריאוטיפים שליליים כלפי חרדים. כרבע מבני ובנות הנוער הערבים מחזיקים גם בסטריאוטיפים שליליים כלפי יהודים-דתיים. בקרב בני הנוער היהודים-חילונים קצת יותר משליש מחזיקים בסטריאוטיפים שליליים כלפי חרדים, וכחמישית מהמשיבים היהודים-חילונים מחזיקים בסטריאוטיפים שליליים כלפי ערבים (ראו תרשים 4). תפיסה סטריאוטיפית שלילית של קבוצה עלולה להוביל לרגשות שליליים כלפיה ואף לספק הצדקה לתמיכה בהתנהגויות מפלות ומדירות כלפי אותה קבוצה. אכן מנתוני הסקר עולה קשר ברור בקרב כל הקבוצות בין הסטריאוטיפים שכל אחת מייחסת לקבוצות האחרות ובין רמות השנאה והפחד כלפיהן.

כדי לבסס תשתית טובה ליחסים בין קבוצות יש לשאוף לצמצם את הסטריאוטיפים השליליים, ונראה כי זוהי מטרה חשובה עבור כל אחת מהקבוצות. בנוסף לכך חשוב לציין כי לצד צמצום התפיסות השליליות חשוב גם לעודד ולטפח תפיסות חיוביות כלפי קבוצות אחרות ולהימנע ככל האפשר מהכללות ביחס לאותן קבוצות.

18 Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and competition. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(6), 878-902

תרשים 4

סטריאוטיפים שליליים בקרב ארבע הקבוצות 2020

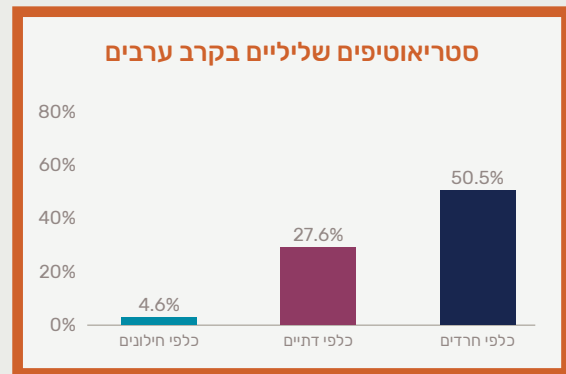
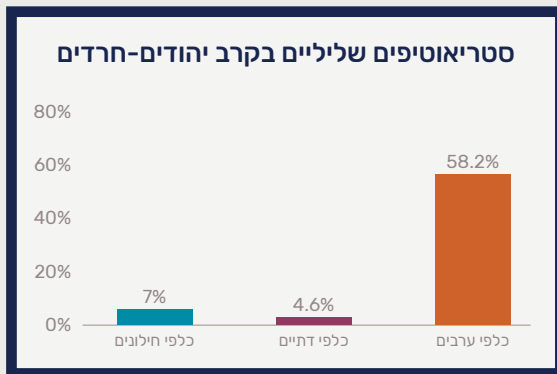
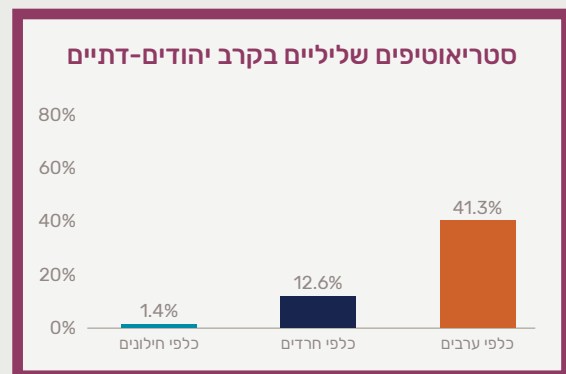
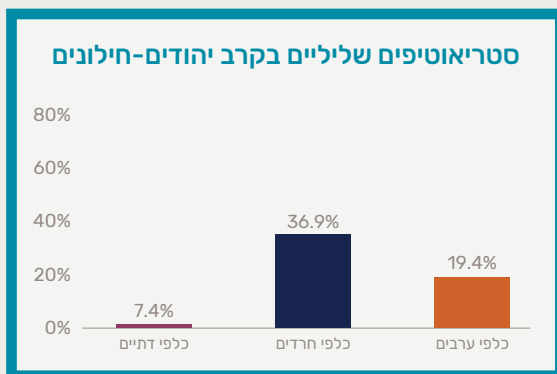
הגרף מציג את אחוז המשיבים שדיווחו על תפיסה סטריאוטיפית שלילית כלפי הקבוצות האחרות. תפיסה סטריאוטיפית שלילית הוגדרה כציון ממוצע שלילי של שני הפריטים האלה:

עד כמה התכונות הבאות מאפיינות לדעתך כל אחת מהקבוצות הבאות:

1. ידידותיות - נחמדים, חמים

2. מסוגלות - בעלי יכולת להצליח, כישרוניים במגוון תחומים, מסוגלים להתמודד עם קשיים

(שלילי = לא ידידותיים/חסרי מסוגלות; חיובי = ידידותיים/בעלי מסוגלות. הערכים המוצגים בעמודות הם אחוז המשיבים שמוצע הדירוג של שתי התכונות אצלם הוא שלילי)

היבט נוסף של סובלנות משתקף ברגשות בין-קבוצתיים. בסקר נשאלו בני ובנות הנוער על שנאה ופחד, שני רגשות שליליים היוצרים ריחוק בין-קבוצתי. **פחד** נוצר כאשר אדם או קבוצה חשים איום, והוא מעורר תגובה מתגוננת שעלולה להוביל להתנהגות אגרסיבית כלפי הקבוצה המאיימת. פחד גם גורם לאנשים לא לשים לב להזדמנויות לשינוי ושיפור מערכת היחסים בין הקבוצות.¹⁹ **שנאה** מתעוררת כאשר הקבוצה האחרת נתפסת כבעלת תכונות שליליות יציבות שאינן ניתנות לשינוי. תפיסה זו פוגעת ביכולת לקדם יחסים מיטיבים בין קבוצות, שכן הקבוצה האחרת נתפסת ככזו שלעולם לא תזנח את דרכה השלילית ולכן כל ניסיון לחולל שינוי נראה כבלתי אפשרי. יתרה מזאת, שנאה עלולה אף להוביל להרחקה של הקבוצה השנואה מהמרחב המשותף, לעיתים תוך ניסיון להעלים

19 Cohen-Chen, S., Halperin, E., Porat, R., & Bar-Tal, D. (2014). The Differential effects of hope and fear on information processing in intractable conflict. *Journal of Social and Political Psychology*, 2(1), 11-30.

אותה מהמרחב לחלוטין.²⁰

מהסקר עולה כי הערבים מהווים את הקבוצה החברתית כלפיה מביעים בני נוער יהודים - חילונים, דתיים וחרדים - את הרמות הגבוהות ביותר של רגשות פחד ושנאה. בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-דתיים פחד מערבים הוא הרגש הדומיננטי מבין כלל הרגשות השליליים הבין-קבוצתיים שנמדדו (ראו תרשים 5).²¹ בני ובנות הנוער החרדים דיווחו גם הם על רמה גבוהה של פחד מערבים, ורמה גבוהה אף יותר של שנאה כלפיהם. מחקרים קודמים מראים שבמערכת יחסים בין-קבוצתית שבה יחסי הכוח בין הקבוצות אינם שווים, קבוצות חברתיות בעלות כוח מועט (למשל קבוצות מיעוט שונות) יהיו אלו שיחוו רמות גבוהות יותר של פחד.²² במקרה הנוכחי אפשר לראות שהדפוס שונה.

תרשים 5

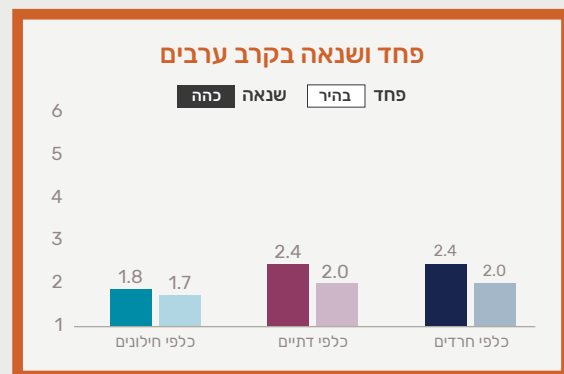
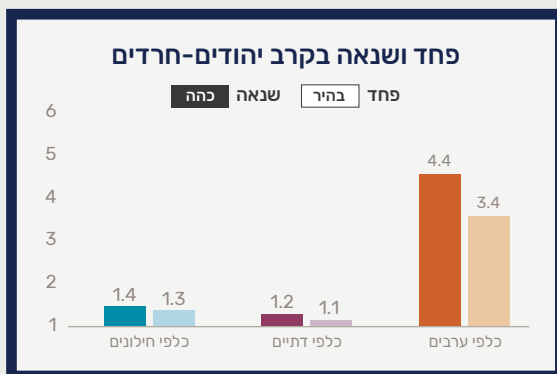
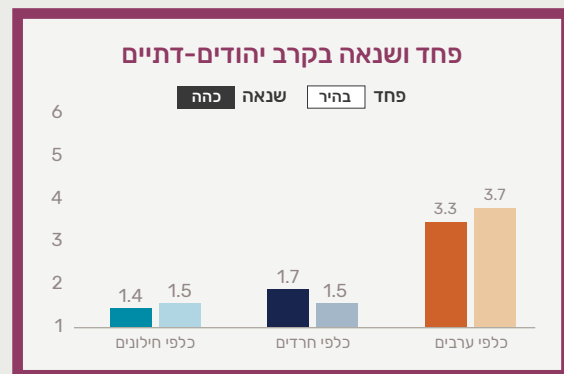
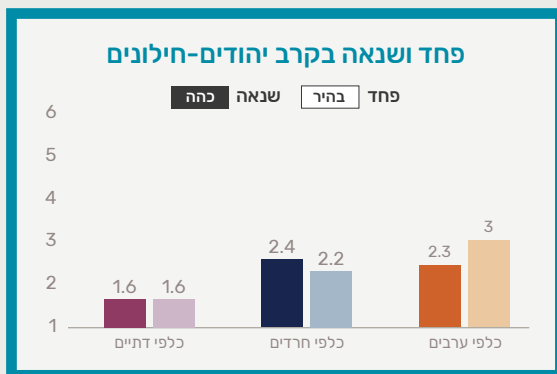
פחד ושנאה בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה אתה מרגיש כל אחד מהרגשות הבאים כלפי הקבוצות הבאות:

1. פחד

2. שנאה

(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

20 Fischer, A., Halperin, E., Canetti, D & Jasini, A. (2018). Why we hate. Emotion Review, 10(4), 309-220

21 ראו תרשים 23 בנספח המציג את אחוז בני הנוער מכל קבוצה שדיווחו על שנאה כלפי הקבוצות האחרות.

22 Kamans E, Otten S., & Gordijn, E.H. (2011). Power and threat in intergroup conflict: How emotional and behavioral responses depend on amount and content of threat. Group Processes & Intergroup Relations, 14(3), 293-310.

אומנם בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על פחד רב יותר מפני הקבוצות היהודיות מזה שמדווחות עליו הקבוצות היהודיות זו ביחס לזו, אך מידת הפחד של בני ובנות הנוער היהודים מפני הערבים רבה יותר באופן משמעותי. אפשר לשער שהסכסוך הישראלי-פלסטיני המתמשך מקבל ביטוי גם במערכת היחסים בין הקבוצות בחברה הישראלית ומשליך על הרגשות של בני ובנות הנוער היהודים כלפי הערבים.

נראה כי בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והערבים יש פחות הבדל ברגשות שמעוררות הקבוצות השונות, והם מביעים כלפי כולן רמות נמוכות עד בינוניות של פחד ושנאה, ואילו בני ובנות הנוער היהודים-דתיים ויהודים-חרדים מדווחים על רמות גבוהות מאוד של רגשות שליליים כלפי הערבים ורמות נמוכות מאוד של רגשות שליליים כלפי הקבוצות היהודיות. רמת השנאה הגבוהה ביחס לערבים שעליה מדווחים בני ובנות הנוער החרדים, ובמידה פחותה אך עדיין משמעותית בני ובנות הנוער היהודים-דתיים, מחייבת תשומת לב מיוחדת. אומנם רגשות הפחד והשנאה שמביעים בני הנוער קשורים אחד לשני (תחושת הפחד עשויה להסביר במידה מסוימת את השנאה), אך אין בכך בכדי להוריד מהצורך להתמודד עם תחושת השנאה, שכן היא עלולה להזיק ליחסים בין הקבוצות. השנאה כלפי ערבים בקרב קבוצות אלו בולטת עוד יותר על רקע הרמה הנמוכה יחסית של שנאה עליה מדווחים בני ובנות הנוער היהודים-דתיים ויהודים-חרדים כלפי יתר הקבוצות היהודיות. ראוי לציין כי לאור העובדה ששנאה היא רגש שלילי ועז שאנשים נמנעים בדרך כלל מלדווח עליו בסקרים, הרמה הגבוהה של שנאה המשתקפת בסקר הנוכחי מעלה שאלות לגבי הלגיטימציה החברתית שניתנת בקבוצות היהודיות-דתיות והיהודית-חרדית לשנאה כלפי ערבים, ועלולה להעיד כי הבעת שנאה נתפסת כנורמה חברתית מקובלת.

לצד הרגשות השליליים, גם לרגשות חיוביים יש תפקיד משמעותי ביחסים בין קבוצות. רגש אחד כזה, המקדם קרבה בין קבוצות, הוא **אמפתיה**, שפירושה הבנה והזדהות עם מצבם ורגשותיהם של אחרים.²³ מנתוני הסקר עולה כי בני ובנות הנוער היהודים-דתיים ויהודים-חרדים מביעים מידה מועטה של אמפתיה כלפי ערבים, גם בהשוואה לאמפתיה כלפי ערבים שעליה מדווחים בני ובנות הנוער היהודים-חילונים וגם בהשוואה לרמות האמפתיה שעליהן הם מדווחים ביחס לקבוצות היהודיות האחרות (ראו תרשים 6). כלומר בקרב שתי הקבוצות הללו יש פער משמעותי בין רמות האמפתיה הגבוהות כלפי הקבוצות היהודיות לבין רמת האמפתיה הנמוכה במיוחד כלפי ערבים. רמת האמפתיה הנמוכה כלפי ערבים מחזקת את הממצא שהוצג קודם לכן ביחס לשנאה, ונראה כי בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים ויהודים-חרדים קיימים חסמים רגשיים משמעותיים ביחס לאוכלוסייה הערבית.

אצל בני ובנות הנוער היהודים-חילונים, האמפתיה כלפי הקבוצות השונות דומה יחסית, והפערים בין קבוצה לקבוצה קטנים. עם זאת, נראה כי בני ובנות הנוער היהודים-חילונים חשים באופן כללי מידה מועטה יותר של אמפתיה כלפי כלל הקבוצות, ובעיקר כלפי יהודים-חרדים. גם בקרב בני ובנות הנוער הערבים רמות האמפתיה כלפי כלל הקבוצות נמוכות יחסית. חשיבותה של האמפתיה מודגמת על ידי בחינת הקשר בינה ובין מדדים אחרים במדד השותפות שבחנו מוכנות לקרבה (הרחבה בנושא בפרק 4), ואכן מהסקר עולה כי יש קשר בין רמות נמוכות של אמפתיה בקרב שתי הקבוצות הללו לבין מידה מועטה של מוכנות לקרבה חברתית ושל רצון לשיפור היחסים עם הקבוצות האחרות.

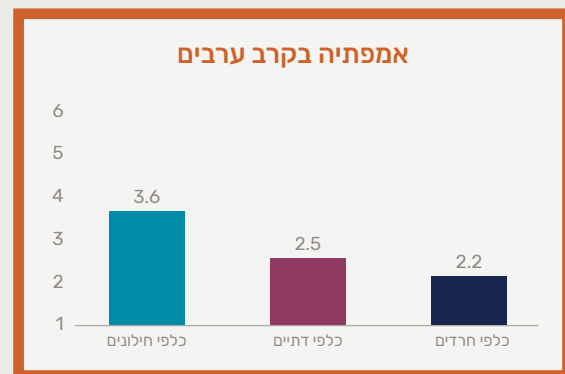
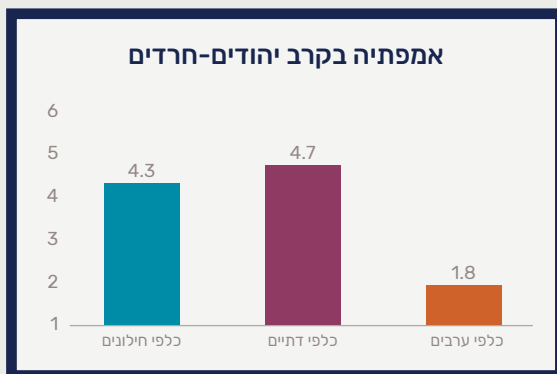
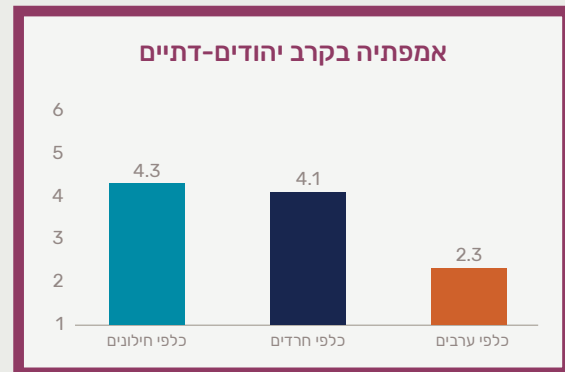
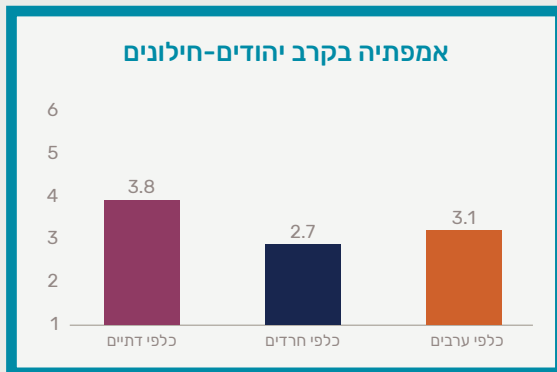
23 Batson, C. D., & Ahmad, N. Y. (2009). Using empathy to improve intergroup attitudes and relations. *Social Issues and Policy Review*, 3(1), 141-177

תרשים 6

אמפתיה בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה אתה מרגיש אמפתיה (הבנה והזדהות עם רגשותיו ומצבו של האחר) כלפי הקבוצות הבאות?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

מגמות שינוי 2018-2020

באשר לסובלנות מסתמנת מגמה חיובית המתבטאת בשינויים בתפיסות הסטריאוטיפיות לאורך שלוש השנים האחרונות שבהן נערך הסקר בקרב בני ובנות נוער יהודים-חילונים, יהודים-דתיים וערבים. נראה שבהשוואה לשנים קודמות, ב-2020 פחות בני ובנות נוער דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי הקבוצות האחרות, בעיקר קבוצות שכלפיהן היחס מלכתחילה שלילי יותר – פחות בני ובנות נוער יהודים-חילונים ויהודים-דתיים דיווחו ב-2020 על סטריאוטיפים שליליים כלפי יהודים-חרדים ביחס לשנים הקודמות, פחות בני ובנות נוער יהודים-דתיים דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי ערבים, ופחות בני ובנות נוער ערבים דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי יהודים-דתיים (ראו תרשים 7).

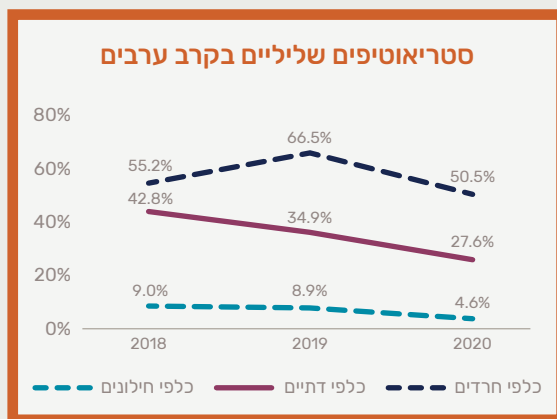
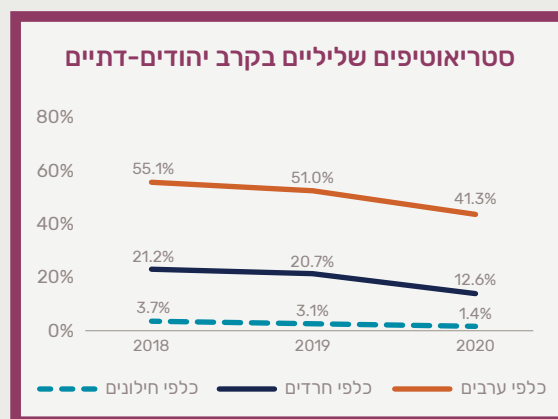
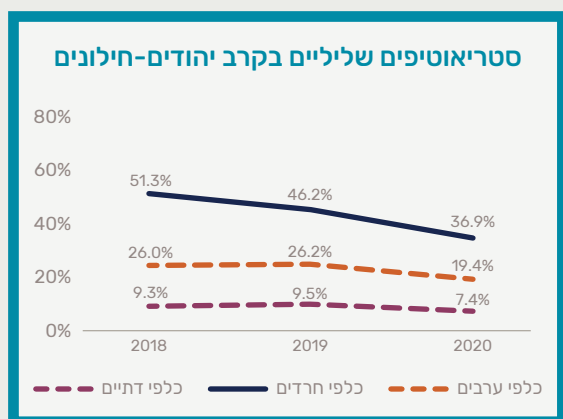
רגש הפחד הבין-קבוצתי נשאר יחסית יציב בין השנים, פרט למגמת ירידה בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים, שדיווחו ב-2020 על רמות נמוכות יותר של פחד מיהודים-חרדים ומערבים ביחס

תרשים 7

שינויים בסטריאוטיפים שליליים 2018-2020

עד כמה התכונות הבאות מאפיינות לדעתך כל אחת מהקבוצות הבאות:

1. ידידותיות - נחמדים, חמים
2. מסוגלות - בעלי יכולת להצליח, כישרוניים במגוון תחומים, מסוגלים להתמודד עם קשיים (שלילי = לא ידידותיים/חסרי מסוגלות; חיובי = ידידותיים/בעלי מסוגלות, אחוז המשיבים שממוצע הדירוג של שתי התכונות אצלם הוא שלילי).

לשנים הקודמות, ומגמת עלייה בקרב בני ובנות נוער יהודים-דתיים, שדיווחו ב-2020 על רמה גבוהה יותר של פחד מיהודים-חילונים ביחס לשנים הקודמות. לעומת זאת בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-דתיים פחתה במרוצת השנים השנאה כלפי הקבוצות שהיו שנאות עליהם ביותר מלכתחילה: בקרב יהודים-חילונים הייתה מגמת ירידה בשנאה כלפי חרדים ובקרב יהודים-דתיים מגמת ירידה בשנאה כלפי ערבים (ראו תרשים 8). פרט למגמות האלה נותרו רמות השנאה הבין-קבוצתית יציבות יחסית בין 2018 ל-2020.

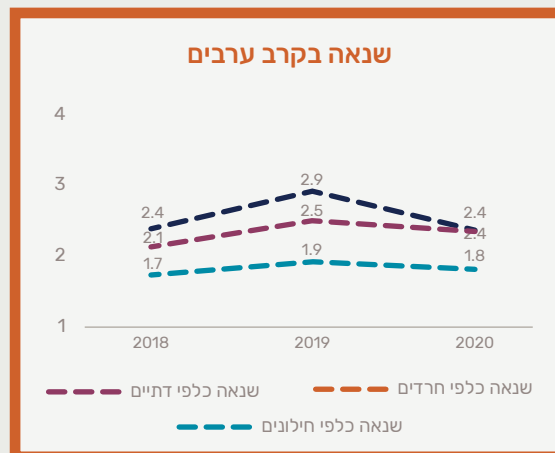
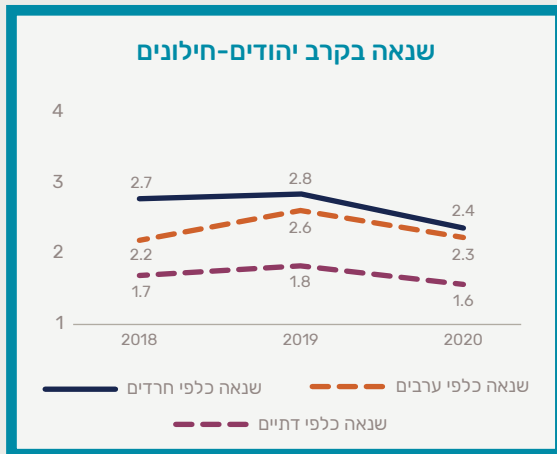
לצד המגמה החיובית המסוימת המשתקפת בירידה ברמות השנאה הבין-קבוצתית בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-דתיים, בני ובנות נוער משתי הקבוצות הללו דיווחו ב-2020 גם על רמות גבוהות יותר של אמפתיה כלפי ערבים ביחס לשנים הקודמות, ובני ובנות הנוער היהודים-דתיים

תרשים 8

שינויים ברמות השנאה הבין-קבוצתית 2018-2020

באיזו מידה אתה מרגיש שנאה כלפי הקבוצות הבאות:
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

דיווחו גם על רמה גבוהה יותר של אמפתיה כלפי יהודים-חרדים. עם זאת נראה כי היקף המגמה מוגבל, ולא נמצאו שינויים נוספים במידת האמפתיה הבין-קבוצתית בין השנים.

לסיכום: הממצאים בפרק זה מלמדים כי אחוז ניכר מבני ובנות הנוער מחזיקים בסטריאוטיפים שליליים כלפי קבוצות שונות, ובקרב כמה מהקבוצות ניכרות רמות גבוהות ומדאיגות של שנאה ופחד כלפי קבוצות אחרות, בעיקר בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים ביחס לערבים. נראה כי בתחום הסובלנות הבין-קבוצתית מסתתרים אתגרים משמעותיים שיש לצלוח כדי ליצור שותפות בין-קבוצתית. עם זאת, ממצאי הפרק הזה ניכרת גם מגמת שינוי קטנה אך חיובית לאורך שלוש השנים האחרונות בכל הקשור לסובלנות בין-קבוצתית.

רכיב שלישי רגישות לאי-שוויון

אי-שוויון מתאר מצב שבו קבוצות חברתיות מקבלות זכויות ויחס שונים זו מזו – כמה מהן נהנות מזכויות יתר וממשאבים רבים יותר ואחרות סובלות מאפליה ומהדרה באופן שיטתי. חוסר שוויון עלול לנבוע ממבנה חברתי המשמר את יחסי הכוח הבלתי סימטריים בין הקבוצות ומתמיכה חברתית של פרטים וקבוצות (לרוב בעלות הכוח הרב יותר) במצב הקיים. חברה לא שוויונית היא חברה שבה לא תיתכן שותפות אמיתית בין הקבוצות, ולכן קידום שוויון והוגנות בין הקבוצות הוא מרכיב מרכזי בתהליכים של שותפות. כדי לקדם שוויון יש לזהות את אי-השוויון שממנו סובלות קבוצות מופלות ומוזרות ולהסכים כי הוא אינו מוסרי, לראות בשוויון בין-קבוצתי ערך שיש לשאוף אליו ולהאמין ביכולת לפעול באופן אקטיבי כדי לשנות את המציאות.

תמונת מצב 2020

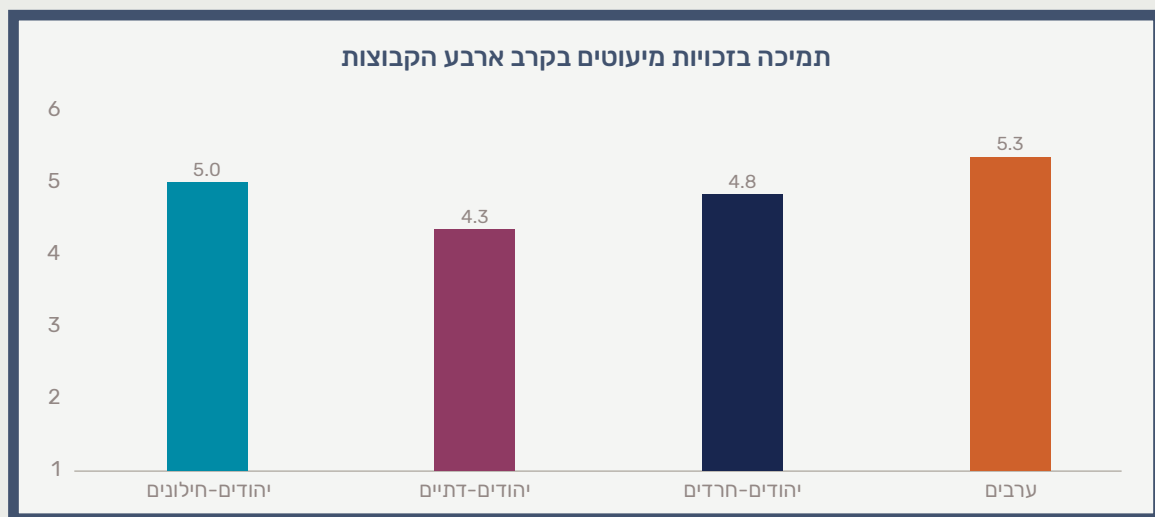
התנאי הבסיסי לקידום יחסים שוויוניים בין קבוצות בחברה הוא האמונה שיחסים כאלה הם דבר ראוי ורצוי. אמונה זו משתקפת בין היתר בתמיכה בערכים דמוקרטיים שהם הכרחיים לקיומה של חברה דמוקרטית מתפקדת ומבטיחים זכויות שוות לכל הקבוצות בחברה. במסגרת מדד השותפות נשאלו בני ובנות הנוער מארבע הקבוצות לגבי שתי סוגיות מרכזיות הקשורות בתמיכה בערכים דמוקרטיים: זכויות מיעוטים וזכות הבחירה של כל אזרח במדינה.

בני ובנות הנוער נשאלו אם הם חושבים שקבוצות מיעוט בעלות מאפיינים שונים כמו שפה, מוצא, דת או צבע עור זכאיות לזכויות שוות לאלו שמקבלת קבוצת הרוב. בקרב כל הקבוצות מידת ההסכמה של בני ובנות הנוער עם הרעיון שיש צורך להעניק זכויות שוות למיעוטים הייתה גבוהה למדי, אך בני ובנות הנוער היהודים-דתיים הביעו את מידת ההסכמה הנמוכה ביותר (ראו תרשים 9).

תרשים 9

תמיכה בזכויות מיעוטים בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה אתה מסכים עם המשפט הבא:
 "מיעוטים צריכים לקבל את אותן זכויות שמגיעות לקבוצת הרוב"
 (1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

בני ובנות הנוער נשאלו גם אם הם חושבים שיש מקום לשלול מקבוצות חברתיות שאליהן הם אינם משתייכים את זכות ההצבעה בבחירות (ראו תרשים 10²⁴). זכות ההצבעה של כל אזרח שמלאו לו 18 מעוגנת בישראל בחוק יסוד: הכנסת, ומוענקת לכל אזרח באופן שווה ללא תלות במוצאו, בדתו,

²⁴ ראו תרשים 24 בנספח המציג את אחוז בני הנוער מכל קבוצה שדיווחו על תמיכה בשלילת זכות הצבעה מקבוצות האחרות.

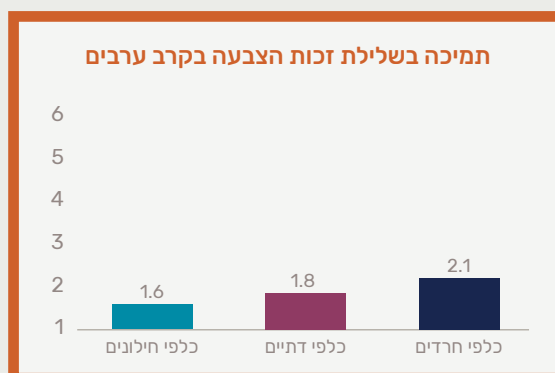
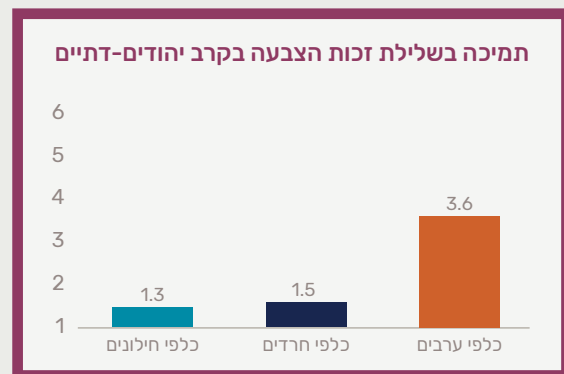
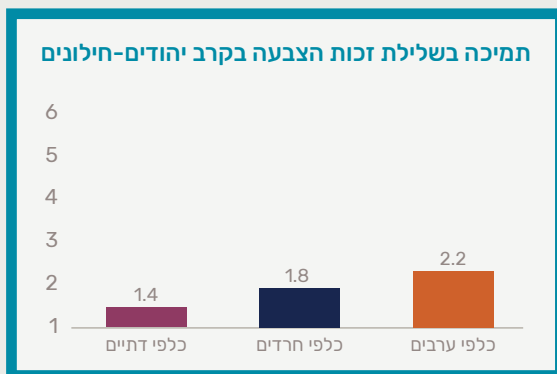
במינו או בכל מאפיין זהות אחר. בקרב בני ובנות נוער יהודים-חילונים וערבים מידת התמיכה בשלילת זכות ההצבעה מכל הקבוצות שעליהן נשאלו הייתה נמוכה, אך בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים התמונה מעט שונה: מידת התמיכה בשלילת זכות ההצבעה מהקבוצות היהודיות הייתה נמוכה ואילו התמיכה בשלילת זכות ההצבעה מערבים הייתה גבוהה באופן משמעותי, גם ביחס לתמיכה בשלילת זכות ההצבעה שהביעו בני ובנות הנוער מהקבוצות האחרות כלפי כל אחת מהקבוצות האחרות. כמו כן במענה לשאלה הנוכחית משתקף הפער בין העמדה החיובית של בני ובנות הנוער לגבי מתן זכויות שוות למיעוטים כסוגיה כללית ובין העמדה השלילית העולה כאשר הם נשאלים על קבוצות מיעוט ספציפיות.

תרשים 10

תמיכה בשלילת הצבעה בקרב שלוש קבוצות 2020

(בני הנוער החרדים לא נשאלו על כך)

באיזו מידה אתה מסכים ש"צריך לשלול את זכות ההצבעה" בהתייחס לקבוצות הבאות?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

אומנם התמיכה בערכים דמוקרטיים היא תנאי הכרחי לקידום יחסים שוויוניים בין קבוצות, אך אין בה די. לצידה צריכה להתקיים **מודעות לאפליה** נגד כמה מהקבוצות החברתיות שאינן מקבלות זכויות יחס שווים לאלו שמקבלות יתר הקבוצות בחברה. הכרה בקיומם של עוולות ואי-שוויון היא חשובה

מאין כמותה בתהליכים של שינוי חברתי, כי יש ביכולתה להניע אנשים לפעול כדי לשנות את המצב הקיים.²⁵

מנתוני הסקר עולה שבני ובנות הנוער היהודים-חילונים מכירים בכך שהם עצמם כקבוצה אינם מופלים בחברה, והם מזהים אפליה רבה יחסית כלפי ערבים ואפליה במידה פחותה כלפי יהודים-חרדים ויהודים-דתיים (ראו תרשים 11). הדמיון היחסי בין מידת האפליה שמזהים בני ובנות הנוער היהודים-חילונים כלפי יהודים-דתיים וכלפי יהודים-חרדים משקף חוסר מודעות של בני ובנות הנוער היהודים-חילונים לאפליה הקיימת כיום כלפי יהודים-חרדים במסגרות שונות, למשל בשוק העבודה.²⁶ חוסר המודעות של בני ובנות הנוער היהודים-חילונים לאפליית היהודים-חרדים בולט עוד יותר כשמשווים בין מידת האפליה המועטה שהם מזהים כלפי יהודים-חרדים למידת האפליה הרבה שבני ובנות הנוער היהודים-דתיים מזהים כלפי היהודים-חרדים.

לצד המודעות הגבוהה לאפליית חרדים, נראה כי בני ובנות הנוער היהודים-דתיים אינם מודעים לאפליה הרבה כלפי ערבים בישראל, והם מדווחים שלדעתם האפליה כלפי ערבים דומה לאפליה הקיימת כלפי יהודים-דתיים (ראו תרשים 11). חשוב לציין כי כלל הנתונים שנאספו לגבי מודעות לאפליה הם סובייקטיביים ומעידים על תפיסות של בני ובנות הנוער המשיבים ביחס לקבוצות השונות, אך נתונים אובייקטיביים ביחס לאפליית קבוצות בחברה הישראלית מצביעים על כך שהאוכלוסייה הערבית נמצאת בראש רשימת הקבוצות המופלות כיום.²⁷ אי לכך אפשר להגדיר את אי-ההכרה של בני ובנות הנוער היהודים-דתיים באפליית הערבים כנקודת עיוורון משמעותית. בנוסף לכך מנתוני הסקר עולה כי ככל שהמודעות של בני ובנות הנוער היהודים-דתיים לאפליה כלפי ערבים מועטה יותר, כך תמיכתם בשלילת זכות הצבעה מהמיעוט הערבי רבה יותר. ייתכן כי תופעות אלו מחזקות האחת את השניה – מי שאינם מודעים לאפליה כלפי המיעוט הערבי, אף תומכים בהקצנתה.

בני ובנות הנוער הערבים, לעומת זאת, מדווחים על מודעות רבה מאוד לאפליה כלפי קבוצתם. במקביל, הם אינם מזהים כל הבדל באפליה ביחס לקבוצות היהודיות השונות ומעריכים את מידת האפליה כלפי כל אחת מהן כמועטה יחסית (ראו תרשים 11). לקבוצה הסובלת מאפליה חריפה יש בדרך כלל יכולת מוגבלת בלבד לזהות אפליה כלפי קבוצות אחרות ולהכיר בה, ולכן יש ערך רב בהגברת המודעות לאפליה כלפי קבוצות אחרות, שכן מודעות כזאת יכולה להוביל לשילוב מאבקים שתכליתם קידום שוויון למען כלל הקבוצות.

מרכיב חיוני נוסף בקידום שוויון בין קבוצתי הוא **תפיסת החוללות הקבוצתית** המשקפת את האמונה של הפרט ביכולתה של קבוצתו לחולל שינוי, להגיע להישגים ולהשפיע על המציאות. תפיסת החוללות משפיעה על המוטיבציה ועל המאמץ של קבוצות להשיג מטרות שונות – קבוצות בעלות תפיסת חוללות גבוהה יפעלו להשגת מטרותיהן גם אל מול מכשולים וקשיים, ואילו קבוצות בעלות תפיסת חוללות נמוכה עלולות לוותר מראש מתוך חשש מכישלון או תחושה שפעולותיהן לא יניבו דבר. מנתוני הסקר

25 Simon, B., & Klandermans, B. (2001). Politicized collective identity: A social psychological analysis. *American Psychologist*, 56(4), 319-331.

26 מסלטי, מ', כהן, י', הברפלד, י' וסמיונוב מ' (2018). אפליה כלפי חרדים בשלב השכירה לעבודה: מחקר היענות. עבודה, חברה ומשפט, טו, 176-155.

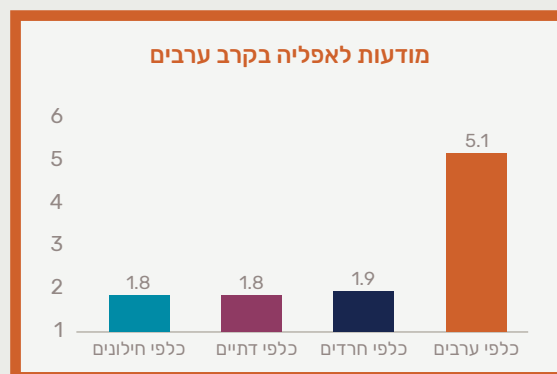
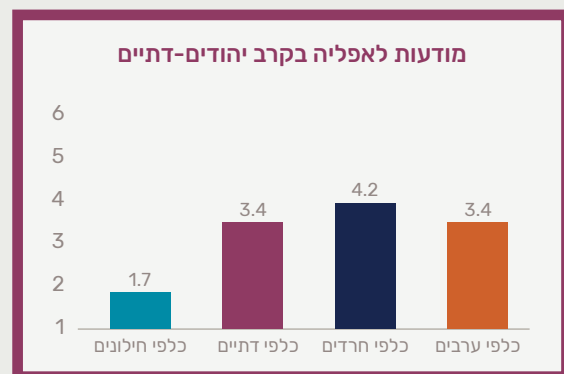
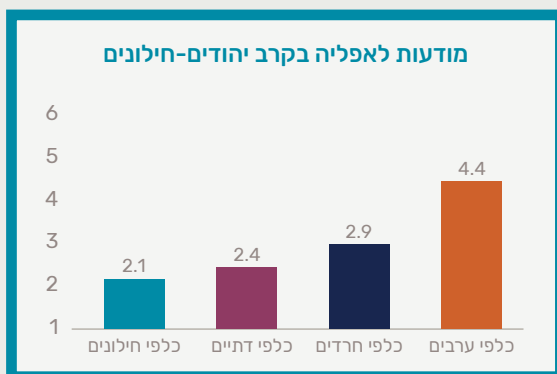
27 משרד המשפטים (2018). דוח פעילות ראשון היחידה הממשלתית לתיאום המאבק בגזענות. https://www.gov.il/he/departments/publications/reports/report_racism

תרשים 11

מודעות לאפליה בקרב שלוש קבוצות 2020

(בני הנוער החרדים לא נשאלו על כך)

באיזו מידה לדעתך קיימת אפליה לרעה נגד הקבוצות הבאות (מקבלות פחות ממה שמגיע להן)?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

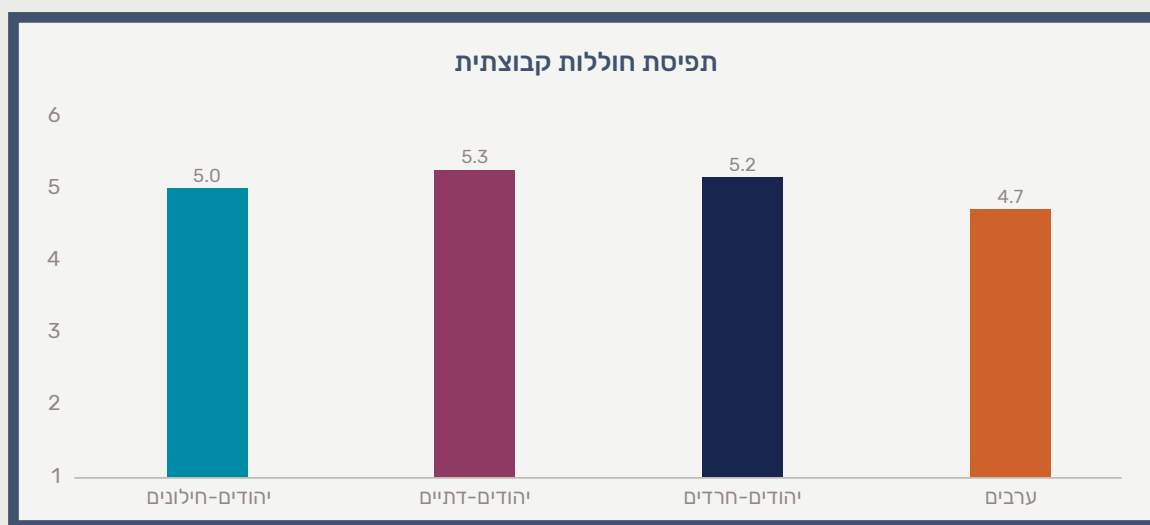
עולה שבני ובנות הנוער המשתייכים לקבוצות היהודיות תופסים את קבוצותיהם כבעלות תפיסת חוללות גבוהה, בעיקר בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים. לעומתם, בני ובנות הנוער הערבים הם בעלי תפיסת חוללות נמוכה יותר (ראו תרשים 12), שעלולה להחליש את המוטיבציה שלהם לפעול לקידום שוויון בין קבוצתם לקבוצות אחרות מתוך חשש לכישלון.

תרשים 12

תפיסת חוללות קבוצתית בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה אתה מסכים עם המשפט הבא? (כל משיב נשאל ביחס לקבוצת השייכות שלו בלבד)
יהודים-חילונים/יהודים-דתיים/ יהודים-חרדים/ ערבים שפועלים יחד למען מטרה משותפת יכולים להשפיע על עתיד המדינה והחברה
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

מגמות שינוי 2018-2020

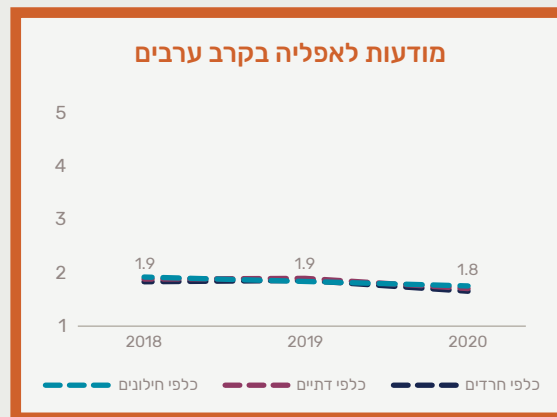
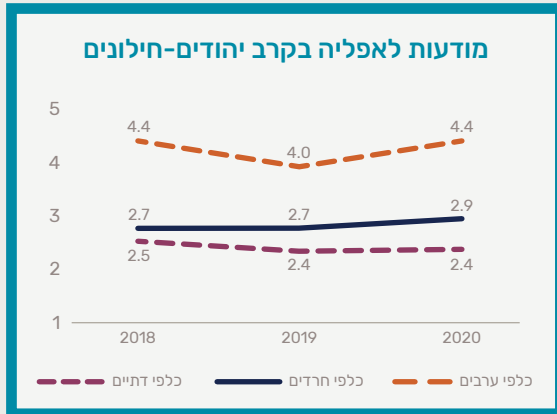
מגמת השינוי ביחס לרגישות לאי-שוויון בקרב הקבוצות השונות בשלוש השנים האחרונות מצומצמת בהיקפה. בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-דתיים מדווחים ב-2020 על תמיכה רבה יותר בהענקת זכויות שוות למיעוטים, אך אין אצלם שינוי ביחס לתמיכה בשלילת הצבעה מהקבוצות השונות. אצל בני ובנות הנוער הערבים אין שינוי לאורך השנים בתמיכה בזכויות מיעוטים או בשלילת זכות ההצבעה מיהודים-דתיים ומיהודים-חרדים, אך ניכרת מגמה של עלייה לאורך השנים ביחס לתמיכה בשלילת ההצבעה מיהודים-חילונים (כלומר הם מביעים תמיכה רבה יותר בשלילת הצבעה).

אצל בני ובנות הנוער הערבים לא ניכר גם כל שינוי ביחס למודעות לאפליה כלפי הקבוצות היהודיות (ראו תרשים 13). לעומתם, אצל בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-דתיים יש מגמה של הגברת מודעות, וב-2020 הם מדווחים על מודעות רבה יותר לאפליה כלפי יהודים-חרדים ביחס לשנים הקודמות, ובני ובנות הנוער היהודים-דתיים מדווחים גם על מודעות רבה יותר לאפליה כלפי ערבים (ראו תרשים 13). הגברת המודעות, כפי שהוסבר לעיל, היא מגמה חיובית ונחוצה לצורך שינוי חברתי ועל כן יש לעודד אותה, אם כי היא אינה מספיקה בפני עצמה.

תרשים 13

שינויים במודעות לאפליה 2018-2020

באיזו מידה לדעתך קיימת אפליה לרעה נגד הקבוצות הבאות (מקבלות פחות ממה שמגיע להן)?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

לסיכום: הממצאים בתחום הרגישות לאי-שוויון משקפים חסמים רבים שעודם ניצבים בפני המאמצים לקדם שותפות בין הקבוצות בישראל, ובהם תמיכה מוגבלת בערכים דמוקרטיים בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים, ובמיוחד רמות מדאיגות של תמיכה בשלילת זכות ההצבעה מקבוצות אחרות בחברה. בנוסף לכך נראה כי בקרב כמה מהקבוצות יש מודעות מועטה לאפליה כלפי קבוצות שונות בחברה, דבר שעלול למנוע מהן לפעול לשינוי המציאות בישראל והפיכתה לשוויונית יותר. לאורך שלוש השנים האחרונות ישנה בעיקר יציבות בתחום הרגישות לאי-שוויון, והשינויים הם אומנם חיוביים, אך מעטים.

רכיב רביעי

מוכנות לקרבה חברתית

מוכנות לקרבה חברתית מתארת את הסקרנות והפתיחות להכיר אנשים מקבוצות אחרות, את המוטיבציה והרצון לשפר את היחסים בין הקבוצות ואת הנכונות האישית להכיר ולפגוש אנשים שאינם חלק מקבוצת השייכות של האדם. ככזו, מוכנות לקרבה הכרחית בכדי לקיים הלכה למעשה שותפות בין-קבוצתית.

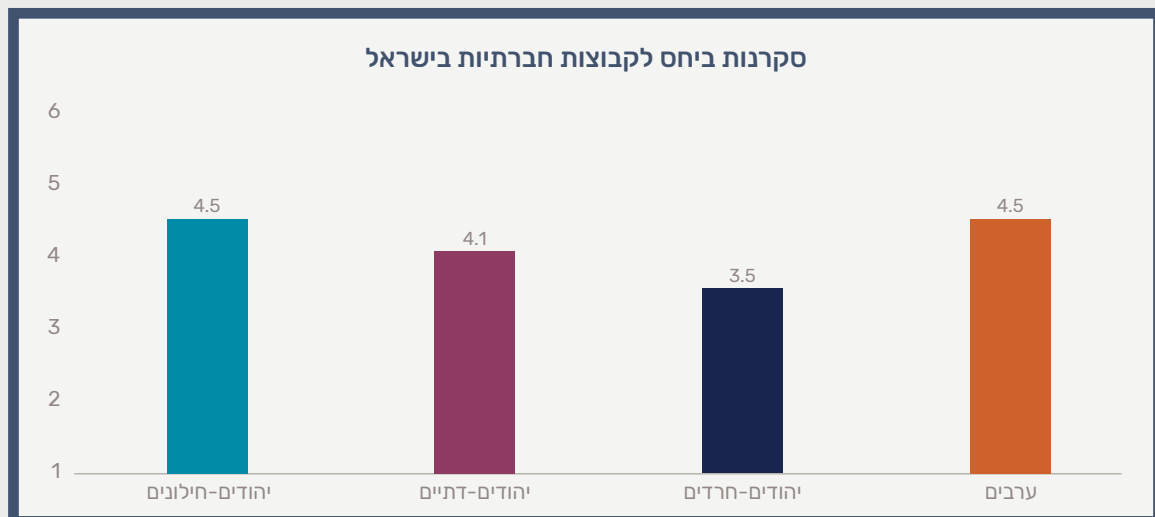
תמונת מצב 2020

הפתיחות להכיר קבוצות אחרות תלויה במידה רבה ב**סקרנות** כלפיהן, כלומר במידת העניין בקבוצות אחרות בחברה ובנכונות ללמוד עליהן ועל מאפייניהן הייחודיים. ככל שרמת הסקרנות גבוהה יותר ישנה היתכנות רבה יותר שהיא תוביל למוכנות למפגש, ולהפך – ככל שרמת הסקרנות נמוכה יותר כך גם פוחתת המוטיבציה למפגש.²⁸ מנתוני הסקר עולה כי בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והערבים הם הסקרנים ביותר ביחס לקבוצות שונות בחברה, ואילו בני ובנות הנוער היהודים-חרדים הם בעלי הסקרנות המועטה ביותר (ראו תרשים 14). סקרנות מועטה זו של בני ובנות הנוער היהודים-חרדים עשויה לנבוע מנורמות קבוצתיות של סגירות והתבדלות קהילתית, המקובלות בחברה החרדית, ומחשיפה מועטה יחסית לאוכלוסייה הכללית.²⁹ עם זאת, כיוון שסקרנות מקדמת מוכנות לקרבה חברתית, חשוב לעודד ולטפח אותה.

תרשים 14

סקרנות ביחס לקבוצות חברתיות בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה אתה מסכים עם המשפט הבא?
אני אוהב ללמוד על הקבוצות והתרבויות השונות בישראל
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

28 Ron, Y., Solomon, J., Halperin, E., & Saguy, T. (2017). Willingness to engage in intergroup contact: A multilevel approach. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 23(3), 210-218.

29 קלעגי, ת' ובראון-לבינסון, א' (2017). השתלבות מתבדלת: חרדים אקדמאים במשק הישראלי. ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

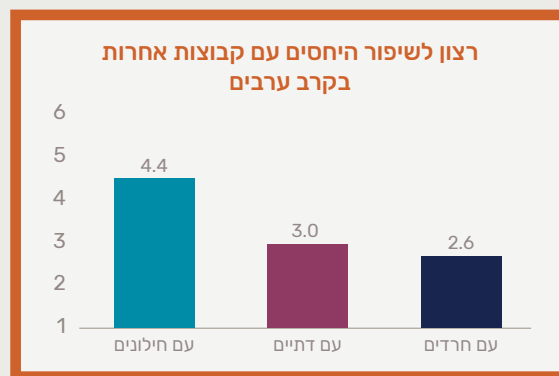
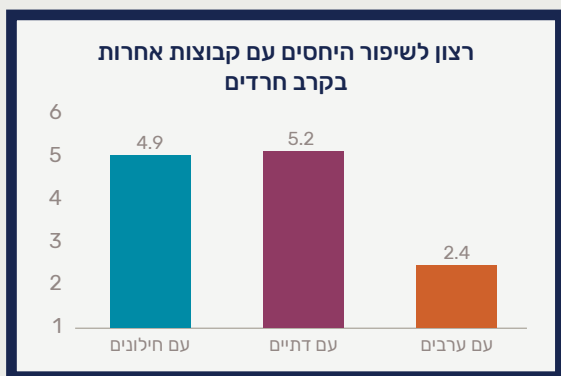
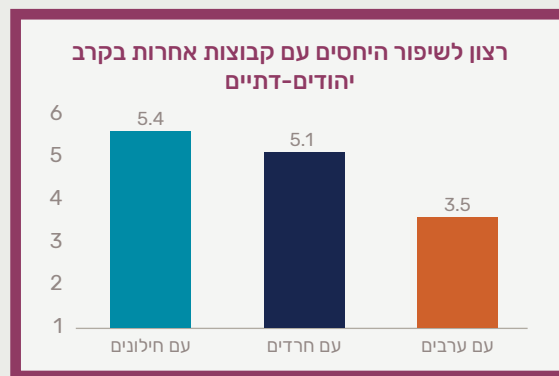
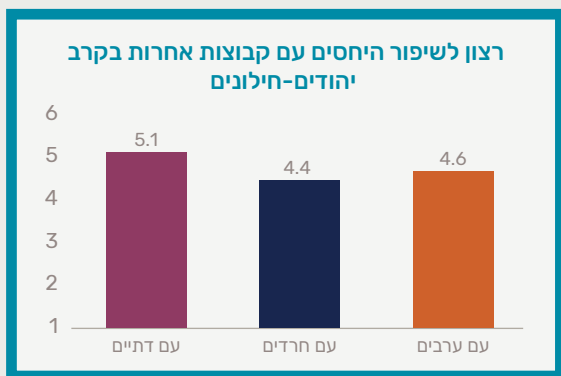

לצד הסקרנות יש חשיבות רבה למוטיבציה ולרצון לקיים קשר בין-קבוצתי. בני ובנות הנוער נשאלו על מידת הרצון שלהם לכך שהיחסים בין קבוצתם ליתר הקבוצות ישתפרו. הרצון לשיפור היחסים בין הקבוצות הוא מרכיב **בתקווה** לקיומן של מערכות יחסים בין-קבוצתיות משמעותיות, והוא עשוי להעיד גם על המוטיבציה של חברי הקבוצות השונות לפעול למען קרבה והיכרות עם קבוצות אחרות. מהנתונים עולה כי בני ובנות הנוער היהודים-חילונים הביעו רמה דומה וגבוהה יחסית של רצון לשיפור היחסים בין קבוצתם לבין כל אחת מהקבוצות האחרות. לעומת זאת בני ובנות הנוער מהקבוצות האחרות הביעו רמה גבוהה של רצון לשיפור היחסים רק עם כמה מהקבוצות, ורמה נמוכה של רצון עם הקבוצות האחרות (ראו תרשים 15³⁰). בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים הביעו רצון מועט יחסית לשיפור היחסים עם הערבים, ובני ובנות הנוער הערבים הביעו רצון מועט יחסית לשיפור היחסים עם יהודים-דתיים ויהודים-חרדים. באופן כללי נראה שאצל בני ובנות הנוער הערבים

תרשים 15

רצון לשיפור היחסים עם קבוצות אחרות בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה היית רוצה שיהיו יחסים טובים בין הקבוצה שלך לקבוצות הבאות?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

30 ראו תרשים 25 בנספח המציג את אחוז בני הנוער מכל קבוצה שדיווחו על רצון לשיפור היחסים עם הקבוצות האחרות.

יש רצון מועט יותר לשיפור היחסים עם יתר הקבוצות, מה שנראה במידה רבה כמו תמונת ראי של הרצון המועט יחסית של בני ובנות הנוער מהקבוצות היהודיות לשיפור היחסים עימם. המגמה הזאת צריכה לשמש תמרור אזהרה ברור – ללא מוטיבציה בסיסית של חברי הקבוצות השונות לשיפור היחסים ביניהן, יהיה קשה מאוד לקדם שותפות בין-קבוצתית.

חשוב להדגיש שהרצון ההדדי המועט יחסית לשיפור היחסים בין יהודים-דתיים ויהודים-חרדים לבין ערבים אינו מפתיע לאור הממצאים שנסקרו עד כה בפרקים הקודמים. נראה כי היחסים בין שלוש הקבוצות הללו מתאפיינים בעמדות וברגשות שליליים עזים יותר לעומת היחסים בין יתר הקבוצות, וכי חוסר הרצון לשיפור היחסים הוא בעצם ביטוי נוסף של אותו הדפוס. הקבוצות הללו "מרוחקות" יותר האחת מהשנייה, ונראה כי יש חסמים משמעותיים עמם צריך להתמודד לצורך שיפור היחסים ביניהן.

הביטוי המובהק ביותר של **מוכנות לקרבה** חברתית שעליו נשאלו בני ובנות הנוער הוא המוכנות לקיים מפגש בפועל עם חברי קבוצות אחרות, והמוכנות לקיים אינטראקציה בעתיד עם חברי קבוצות אחרות, למשל במסגרת עבודה, שכנות או חברות. מהנתונים עולה כי בני ובנות הנוער היהודים-חילונים, היהודים-דתיים והערבים הביעו רמה גבוהה יותר של נכונות לקיים מפגש בהווה מאשר לקיים קשר מתמשך ומחייב יותר בעתיד (ראו תרשים 16, וכן פירוט הממצאים ביחס לסוגי אינטראקציה עתידית בנספח). אצל בני ובנות הנוער היהודים-חרדים לא נמצא הבדל בין שני סוגי המפגש, ובאופן כללי רמת המוכנות שלהם לקרבה עם הקבוצות האחרות הייתה נמוכה יחסית.

הדפוס של מרחק בין-קבוצתי רב יותר בין יהודים-דתיים ויהודים-חרדים לבין ערבים ניכר גם בהקשר של מוכנות לקרבה, הן בהווה והן בעתיד. הרצון והמוכנות של בני ובנות הנוער היהודים-חרדים לקיים מפגש בהווה או לקיים אינטראקציה בעתיד עם ערבים מועטים במיוחד, ולמעשה כמעט אינם קיימים. גם אצל בני ובנות הנוער היהודים-דתיים רמת המוכנות לקרבה עם ערבים נמוכה מאוד בהשוואה למוכנות לקרבה עם הקבוצות היהודיות. אומנם בני ובנות הנוער הערבים דיווחו על רמת מוכנות גבוהה יותר לקרבה עם הקבוצות היהודיות מזו שבני ובנות הנוער היהודים הביעו כלפיהם, אך כפי שעולה מהנתונים הרצון שלהם בקרבה עם יהודים-דתיים ויהודים-חרדים הוא עדיין מועט.

מגמות שינוי 2018-2020³¹

בשנת 2020 דיווחו בני הנוער היהודים-חילונים, היהודים-דתיים והערבים על רמת מוכנות גבוהה יותר לקרבה בעתיד עם הקבוצות השונות ביחס לשנים הקודמות, ובעיקר עם הקבוצות שכלפיהן המוכנות לקרבה היא המועטה יותר (ראו תרשים 17). בני ובנות הנוער היהודים-חילונים דיווחו על רמת מוכנות גבוהה יותר לקרבה עם כל הקבוצות; בני ובנות הנוער היהודים-דתיים דיווחו על רמת מוכנות גבוהה יותר לקרבה עם יהודים-חרדים וערבים; ובני ובנות הנוער הערבים דיווחו על רמת מוכנות גבוהה יותר לקרבה עם יהודים-דתיים ויהודים-חרדים.

31 2020 היא השנה הראשונה בה בני הנוער נשאלו לגבי הרצון לשיפור היחסים והמוכנות למפגש בהווה, לכן אין נתוני אורך ותיאורי מגמה לגבי שאלות אלו.

תרשים 16

מוכנות לקרבה בקרב ארבע הקבוצות 2020

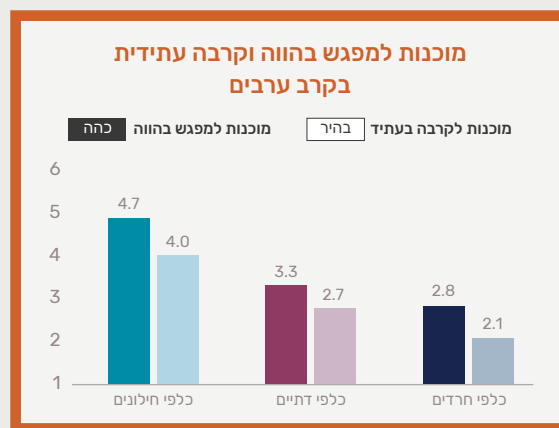
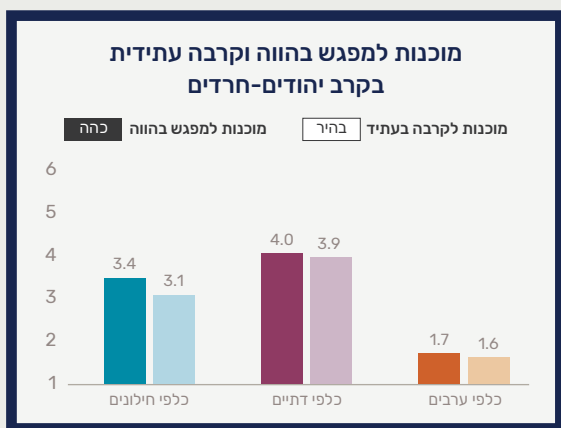
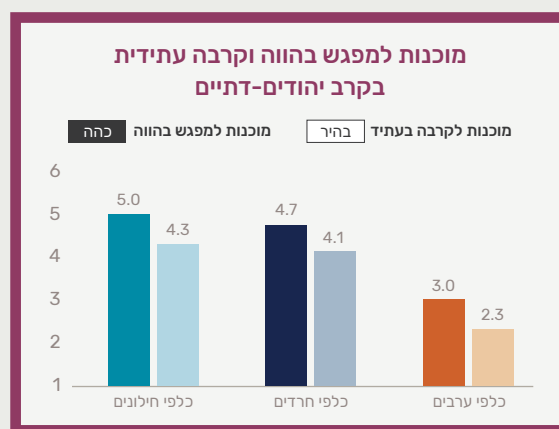
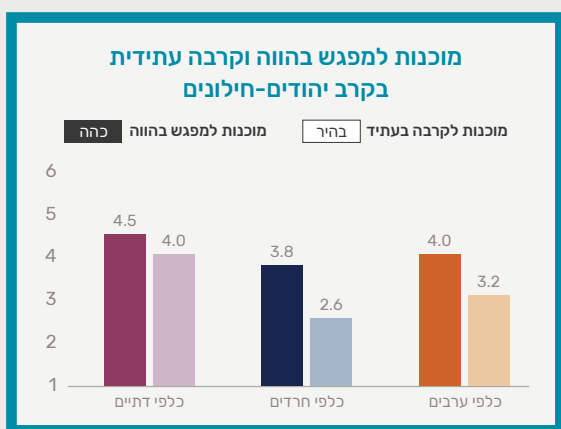
1. באיזו מידה אתה מעוניין להשתתף במפגש משותף של קבוצת השייכות שלך עם תלמידים מהקבוצות הבאות?
2. בעוד 10 שנים באיזו מידה אתה חושב שתרצה כל אחת מהאפשרויות הבאות ביחס לכל אחת מהקבוצות (ממוצע שלושת המשפטים הבאים):

א. לגור קרוב ל...

ב. לעבוד יחד עם...

ג. להיות חבר/ידיד של...

(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

לצד המגמה החיובית של מוכנות רבה יותר לקרבה בעתיד בקרב בני ובנות נוער מכל הקבוצות, מתקיימת במרוצת השנים מגמה הפוכה לגבי סקרנות חברתית - בני ובנות הנוער היהודים-חילונים דיווחו ב-2020 על סקרנות רבה יותר כלפי קבוצות ביחס לשנים הקודמות, אך בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והערבים דיווחו ב-2020 על סקרנות מועטה יותר מבעבר.

לסיכום: ממצאי הפרק העוסק במוכנות לקרבה חברתית של בני ובנות נוער עם בני ובנות קבוצות אחרות מדגימים כי התפיסות, העמדות והרגשות הבין-קבוצתיים שהוצגו בפרקים הקודמים מקבלים בסופו של דבר ביטוי במוטיבציה וברצון לקיים מפגש ולהכיר את הקבוצות האחרות, כך שבדומה

תרשים 17

שינויים במוכנות לקרבה 2018-2020

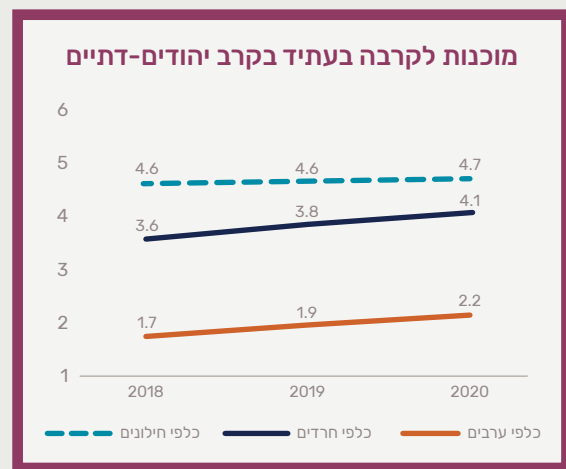
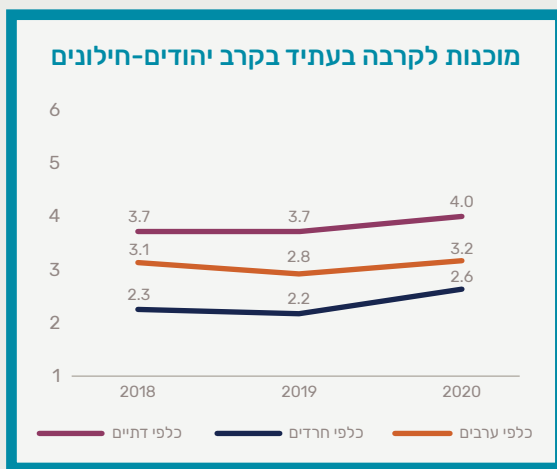
בעוד 10 שנים באיזו מידה אתה חושב שתרצה כל אחת מהאפשרויות הבאות ביחס לכל אחת מהקבוצות (ממוצע שלושת המשפטים הבאים):

א. לגור קרוב ל...

ב. לעבוד יחד עם...

ג. להיות חבר/ידיד של...

(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

לעמדות שהביעו בשאר רכיבי המודל, בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים מביעים רצון מועט לשיפור היחסים עם הערבים ורמה נמוכה של נכונות לקיים עימם אינטראקציה, ובקרב בני ובנות הנוער הערבים משתקפת תמונת ראי ברצון המועט לשיפור היחסים עם היהודים-דתיים והיהודים-חרדים וברמת המוכנות הנמוכה לקיים עימם אינטראקציה. בהקשר הזה מגמת השיפור במוכנות לקרבה בשלוש השנים האחרונות מעודדת, אם כי היא מצומצמת בהיקפה ועדיין נדרשת בה עבודה רבה.

קורונה ויחסים בין הקבוצות בחברה בישראל

התפרצות מגפת הקורונה היא ללא ספק האירוע הבולט והמשמעותי ביותר שהתרחש בשנת 2020, והשפעותיה צפויות ללוות את החברה בישראל זמן רב. מעבר להשלכות הבריאותיות והכלכליות למגפה גם השלכות חברתיות המאיימות על היחסים בין קבוצות שונות בישראל.³² במקביל, היחסים הרעועים בין הקבוצות, שבתקופת המשבר אף החריפו, מקשים מאוד על החברה בישראל להתמודד עם המגפה. בהקשר זה ביקשנו במדד השותפות של שנת 2020 לבחון שאלות הקשורות ביחסים בין ארבע הקבוצות בצל ההתמודדות עם המגפה.

אין ספק כי נגיף הקורונה הוא שמאיים על בריאות הציבור, אך תחושת האיום עלולה להיות מקושרת בעקיפין גם לקבוצות חברתיות שונות. בני ובנות הנוער נשאלו באיזו מידה הם חשים שכל אחת מהקבוצות האחרות מאיימת על המצב הבריאותי של תושבי ישראל. מהנתונים עולה כי הם מייחסים לכל אחת מהקבוצות רמה שונה של איום – בעיני בני ובנות הנוער היהודים-חילונים ובני ובנות הנוער הערבים, היהודים-חרדים נתפסים כקבוצה המאיימת ביותר על המצב הבריאותי, ואילו בעיני בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים, הערבים נתפסים כקבוצה המאיימת ביותר (ראו תרשים 18). אצל בני ובנות הנוער היהודים-דתיים, היהודים-חרדים והערבים, הקבוצה הנתפסת כמאיימת ביותר היא גם הקבוצה שכלפיה הם הביעו את רמות הפחד הגבוהות ביותר שנמדדו כחלק מרכיב הסובלנות, ואילו בני ובנות הנוער היהודים-חילונים תופסים את היהודים-חרדים כאיום הבריאותי המשמעותי ביותר אף שרמות הפחד הגבוהות ביותר שציינו כחלק מרכיב הסובלנות היו כלפי ערבים. נראה שהמגפה יצרה תנאי מציאות חדשים שמעצבים הלכה למעשה את מערכות היחסים הבין-קבוצתיות, ולשינויים האלה יהיה צורך להגיב גם במסגרת המאמצים לקידום שותפות בין הקבוצות.

בנוסף לכך נמצא קשר בין תחושת האיום הבריאותי לתפיסות סטריאוטיפיות שליליות ולרגשות שליליים. תפיסות ורגשות שליליים אלו היו קיימים גם לפני התפרצות המגפה, כפי שמעידים נתוני המדגמים משנת 2018 ו-2019. מכאן שבני ובנות הנוער שמלכתחילה תפסו קבוצה אחרת באופן שלילי יותר וחשו רגשות שליליים יותר כלפיה גם רואים בה כעת, אל מול מגפת הקורונה, איום גובר. הזיהוי של קבוצות שונות כמהוות איום בריאותי משמעותי מרחיק בין הקבוצות ומעצים תהליכי פילוג בחברה, דווקא בתקופה שבה נדרשת שותפות חברתית בין הקבוצות השונות כדי להתמודד בהצלחה עם המגפה.

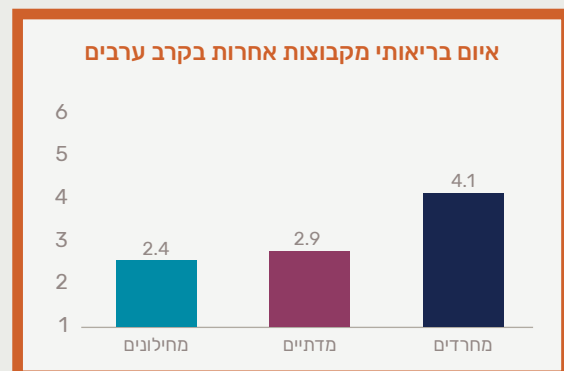
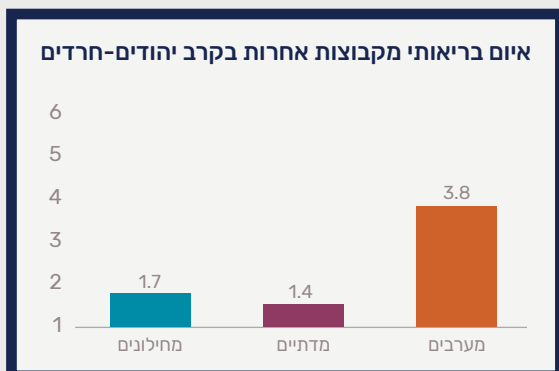
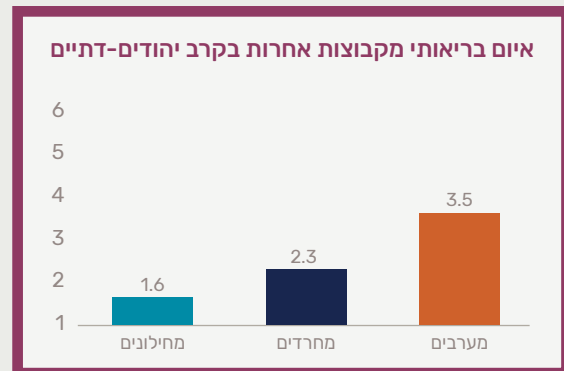
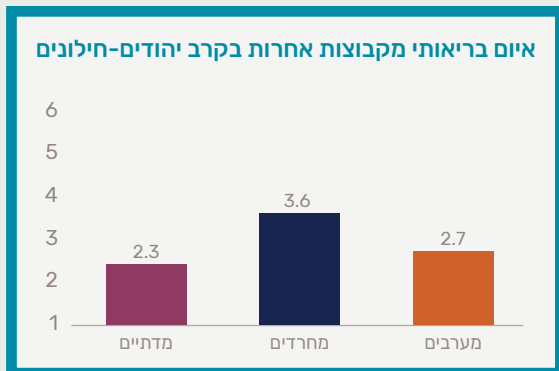
בני ובנות הנוער גם נשאלו באיזו מידה לדעתם מדינת ישראל צריכה להעניק משאבים לקבוצות השונות לצורך התמודדות עם המגפה. בהנחה שהמשאבים נועדו לאפשר לקבוצות השונות להתמודד עם המשבר שיצרה הקורונה ובכך להפחית את האיום על כלל החברה, לשאלה זו יכולות להיות

32 סנדל, ק' וסיפריס, ע' (2020). יחסים בין קבוצות בחברה בעת משבר הקורונה - איומים והזדמנויות מנקודת המבט של הפסיכולוגיה החברתית. ירושלים: מרכז אקורד.

תרשים 18

תחושת איום על הבריאות בקרב ארבע הקבוצות 2020

עד כמה אתה מסכים עם האמירה הבאה:
 "יהודים-חילונים/יהודים-דתיים/יהודים-חרדים/ערבים מסכנים את הבריאות של יתר התושבים בישראל"
 (1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

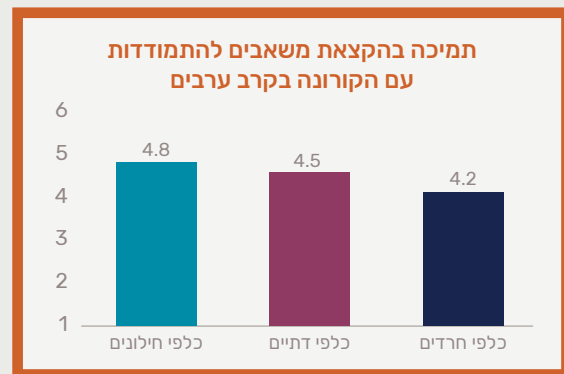
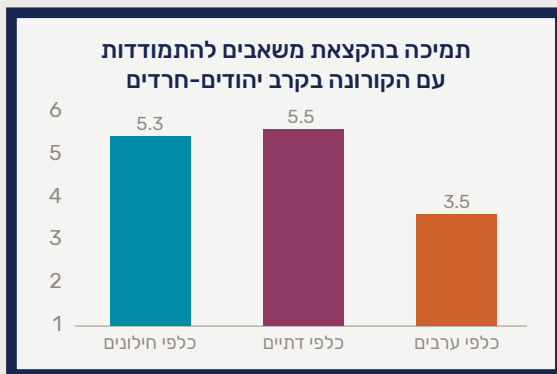
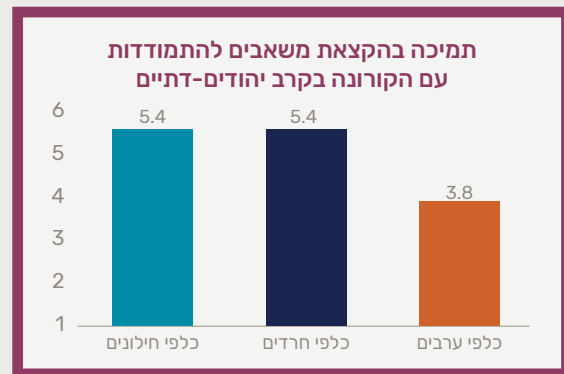
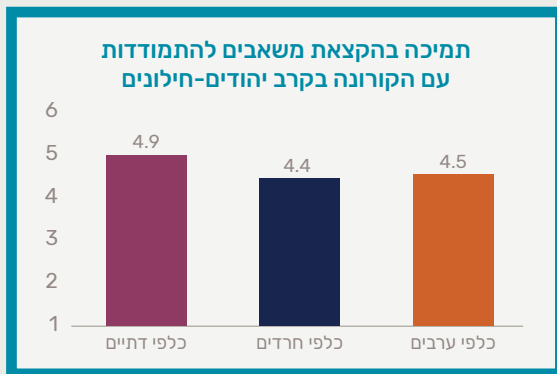
שתי תשובות שיעידו על חשיבה רציונלית שאינה מושפעת מגורמים פסיכולוגיים: חלוקה שווה של משאבים בין הקבוצות או חלוקה על פי צורכי האוכלוסייה הספציפית (כלומר קבוצות שנפגעו יותר מהמגפה יקבלו סיוע רב יותר). מנתוני הסקר עולה כי בני ובנות הנוער מכלל הקבוצות אינם תומכים בהקצאה שווה של המשאבים בין הקבוצות וגם לא בסיוע יתר לאוכלוסיות שנפגעו יותר בהתמודדות עם המגפה³³ (ראו תרשים 19). בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים והערבים הפער בתמיכה בהקצאת משאבים בין הקבוצות קטן יחסית אך משמעותי, והתמיכה בהקצאת משאבים ליהודים-חרדים היא הנמוכה ביותר, ואילו בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים התמיכה בהקצאת משאבים לאוכלוסייה הערבית נמוכה במידה ניכרת מהתמיכה בהקצאת משאבים לקבוצות היהודיות. נראה שבני ובנות הנוער מכלל הקבוצות תומכים פחות בהענקת סיוע לקבוצות שהם תופסים כמאיימות ביותר, אולי כמעין אמצעי ענישה.

33 על פי נתונים רשמיים יהודים-חרדים וערבים משתייכים לקבוצות החברתיות שהתמודדו עם הפגיעה המשמעותית ביותר במהלך משבר הקורונה. ראו לדוגמה: אבן, י' (2020, 23 בספטמבר). הנתונים חושפים: אחוז בדיקות חיוביות גבוה ביישובים החרדים והערבים. N12. https://www.mako.co.il/news-lifestyle/2020_q3/Article-bcf4a761b2bb471027.htm; אנדבלד, מ', הלר, א' וכראדי, ל' (2020). השפעת המיתון בעקבות משבר הקורונה על רמת החיים, העוני והאי שוויון (מחקר מס' 133). ירושלים: המוסד לביטוח לאומי.

תרשים 19

תמיכה בהקצאת משאבים לצורך התמודדות עם הקורונה בקרב ארבע הקבוצות 2020

עד כמה לדעתך ישראל צריכה להעניק משאבים (לדוגמה אספקה של בדיקות קורונה, סיוע כספי למי שאיבדו את פרנסתם, העברת תקציב לרשויות המקומיות ועוד) לכל אחת מהקבוצות הבאות כדי לסייע להן ביציאה ממשבר הקורונה (1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

בחינה של הקשר בין התמיכה בהקצאת משאבים ובין שאלות נוספות שהוצגו במסגרת מדד השותפות מעלה שבקרב כל הקבוצות³⁴ יש קשר בין התמיכה בהקצאת משאבים לקבוצה מסוימת לצורך התמודדות עם המגפה ובין אמפתיה, מוכנות לקרבה והרצון לשיפור היחסים עם אותה קבוצה. קשר זה מעיד על כך שעמדות ורגשות המבטאים סובלנות בין-קבוצתית ומוכנות לקרבה משפיעים בפועל על תמיכה במדיניות של סיוע לקבוצות השונות בחברה. יתרה מכך נראה כי גם במצבי חירום בתנאים של איום על כלל החברה, העמדות והרגשות הבסיסיים כלפי הקבוצות השונות ממשיכים להשפיע על היחס וההתנהגות כלפיהן. מכאן שלמאמץ להפחית רגשות שליליים בין-קבוצתיים ולשפר את העמדות ההדדיות יש חשיבות לא רק כיעד ערכי אלא גם לחוסן החברתי שלנו בעיתות משבר.

בבחינת ההתמודדות עם המגפה בפן האישי יותר, נשאלו בני ובנות הנוער על התמיכה שהם מקבלים

34 הדבר נכון לגבי כל קבוצות בני הנוער פרט לבני הנוער היהודים-חרדים, שאצלם לא ניכר קשר בין התמיכה בהקצאת משאבים ליהודים-דתיים ובין האמפתיה כלפיהם או הרצון לשפר את היחסים איתם.

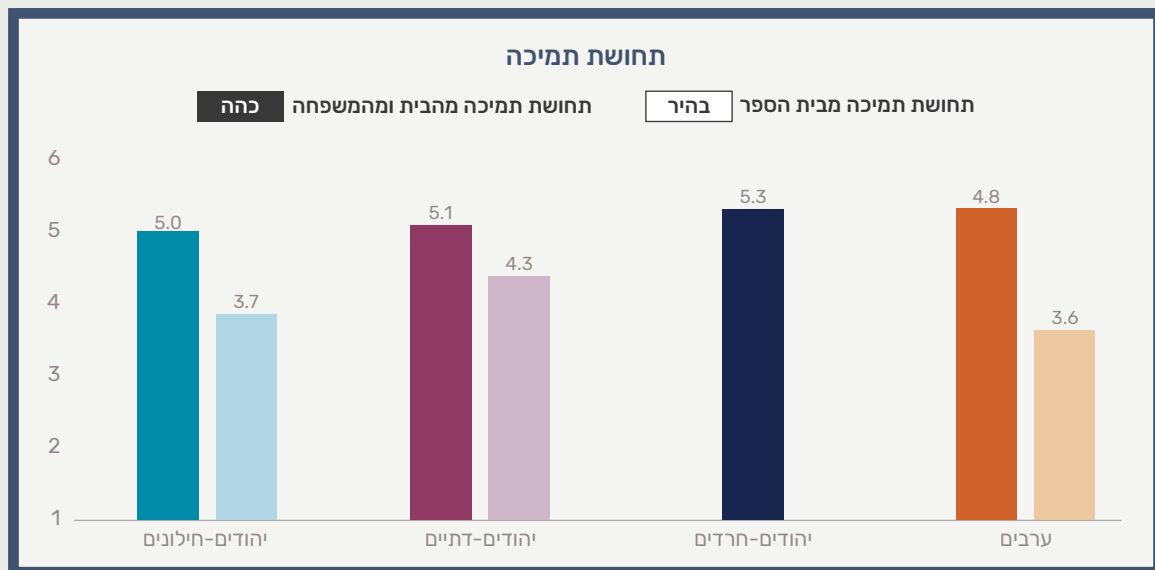
מהמשפחה והחברים ומבית הספר כדי להתמודד עם המציאות בזמן משבר הקורונה.³⁵ בני ובנות הנוער מכל הקבוצות דיווחו על תחושת תמיכה רבה יותר מהמשפחה והחברים מאשר מבית הספר (ראו תרשים 20). בני ובנות הנוער מכל הקבוצות היהודיות דיווחו על רמה גבוהה ודומה של תחושת תמיכה מהמשפחה והחברים, ואילו בני ובנות הנוער היהודים-דתיים דיווחו על תחושת תמיכה רבה יותר מבית הספר ביחס לבני ובנות הנוער היהודים-חילונים. בני ובנות הנוער הערבים דיווחו על תחושת תמיכה מועטה יותר בהשוואה לקבוצות היהודיות.

תחושת התמיכה אומנם מתייחסת לחוויה האישית של בני הנוער הקשורה בהתמודדותם עם השלכות המגיפה ואינה מתמקדת בהיבטים בין-קבוצתיים, ואולם מניתוח של הקשרים בין תחושה זו ובין שאלות אחרות שנשאלו במסגרת מדד השותפות נראה כי היא קשורה גם ליחסים בין קבוצות. בני ובנות הנוער היהודים-חילונים ובני ובנות הנוער הערבים שחשו שהם מקבלים תמיכה רבה יותר מהמשפחה והחברים, כמו גם מבית הספר, דיווחו גם על מוכנות רבה יותר לקרבה לקבוצות חברתיות שונות. נראה שסביבה בטוחה ותומכת יכולה לשמש מקור מיטיב לבניית שותפות בין הקבוצות בחברה.

תרשים 20

תחושת תמיכה אישית מהמשפחה והחברים ומבית הספר מול משבר הקורונה בקרב ארבע הקבוצות 2020

1. עד כמה אתה מרגיש שיש לך תמיכה מצד המשפחה והחברים כדי להתמודד עם המצב בזמן משבר הקורונה?
2. עד כמה אתה מרגיש שיש לך תמיכה מצד בית הספר כדי להתמודד עם המצב בזמן משבר הקורונה?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

³⁵ בני ובנות הנוער החרדים נשאלו רק על תמיכה מהמשפחה ומהחברים.

עיקרי הממצאים בחלוקה על פי קבוצות

בני ובנות נוער יהודים-חילונים

זהות חברתית

בני ובנות הנוער היהודים-חילונים מדווחים על תחושת חיבור חזקה יותר לקבוצה המשותפת-הישראלית מאשר לקבוצה הייחודית-חילונית שלהם, ולאורך שלוש השנים האחרונות יש מגמת עלייה בחיבור לקבוצה זו. אף שהזהות הישראלית משותפת לכל הקבוצות, בני ובנות הנוער היהודים-חילונים שמדווחים על רמה גבוהה יותר של תחושת חיבור לקבוצה זו גם מדווחים על תפיסות שליליות יותר כלפי ערבים. לצד זאת אצל בני ובנות הנוער היהודים-חילונים יש איזון מיטבי בין היבטים שונים של חיבור לקבוצה הייחודית שלהם (רמות נמוכות של האדרה ורמות גבוהות של הזדהות) המהווה בסיס חיובי ליצירת מערכות יחסים עם קבוצות אחרות.

סובלנות

בני ובנות הנוער היהודים-חילונים מדווחים על רמה נמוכה של סובלנות כלפי האוכלוסייה החרדית, המתבטאת בתפיסות סטריאוטיפיות שליליות, ברמות גבוהות של רגשות פחד ושנאה ובאמפתיה מועטה כלפיה. כלפי הערבים הם מדווחים על תפיסות שליליות פחות ועל אמפתיה רבה יותר מאשר כלפי היהודים-חרדים, אך רמת השנאה אליהם דומה ורמת הפחד אף גבוהה יותר. היהודים-דתיים הם האוכלוסייה שכלפיה מביעים בני ובנות הנוער היהודים-חילונים את התפיסות והרגשות החיוביים ביותר. נתון מעודד בהקשר של סובלנות בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים משתקף במגמה חיובית לאורך שלוש השנים האחרונות, בעיקר ביחס לחרדים ולערבים. בהשוואה לשנים קודמות פחות בני ובנות נוער יהודים-חילונים מדווחים על סטריאוטיפים שליליים כלפי יהודים-חרדים, כמו גם על פחות שנאה כלפיהם ועל אמפתיה רבה יותר כלפי ערבים. זוהי מגמה חיובית, אך היא מוגבלת בהיקפה.

רגישות לאי שוויון

בני ובנות הנוער היהודים-חילונים מדווחים על רמה גבוהה יחסית של תמיכה בערכים דמוקרטיים כבסיס ליחסים שוויוניים בין קבוצות. הם גם מביעים מודעות רבה לאפליה הקיימת נגד האוכלוסייה הערבית. לצד זאת הם מדווחים על מודעות מועטה יחסית לאפליה כלפי היהודים-חרדים, על אף העלייה במודעות לאפליה כלפיהם המשתקפת מניתוח הנתונים לאורך השנים. תפיסת החוללות

הקבוצתית של בני ובנות הנוער היהודים-חילונים גבוהה יחסית, אם כי ביחס לקבוצות היהודיות האחרות היא נמוכה יותר.

מוכנות לקרבה חברתית

בני ובנות הנוער היהודים-חילונים מדווחים על רמה גבוהה יחסית של סקרנות כלפי קבוצות בחברה הישראלית ועל רצון רב יחסית לשיפור היחסים עם כל הקבוצות, כמעט ללא הבדל בזהותן. לצד זאת הם מביעים את המוכנות לקרבה הרבה ביותר כלפי יהודים-דתיים, במידה פחותה כלפי ערבים, ובמידה נמוכה ביותר (בעיקר ביחס לאינטראקציה בעתיד) כלפי יהודים-חרדים. גם בהקשר זה מסתמנת מגמה חיובית אצל בני ובנות הנוער היהודים-חילונים, שהביעו ב-2020 יותר סקרנות ויותר מוכנות לקרבה כלפי כל הקבוצות.

בני ובנות נוער יהודים-דתיים

זהות חברתית

בני ובנות הנוער היהודים-דתיים מדווחים על רמה גבוהה ביותר של הזדהות גם עם הקבוצה המשותפת-הישראלית וגם עם הקבוצה הייחודית-דתית שלהם. הם אף מדווחים על רמות נמוכות יותר של האדרה ורמות גבוהות יותר של הזדהות ביחס לקבוצת השייכות היהודית, נתון חיובי שמהווה בסיס ליצירת מערכות יחסים עם קבוצות אחרות.

סובלנות

בני ובנות הנוער היהודים-דתיים מדווחים על רמה נמוכה של סובלנות כלפי האוכלוסייה הערבית, המתבטאת בסטריאוטיפים שליליים, ברמות גבוהות מאוד של רגשות פחד ושנאה וברמה נמוכה של אמפתיה כלפיה. היחס השלילי כלפי האוכלוסייה הערבית בולט במיוחד אל מול הסובלנות הרבה של בני ובנות הנוער היהודים-דתיים כלפי הקבוצות היהודיות. עם זאת מסתמנת מגמה חיובית במידת הסובלנות כלפי ערבים לאורך השנים – ב-2020 פחות בני ובנות נוער יהודים-דתיים דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי ערבים, רמת השנאה כלפיהם הייתה נמוכה יותר ורמת האמפתיה גבוהה יותר. בין הקבוצות היהודיות אפשר לזהות תפיסות ורגשות חיוביים יותר כלפי האוכלוסייה החילונית מאשר החרדית, אך ההבדל הוא קטן, ובמרבית המדדים חסר משמעות. בנוסף לכך לא ניכרת מגמת שינוי לאורך השנים בתפיסות וברגשות כלפי יהודים-חילונים, אך ב-2020 בני ובנות הנוער היהודים-דתיים הביעו תפיסות חיוביות יותר ורמה גבוהה יותר של אמפתיה יותר כלפי יהודים-חרדים.

רגישות לאי שוויון

בני ובנות הנוער היהודים-דתיים מדווחים על רמה נמוכה יחסית של תמיכה בערכים דמוקרטיים. נתון

בולט בהקשר זה הוא תמיכתם הרבה בשלילת זכות הצבעה של האוכלוסייה הערבית. על פי הנתונים הם גם מעריכים כי רמת האפליה כלפי ערבים דומה לאפליה כלפי יהודים-דתיים, דבר המצביע על מודעות מעטה למצבם של הערבים בישראל. אומנם יש עלייה במודעות לאפליית ערבים אצל בני ובנות הנוער היהודים-דתיים, אך השינוי מינורי. לעומת זאת המודעות שלהם לאפליית יהודים-חרדים היא רבה ואף נמצאת בעלייה לאורך השנים. תפיסת החוללות הקבוצתית של בני ובנות הנוער היהודים-דתיים גבוהה, אך בהעדר תשתית ערכית ותפיסתית הנחוצה לקידום שוויון בין הקבוצות השונות, תפיסת החוללות לא תועיל לקידום יחסי שותפות.

מוכנות לקרבה חברתית

בני ובנות הנוער היהודים-דתיים מביעים רמה גבוהה של רצון לשיפור היחסים עם הקבוצות היהודיות האחרות, ורמה נמוכה יחסית של רצון יחסית לשיפור היחסים עם האוכלוסייה הערבית. בהתאם הם מדווחים גם על רמה גבוהה יותר של מוכנות לקרבה, בהווה ובעתיד, עם הקבוצות היהודיות, ורמה נמוכה של מוכנות לקרבה עם האוכלוסייה הערבית. לצד זאת, כלפי כל הקבוצות משתקפת אצל בני ובנות הנוער היהודים-דתיים מגמה חיובית של עלייה ברמת המוכנות לקרבה.

בני ובנות נוער יהודים-חרדים

זהות חברתית

בני ובנות הנוער היהודים-חרדים מדווחים על רמה גבוהה ביותר של הזדהות עם הקבוצה המשותפת-ישראלית ועל רמות גבוהות של הזדהות והאזרה ביחס לקבוצה הייחודית-חרדית. רמת ההאזרה הגבוהה, של הקבוצה הייחודית המשקפת תחושת עליונות ביחס לקבוצות אחרות, עשויה להקשות על יצירת שותפות בין-קבוצתית. לצד זאת רמת ההזדהות של בני ובנות הנוער היהודים-חרדים עם הקבוצה המשותפת-הישראלית גבוהה יחסית (גם ביחס לרמת ההזדהות שעליה דיווחו בני ובנות הנוער מקבוצת המיעוט השנייה שנבחנה, הערבים) דבר שיכול לעזור לרקום קשרים בין הקבוצות השונות בחברה.

סובלנות

בני ובנות הנוער היהודים-חרדים מדווחים על רמות נמוכות מאוד של סובלנות כלפי האוכלוסייה הערבית, המתבטאות בסטריאוטיפים שליליים, ברמות גבוהות של רגשות פחד ושנאה וברמה נמוכה של אמפתיה כלפיה. השנאה שעליה דיווחו בני ובנות הנוער היהודים-חרדים כלפי ערבים היא קיצונית ועשויה להעיד על נורמות קבוצתיות המעניקות לגיטימציה להבעת שנאה. לעומת היחס השלילי העז כלפי ערבים, בני ובנות הנוער היהודים חרדים מדווחים על רמות גבוהות של סובלנות כלפי הקבוצות היהודיות ותפיסות ורגשות חיוביים מעט יותר כלפי היהודים-דתיים.

רגישות לאי שוויון

בני ובנות הנוער היהודים-חרדים מדווחים על רמה גבוהה יחסית של תמיכה בהענקת זכויות למיעוטים ועל תפיסת חוללות קבוצתית גבוהה. השילוב בין שני הממצאים הללו יכול לעזור במאבק באפליה ובאי-השוויון. עם זאת תמונת המצב לגבי מודעות לאי-שוויון בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חרדים כפי שעולה מהדוח אינה מלאה, כיוון שמדדים משמעותיים בהקשר זה לא נאספו בשנה הנוכחית. כדי להגיע למסקנות ברורות ומקיפות לגבי הרכיב הזה, הכוללות מודעות לאי-שוויון כלפי קבוצות שונות, יש להרחיב את המדידה בשנה הבאה.

מוכנות לקרבה חברתית

בני ובנות הנוער היהודים-חרדים מדווחים על רמה נמוכה של סקרנות כלפי קבוצות חברתיות בישראל. הם מביעים רצון מועט ביותר לשיפור היחסים עם האוכלוסייה הערבית, כמו גם רמה נמוכה מאוד של מוכנות לקרבה בהווה או בעתיד. לעומת זאת הרצון לשיפור היחסים עם יהודים-חילונים ויהודים-דתיים הוא רב ודומה ביחס לשתי הקבוצות. על אף הדמיון הזה בני ובנות הנוער היהודים-חרדים מביעים רמה גבוהה יותר של מוכנות לקרבה לאוכלוסייה היהודית-דתית מאשר לאוכלוסייה היהודית-חילונית.

*נתונים של בני הנוער החרדים נאספו לראשונה בשנת 2020, ולכן אי אפשר להציג מגמות שינוי במדדים השונים.

בני ובנות נוער ערבים

זהות חברתית

בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על תחושת חיבור חזקה לקבוצה הייחודית-ערבית ותחושת חיבור רופפת לקבוצה המשותפת-הישראלית. ביחס לשאר הקבוצות, ההזדהות שלהם עם הקבוצה המשותפת-הישראלית נמוכה במיוחד. לממצא זה יש בוודאי קשר עמוק לקונפליקט הלאומי בין האזרחים היהודים לערבים והוא אף אופייני לקבוצות מיעוט בחברה, אך חיבור חזק יותר לקבוצה המשותפת יכול להועיל לשיפור היחסים בין הקבוצות.

סובלנות

בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על רמות נמוכות יחסית של סובלנות כלפי הקבוצות היהודיות לעומת הסובלנות שמביעים בני ובנות הנוער היהודים אלה כלפי אלה. רמת הסובלנות של בני ובנות הנוער הערבים ביחס ליהודים-דתיים וליהודים-חרדים נמוכה יותר באופן משמעותי מהסובלנות כלפי יהודים-חילונים ומתבטאת בסטריאוטיפים שליליים, ברמות גבוהות של רגשות פחד ושנאה וברמה נמוכה של אמפתיה כלפיהם. ברוב המדדים הנתונים של בני ובנות הנוער הערבים ביחס לקבוצות

היהודיות הם תמונת מראה של היחס של בני ובנות הנוער היהודים מהקבוצות השונות כלפיהם, ופעמים רבות אף משקפים תפיסות ורגשות חיוביים יותר. בנוסף לכך פחות בני ובנות נוער ערבים דיווחו על סטריאוטיפים שליליים כלפי יהודים-דתיים ב-2020 ביחס לשנים הקודמות, אך פרט לכך לא משתקפת בנתונים כל מגמה נוספת של שינוי.

רגישות לאי שוויון

בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על רמה גבוהה של תמיכה בערכים דמוקרטיים, כפי שמשתקף גם בתמיכה המועטה בשלילת זכות ההצבעה מכל הקבוצות (גם קבוצות שהסובלנות כלפיהן הייתה נמוכה יותר). הם סבורים כי האפליה נגד הקבוצה שלהם רבה מאוד וכי האפליה נגד הקבוצות היהודיות השונות מועטה מאוד ודומה בין כל הקבוצות. נתון זה משקף חוסר מודעות לאי-השוויון המתקיים בתוך החברה הישראלית בין הקבוצות היהודיות השונות. בנוסף לכך בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על תפיסת חוללות קבוצתית נמוכה יותר ביחס לקבוצות היהודיות. ביחס לכלל המדדים הנוגעים למודעות לאי-שוויון נמצאה אצל בני ובנות הנוער הערבים יציבות לאורך השנים.

מוכנות לקרבה חברתית

בני ובנות הנוער הערבים מדווחים על רמה גבוהה של סקרנות ביחס לקבוצות חברתיות בישראל. עם זאת, הרצון שלהם לשיפור היחסים עם הקבוצות היהודיות מועט ביחס לרצון של הקבוצות היהודיות לשיפור היחסים בינן לבין עצמן, ובתוך כך הם מביעים רצון מועט יותר לשיפור היחסים עם יהודים-דתיים ויהודים-חרדים. באופן דומה, בני ובנות הנוער הערבים מדווחים גם על רמה נמוכה יותר של מוכנות לקרבה, בהווה ובעתיד, עם יהודים-דתיים ויהודים-חרדים (אם כי גבוהה יותר מזו שיהודים דתיים וחרדים דיווחו כלפיהם), ועל רמה גבוהה יותר של מוכנות לקרבה עם יהודים-חילונים. מגמת שיפור משתקפת במוכנות רבה יותר לקרבה של בני ובנות הנוער הערבים עם יהודים-דתיים ויהודים-חרדים לאורך השנים.

סיכום ומסקנות

דוח זה מציג את תוצאות מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל לשנת 2020. המדד מסתמך על מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות, וממנו נגזרים מדדים לבחינת העמדות, התפיסות והרגשות של בני ובנות הנוער ביחס לקבוצות השונות בחברה בישראל ולכינונה של חברה משותפת. בפרק הקודם סקרנו באופן מפורט את הממצאים השונים על פי החלוקה לרכיבי דמות הבוגרת, בדגש על הממצאים לשנת 2020 ועל תהליכי השינוי לאורך שלוש השנים האחרונות. בסופו הצגנו את הממצאים העיקריים לגבי כל קבוצה (יהודים-חילונים, יהודים-דתיים, יהודים-חרדים וערבים), במטרה לסייע לקוראים לזהות את הדפוסים המרכזיים של העמדות והתפיסות של בני ובנות הנוער מהקבוצות השונות. בפרק זה נציג סיכום אינטגרטיבי של הממצאים העיקריים העולים מן המחקר ותובנות העולות מהממצאים.

*** בני ובנות הנוער מבטאים תפיסות סטראוטיפיות שליליות, רגשות שליליים קשים ורצון מועט להיות בקשר עם הקבוצות הנתפסות כמרוחקות ביותר - מהמחקר עולה כי התפיסות של בני ובנות הנוער כלפי מי שנתפסים כדומים וקרובים להם ביותר הן באופן יחסי סובלניות ומכילות יותר. כך, לבני ובנות הנוער היהודים-חילונים והיהודים-חרדים יש תפיסות ורגשות חיוביים יותר כלפי יהודים-דתיים ונכונות רבה יותר לרקום איתם קשרים, ולבני ובנות הנוער היהודים-דתיים והערבים יש עמדות חיוביות כלפי יהודים-חילונים. לעומת זאת הקבוצה הערבית והקבוצה היהודית-חרדית מסתמנות כקבוצות המרוחקות ביותר בעיני בני ובנות הנוער מהקבוצות האחרות, ונמצאו כלפיהן דפוסים מדאיגים ביותר של סטראוטיפיזציה, רגש שלילי ודחייה של הקשר עימן. חשוב להדגיש את מידת השנאה הרבה, את הפחד ואת חוסר המוכנות לקרבה כלפי הקבוצה הערבית בקרב בני ובנות נוער יהודים-חרדים ובני ובנות נוער יהודים-דתיים. בהשוואה לשתי הקבוצות היהודיות האחרות, ניכר כי בני ובנות הנוער היהודים-חילונים מביעים תפיסות סובלניות יחסית כלפי הקבוצה הערבית, ועם זאת גם בקרבם יש פחד ניכר מההווה חסם ליצירת קשר עם הקבוצה הערבית. לצד זאת כלפי הקבוצה היהודית-חרדית ניכרת תפיסה סטראוטיפית שלילית ומיעוט אמפתיה מצד בני ובנות הנוער היהודים-חילונים, וכן בקרב בני ובנות הנוער הערבים שאף אינם מעוניינים בקשר עם קבוצה זו. רמות כאלו של היעדר סובלנות, שנאה ודחייה של קשר עם מי שבני ובנות הנוער מזהים כשונים מהם הן אבן נגף בתהליכים של שותפות בין הקבוצות ובריפוי החברה בישראל, ודורשות טיפול מיידי.**

*** בני ובנות הנוער מבטאים מודעות מועטה לאפליה כלפי הקבוצות המרוחקות ביותר ואף תמיכה באפליה כלפיהן - ממצאי הדוח עולה מודעות מועטה לאפליה הקיימת כלפי הקבוצה המרוחקת ביותר. כך בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים כלפי ערבים וכן בקרב בני ובנות הנוער הערבים והיהודים-חילונים כלפי יהודים-חרדים. ממצא מדאיג במיוחד הוא התמיכה הרבה של בני ובנות הנוער יהודים-דתיים באפליית אזרחים ערבים במדינת ישראל ובשלילת זכויות יסוד שלהם כמו זכות ההצבעה ואף תמיכה נמוכה יחסית בשוויון זכויות למיעוטים. יתרה מכך, בני ובנות נוער יהודים-דתיים שתמכו בשלילת זכות ההצבעה, ביטאו מודעות מועטה יותר לאפליה שממנה סובלת הקבוצה הערבית. כך, הקשר שנמצא במחקר זה בין תפיסות ששוללות זכויות לקבוצות מיעוטים לבין עיוורון לאפליה שממנה סובלות קבוצות אלו הוא מזיק במיוחד ועלול לשמר ואף להעצים את האפליה הקיימת.**

*** בני ובנות הנוער היהודים-חרדים והערבים מביעים יחס שלילי במיוחד אלה כלפי אלה - כפי שהיה אפשר ללמוד מסיכום הממצאים עד כה, בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חרדים והערבים ניכרים הדפוסים השליליים ביותר של היעדר סובלנות, חוסר נכונות לקרבה וחוסר מודעות לאי-השוויון אלה כלפי אלה (יהודים-חרדים כלפי ערבים, וערבים כלפי יהודים-חרדים).** על פי הספרות המחקרית בתחום הפסיכולוגיה החברתית קבוצות מודרות פועלות לעיתים קרובות נגד קבוצות מודרות אחרות כדי לקדם את עצמן ולהגן על הדימוי שלהן בפני עצמן.³⁶ קיומם של עמדות ורגשות שליליים בעוצמה רבה כל כך בקרב בני ובנות נוער ערבים ויהודים-חרדים – שתי קבוצות גדולות ומרכזיות בחברה בישראל הנמצאות בתהליכי השתלבות בחברה ובכלכלה – הם בשורה רעה לחברה בישראל ולהיתכנות של שותפות בין כל חלקי החברה. יתרה מזאת, העמדות והרגשות האלה אף מונעים בניית קואליציות שיכולות להגביר את כוחן של קבוצות המיעוט האלה.

*** הנתונים מלמדים על התרחקות והדרה של הקבוצה הערבית מהקולקטיב הישראלי - ממצאי הדוח מגלים כי ההזדהות עם הקבוצה המשותפת-הישראלית בקרב הקבוצות היהודיות גבוהה למדי (כדאי לשים לב לכך שהזדהות עם הקבוצה המשותפת-ישראלית בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חרדים גבוהה למדי ודומה מאוד למידת ההזדהות בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חילונים). לעומתם, מידת ההזדהות של הקבוצה הערבית עם הקבוצה המשותפת-הישראלית נמוכה. יש לכך סיבות רבות, למשל חוויה של בלבול זהות ומתח על רקע הקונפליקט הלאומי והגדרתה של מדינת ישראל כמדינת הלאום היהודי. בנוסף לכך ייתכן שמידת ההזדהות המועטה עם הקבוצה המשותפת-הישראלית היא גם אקט פוליטי. כך או אחרת, **מידת ההזדהות המועטה עם הקבוצה הישראלית מבטאת ככל הנראה תחושה של זרות וניכור שחשים בני ובנות נוער ערבים כלפי המדינה והחברה בישראל, וממצאים נוספים אף מצביעים על חיבור נמוך לכלל הקבוצות היהודיות (כגון מיעוט באמפתיה וברצון להיות עימן בקשר). מהצד האחר היחס של הקבוצות היהודיות כלפי הקבוצה הערבית היא תמונת מראה של הממצאים בקרב בני ובנות הנוער הערבים - בני ובנות הנוער היהודים מדווחים על מיעוט של אמפתיה ונכונות לקרבה ועל רגשות שליליים קשים כגון שנאה כלפי ערבים** (בעיקר בקרב בני ובנות הנוער היהודים-דתיים והיהודים-חרדים). ממצאים אלו הם סממן מרכזי לקרע בין החברה היהודית לערבית בישראל. ניכר כי בין בני ובנות הנוער הערבים ובני ובנות הנוער היהודים נבנה מעין חיץ המקשה על התקרבות וחיבור בין הקבוצה הערבית לקבוצות שונות בישראל. הרתיעה מיצירת בסיס משותף לחיבור בין הקבוצות מהווה חסם מרכזי לתהליכים של שותפות בין יהודים לערבים בחברה בישראל.**

*** תופעות של היעדר סובלנות וחוסר רגישות לאי-שוויון ניכרות גם בתפיסות של בני ובנות הנוער בכל הנוגע למגפת הקורונה -** הקבוצות שבני ובנות הנוער תפסו כמהוות איום מיידי ביותר על המצב הבריאותי של תושבי ישראל הן אותן הקבוצות שהיחס כלפיהן היה סטריאוטיפי ושלילי יותר (יהודים-חילונים וערבים תפסו את היהודים-חרדים כמאיימים יותר, ויהודים-חרדים ויהודים-דתיים תפסו את הקבוצה הערבית כמאיימת יותר). ממצא מדאיג במיוחד הוא שבני ובנות נוער נוטים לתמוך פחות בהקצאת משאבים לקבוצות האלה לצורך התמודדות עם

36 Craig, M. A., DeHart, T., Richeson, J. A., & Fiedorowicz, L. (2012). Do unto others as others have done unto you? Perceiving sexism influences women's evaluations of stigmatized racial groups. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 38, 1107-1119

המגפה. ממצאים אלו מדגישים עד כמה עמדות שליליות ודחייה של קשר עם קבוצות אחרות יכולות להזיק לחברה. **כאשר דעות קדומות ורגשות שליליים מניעים קבוצות מסוימות בחברה לתמוך בשלילת משאבים מקבוצות הזקוקות להם יותר מכול, נפגעת היכולת של החברה כולה להתמודד עם משברים, כמו המשבר שנוצר בעקבות התפשטות נגיף הקורונה.**

יתרה מכך, מגפת הקורונה והשגרה החדשה שהיא הביאה עימה לחיי בני ובנות הנוער הייתה כרוכה אצל רבים מהם בקושי ובמשברים חברתיים ורגשיים. היעדרן של המסגרות שהיו רגילים אליהן בשגרה שלפני המגפה והיריחוק מחברים ובני משפחה הגבירו את הצורך של בני ובנות הנוער בתמיכה כדי להתמודד עם המציאות החדשה.³⁷ **אחד הממצאים החשובים העולים מהדוח הוא כי בני ובנות נוער שחשו שבית הספר או המשפחה והחברים מעניקים להם תמיכה ועידוד להתמודדות עם מגפת הקורונה, הפגינו נכונות רבה יותר לקרבה לקבוצות אחרות בחברה (בקרב בני ובנות נוער יהודים-חילונים וערבים). כלומר, תמיכה מצד המעגלים המשמעותיים בחיי בני ובנות הנוער היא משמעותית לא רק לקידום הרווחה האישית של בני הנוער אלא גם לקידום פתיחות בין-קבוצתית. ממצא זה מעיד על החשיבות שביצירה של מרחב בטוח ומכיל עבור התלמידים כתנאי בסיסי לקידום חינוך לשותפות.**

קיימת מגמה מסוימת של שיפור ביחסם של בני ובנות הנוער לקבוצות אחרות בחברה הישראלית הדוח מעלה תמונה קשה ביותר לגבי יחסם של בני ובנות הנוער לקבוצות השונות בחברה הישראלית. עם זאת ממצאי הדוח עולה כי בין השנים 2018-2020 חלה מגמת שיפור מסוימת במדדים של סובלנות ונכונות לקרבה עם קבוצות אחרות, ובייחוד ביחס לקבוצות הערבית והיהודית-חרדית. בקרב בני ובנות נוער יהודים-חילונים ויהודים-דתיים נמצא שיפור בעמדות (כמו פחות תפיסות שליליות), ברגשות (כמו פחות שנאה ויותר אמפתיה) ובהתנהגות (כמו יותר נכונות לקרבה) כלפי חרדים וגם כלפי ערבים. בקרב בני ובנות נוער ערבים נמצא שיפור דומה ביחסם כלפי יהודים-חרדים ואף כלפי יהודים-דתיים. נראה כי יש להמשיך ולחקור את הנושא כדי להבין לעומק את הגורמים השונים המקדמים את המגמות החיוביות הללו, לצד זאת חשוב להדגיש כי במדדי הרגישות לאי-שוויון השינוי קטן ביותר. לצד הממצאים הקשים העולים מהדוח אפשר לזהות גם שינויים קטנים המצביעים על התקדמות בכיוון הנכון. על מערכת החינוך וכל העוסקים במלאכה מוטלת החובה להמשיך לפעול כדי שהתהליכים החיוביים האלה יימשכו גם בשנים הבאות.³⁸

37 שורק, י', אלמוג-זקן, א' זוהר, ל', ניג'ם-אכתיילאת, פ' וגלעד, ע' (2020). התמודדות עם הגברת מצבי סיכון של ילדים ובני נוער נוכח מגפת הקורונה: סקירה בין-לאומית. ירושלים: מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל.

38 חשוב לציין שהמחקר התבצע בחודשים מאי-יולי 2020 בעת מגפת הקורונה ובסיום הסגר הראשון (שהחל בחודש מארס 2020). בתקופה זו, התפיסה הכללית בציבור הישראלי הייתה של הצלחה בהתמודדות עם המגפה ביחס למדינות אחרות, וההתגייסות של כל הקבוצות בחברה למאבק בקורונה הייתה רבה יחסית. עם זאת תקופת הסגר השני (שהחל בחודש ספטמבר 2020) התאפיינה במתח גובר בין קבוצות שונות בחברה, ובעיקר ביחס ביקורתי ומאשים כלפי האוכלוסיות היהודית-חרדית והערבית, שבהן אחוזי התחלואה היו גבוהים במיוחד. לאור ההתפתחויות האלה חשוב להמשיך ולנטר את עמדות בני הנוער בשנים הבאות, כדי לספק בסיס ידע מהימן שיכוון תהליכים של חינוך לשותפות וימנע התגברות של השנאה והשיסוי בין הקבוצות.

המלצות לעשייה החינוכית ולמדיניות החינוך

בפרק זה נציג את המלצותינו לקידום החינוך לשותפות הן מבחינת העשייה החינוכית והן מבחינת מדיניות החינוך. **חינוך לחיים משותפים בין חלקי החברה הישראלית הוא לא רק חשוב מאין כמותו מבחינה ערכית אלא גם הכרחי לקיומה של חברה מתפקדת ובריאה.** העשייה החינוכית בתחום החינוך לשותפות צריכה להיות חלק מרכזי בעבודתם של כל העוסקים בחינוך בשנים הקרובות ולהגיע לכל תלמיד ותלמידה במדינת ישראל. מרכז אקורד פועל להטמעה של ידע ומומחיות מעולם הפסיכולוגיה החברתית בשדה החינוך באמצעות הגדרת יעדים חינוכיים ברורים, בניית התערבויות חינוכיות מבוססות מחקר ובחינת האפקטיביות של המהלכים הללו באמצעות תהליכי מדידה והערכה. ההמלצות שיובאו להלן מבוססות על ממצאי מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער בישראל וכן על הניסיון שצבר תחום החינוך במרכז אקורד במסגרת העבודה בתחום החינוך לשותפות בשנים האחרונות.

ממצאי הדוח משרטטים תמונת מצב קשה בנוגע לתפיסות וליחס של בני ובנות הנוער בישראל כלפי קבוצות אחרות בחברה ומעמידים בסימן שאלה את הנכונות של אזרחי ואזרחיות העתיד של המדינה לכונן את מערכת היחסים הנדרשת לשגשוג החברה הישראלית. הנתונים המדאיגים במיוחד בתמונת המצב העולה מהדוח כוללים תפיסות סטראוטיפיות ורגשות קשים כגון שנאה כלפי חלק מהקבוצות בחברה הישראלית, רצון מועט בקיום קשרים עם הקבוצות האלה ותמיכה ביחס מפלה כלפיהן עד כדי תמיכה בשלילת זכויות יסוד שלהן. **הממצאים האלה הם קריאת השכמה וקריאה לפעולה למערכת החינוך הישראלית, האמונה על בניית עתידה של החברה בישראל.**

לצערנו חינוך מעמיק ושיטתי לשותפות עדיין אינו רווח במערכת החינוך, והוא נהוג בעיקר בבתי ספר עם תשוקה לדבר,³⁹ משמע כי הרוב המכריע של תלמידי ישראל אינו נחשף לתכנים של חינוך לשותפות, זאת על אף הקשת הרחבה של תוכניות חינוך לחיים משותפים שפותחו בעשורים האחרונים על ידי ארגונים וגופים שונים, מהמטה לחינוך לחיים משותפים במשרד החינוך ועד ארגוני חברה אזרחית. תוכניות אלו עוסקות בתחום החינוך לשותפות מזוויות שונות ומגוונות, ונותנות מענה לאתגרים רבים בתחום. **הממצאים החמורים העולים מהדוח אמורים לעורר לפעולה את כל העוסקים והעוסקות בחינוך - מאנשי ונשות החינוך ומנהלות בתי הספר ועד מחלקות החינוך ברשויות המקומיות והנהלת משרד החינוך - ולהניע אותם לפעול באינטנסיביות כדי לקדם חינוך לשותפות שאליו ייחשפו כל תלמיד ותלמידה במדינת ישראל.**

39 מבקר המדינה (2016). חינוך לחיים משותפים ולמניעת גזענות: דוח ביקורת מיוחד. ירושלים: משרד מבקר המדינה.

להלן ההמלצות שלנו הן מבחינת העשייה החינוכית והן מבחינת מדיניות החינוך:

המלצות לעשייה חינוכית

כפי שעולה מממצאי מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער לשנת 2020, חינוך לשותפות הוא צורך השעה. בפרק זה נציג כמה המלצות קונקרטיות שימקדו את העשייה החינוכית בתחום החינוך לשותפות בהיבטים הדורשים התערבות מיידית. בהתבסס על מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות אנו סבורים כי חשוב שכל תלמיד ותלמידה במערכת החינוך ייחשפו לתכנים המקדמים תפיסות של זהות משותפת, סובלנות, שוויון ומוכנות לקרבה לקבוצות אחרות (ראו הרחבה בעמוד 16-18). על כן חשוב לחדד ולהבהיר כי החינוך לשותפות צריך להיות מונח לא רק על כתפיהם של מחנכים ומחנכות או מורי האזרחות ושיעורי החברה בלבד. חינוך לשותפות יכול וצריך להיות משולב בכל אחד ממקצועות הלימוד ובכללם מתמטיקה, אנגלית, תיאטרון, גיאוגרפיה, היסטוריה מדעים ועוד.

ההמלצות שלהלן, המבוססות על ממצאי מדד השותפות בקרב בני ובנות הנוער לשנת 2020, מיועדות למורים ומורות, למנהלי ומנהלות בתי ספר ולכל מי שמעוניין לקדם חינוך לשותפות בישראל.

חינוך לשותפות צריך לקדם תפיסות ורגשות חיוביים גם כלפי הקבוצות החברתיות המרוחקות ביותר (הקבוצות כלפיהן מדווחת כל קבוצה על העמדות, התפיסות והרגשות השליליים ביותר) - יהודים-חרדים וערבים - במקרים רבים, בתי ספר העוסקים בחינוך לשותפות בוחרים להתמקד בקשר עם קבוצות חברתיות מוכרות וקרובות יותר ונמנעים מעיסוק במי שנתפסים כאחרים או מאיימים (כך, לדוגמה, בתי ספר מהמגזר הדתי-לאומי יתמקדו בחינוך לשותפות עם יהודים-חרדים ובתי ספר מהמגזר היהודי-חילוני יתמקדו בחינוך לשותפות עם יהודים-דתיים או עם ערבים). אולם ממצאי הדוח מלמדים כי היחס השלילי ביותר של בני ובנות הנוער הוא כלפי הקבוצות המרוחקות ביותר מהם והוא כולל רגשות קשים ביותר ואף תמיכה באפליה ודחייה של קשרים חברתיים עם חבריהן. מכאן שתהליכים חינוכיים שנועדו לקדם חינוך לשותפות ואינם כוללים פעילות שמטרתה לקדם עמדות חיוביות יותר כלפי קבוצות שהעמדות והתפיסות כלפיהן הן השליליות ביותר, חוטאים למטרה של קידום שותפות בין כל חלקי החברה הישראלית ומחמיצים את הפוטנציאל החשוב שיכול להיות לתהליכים כאלה.

בעבודה החינוכית עם הקבוצות האלה חשוב להדגיש את ההיבטים הבאים:

01 הפחתת רגשות של שנאה וחשש מפני הקבוצה הערבית בקרב כל הקבוצות היהודיות. תחושת שנאה פוגעת בכל נסיון להתפיס וליצור שותפות, ולכן מיגורה צריך להיות בראש סדר העדיפויות החינוכי. אחד הגורמים לשנאה יכול להיות תחושות של פחד ואיום מפני הקבוצה האחרת, ולכן ויסות של פחד יכול לסייע בהפחתה של שנאה. חשוב לציין כי לא כל שיעור העוסק בחברה הערבית עוזר להפחית רגשות שליליים כמו פחד ושנאה. **לכן חשוב להשתמש בכלים פדגוגיים המתבססים על ידע מקצועי כדי לסייע לתלמידים לווסת חוויות של חשש ופחד מפני הקבוצה הערבית**

02

הגברת המודעות לאפליה נגד הקבוצות המרוחקות ביותר (כגון הגברת המודעות לאפליה נגד יהודים-חרדים בקרב יהודים-חילונים, או מודעות לאפליה נגד ערבים בקרב יהודים-דתיים וחרדים) וצמצום התמיכה בפעולות של אפליה כלפי הקבוצות האלה. כדי לקדם שוויון ושותפות מוצלחת בין הקבוצות בחברה הישראלית חשוב לחשוף את בני ובנות הנוער למצב הקיים ולעודד בקרבם תפיסות השוללות הדרה של מיעוטים ואפליה נגדם. **ממצאי הדוח עולה כי יש לשים דגש על ההיבטים האלה באופן מיוחד בזרם החינוך היהודי-דתי.**

03

חיזוק התפיסה של הקבוצה הערבית כחלק מהחברה בישראל. מחנכים ומחנכות מכל זרמי החינוך צריכים לטפח בקרב תלמידיהם תפיסה של זהות משותפת מכלילה המגדירה ערכים ומטרות משותפים המחברים בין הקבוצות היהודיות לקבוצה הערבית.

04

מינוף המגמות החיוביות שנמצאו בתחום הסובלנות והמוכנות לקרבה - הדוח מזהה מגמות מעודדות ומעוררות תקווה של שיפור ברמות הסובלנות והמוכנות לקרבה בקרב כל בני ובנות הנוער בעיקר כלפי הקבוצות המרוחקות ביותר. אומנם מדובר בצעדי שיפור קטנים, אך חשוב לעשות בהם שימוש כמנוף להעצמה של החינוך לשותפות בישראל. לשם כך ניתן להדגיש את העיסוק בחסמים אשר נמצאו במגמת שינוי כמו שנאה, תפיסות סטריאוטיפיות שליליות והיעדר מוכנות לקשר.

*

חשוב לקיים חינוך לשותפות בזרמי החינוך היהודי-חרדי והערבי - ממצאי הדוח עולה כי בני ובנות הנוער היהודים-חרדים והערבים, המשתייכים לקבוצות המודרות ביותר בחברה הישראלית, מבטאים את העמדות והתחושות השליליות ביותר ביחס לקבוצות אחרות. לעיתים קרובות תהליכים של חינוך לשותפות מתקיימים במסגרות החינוכיות שהשותפות הינה נטיית הלב האופיינית להן, ואולם, **ממצאי הדוח מצביעים על חשיבות הנכחת תהליכים של חינוך לשותפות דווקא בקרב אלה שעיסוק בנושא השותפות מעורר אצלם התנגדות רבה יותר.** בעבודה החינוכית בקרב בני ובנות נוער יהודים-חרדים וערבים חשוב לתת מקום מיוחד להיבטים האלה:

01

בקרב בני ובנות הנוער היהודים-חרדים יש להתמקד בהפחתת ההאזרה של הקבוצה היהודית-חרדית ובהגברת המוכנות לקרבה עם קבוצות אחרות. תוכניות חינוכיות שיעסקו בקירוב בני ובנות הנוער היהודים-חרדים לחברה הישראלית צריכות להתמקד בשותפות ובזהות משותפת בחברה הישראלית לצד שימור האוטונומיה של החברה החרדית מבלי לשלול את הלגיטימיות של קבוצות אחרות בחברה. **באופן ממוקד יותר יש לעסוק ביחס וברגשות השליליים שמגלים בני ובנות הנוער היהודים-החרדים כלפי הקבוצה הערבית ולפעול למיגור השנאה ולהגברת האמפתיה כלפי הערבים.**

02

בקרב בני ובנות הנוער הערבים יש להתמקד בתפיסת הזהות ובהגברת ההיתכנות ליצירת שותפות עם הקבוצות האחרות בחברה בישראל. הממצאים בקרב בני ובנות הנוער הערבים מצביעים על חוויה של התרחקות מהקבוצות היהודיות ומחיבור לזהות משותפת. בני ובנות נוער ערבים רבים חווים משבר זהותי ותחושת קונפליקט בין זהותם כאזרחי מדינת ישראל לזהותם הערבית ולזהויות נוספות (כמו הזהות הפלסטינית)⁴⁰. על כן תהליכים של

40 אלחאג', מ' (2000). זהות ואוריינטציה בקרב הערבים בישראל: מצב של פריפריה כפולה. בתוך: ר' גביון וד' הקר (עורכות), **השסע היהודי-ערבי בישראל: מקראה**, (עמ' 13-34). ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה.

חינוך לשותפות בזרם החינוך הערבי צריכים להתחיל בטיפוח הזהויות החברתיות השונות של בני ובנות הנוער ובפיתוח תפיסה זהותית מורכבת, שלפיה זהות אחת אינה שוללת את הזהות האחרת. בהמשך לכך במסגרת תהליכי חינוך לשותפות יש להקדיש מקום מרכזי לבחינת השאלה על מה מתבססת השותפות בין הקבוצה הערבית לקבוצות היהודיות ולעסוק בהגדרה של שותפות כזו, על תכניה וגבולותיה.

יש לקיים תוכניות חינוכיות בנושא שותפות גם בזמן משבר הקורונה, על אף הקשיים

וחוסר הוודאות האופייניים לתקופה הזאת - ממצאי המחקר מראים כי בני ובנות הנוער אינם תומכים בהקצאת משאבים שוויונית לטיפול במגפה והיו רוצים שיוקצו פחות משאבים לקבוצות המרוחקות ביותר מקבוצתם (כשבפועל דווקא הקבוצות האלה מתקשות יותר מכול להתמודד עם המגפה). כיוון שהשותפות בין הקבוצות בחברה בישראל נחוצה למלחמה במגפה, הממצאים האלה מדגישים כי דווקא תקופה זו מחייבת המשך עיסוק אינטנסיבי בשותפות וביחסים בין קבוצות במסגרת מערכת החינוך הישראלית. יתרה מזאת, הפסיכולוגיה החברתית מלמדת אותנו כי **התזוזות הטקטוניות במציאות החיים בתקופות משבר מהוות הזדמנות גדולה לשינוי משמעותי גם בתפיסות ובעמדות כלפי האחר** (לטובה או לרעה). אם נרתום כעת את הידע והמומחיות שנצברו בתחום החינוך לשותפות ונפיץ אותם בתפוצה רחבה בבתי הספר בישראל, נוכל להשפיע באופן ממשי וארוך טווח על עמדותיהם של התלמידות והתלמידים.

בנוסף לכך ממצאי המחקר חושפים כי בקרב בני ובנות נוער שמרגישים כי סביבתם מעניקה מעטפת בטוחה ותומכת המאפשרת להם להתמודד עם אתגרי הקורונה, קיימת גם פתיחות רבה יותר ונכונות להכיר קבוצות אחרות. מכאן שלתמיכה הרגשית שמספק בית הספר יש השלכות חיוביות לא רק על רווחתו האישית של התלמיד אלא גם על טיב האינטראקציה בין קבוצות בעת הזו. ניכר, אם כן, כי מוסדות חינוך המעוניינים לקדם שותפות בחברה הישראלית, צריכים לעשות זאת מתוך תפיסה מכילה הן כלפי הקבוצות האחרות בחברה והן כלפי תלמידי המוסד.

המלצות למדיניות החינוך

לצד ההמלצות לאנשי החינוך שהבאנו לעיל, אנו מבקשים להציג המלצות למדיניות החינוך. במטרה לפעול לקדם חינוך לשותפות, אנו סבורים כי נדרשת פעולה מערכתית רחבת היקף בהובלת גוף מרכזי במשרד החינוך המושתתת על שלושה נדבכים:

- ◆ יישום של תוכניות ופעולות המושתתות על ידע וכלים פדגוגיים מקצועיים בכל שדרות מערכת החינוך.
- ◆ הגדרת דמות הבוגרת בחינוך לשותפות כיעד החינוכי המשותף לכל מערכת החינוך בתחום החינוך לשותפות.
- ◆ קיום תהליך מתמשך של מדידה והערכה המציב קריטריונים מדידים ברורים להצלחתן של התוכניות המופעלות בשטח ומנטר את השינויים החלים בעמדות בני ובנות הנוער.

אלו הן המלצותינו הקונקרטיות:

*** מימוש פעולות המושתתות על ידע וכלים פדגוגיים מקצועיים לקידום חינוך לשותפות בכל שדרות מערכת החינוך - לצערנו, כיום רוב התלמידים והתלמידות בישראל אינם נחשפים לפעילות חינוכית שיטתית של חינוך לשותפות. ממצאי הדוח הקשים מוכיחים כי יש לנטוע את החינוך לשותפות באופן מערכתי בכל הגילים ובכל זרמי החינוך הפורמלי והבלתי פורמלי. היעדר עשייה מערכתית רחבה בתחום עלול לא רק להוביל לסטגנציה ולשימור הסטאטוס קוו, אלא אף להקצנה בעמדות ותפיסות שליליות כלפי קבוצות אחרות בקרב בני ובנות הנוער. על סמך הידע שמביא עימו מרכז אקורד בתחום הפסיכולוגיה של יחסים בין קבוצות והניסיון שצברנו בעבודה בתחום החינוך לשותפות, אנו רוצים להציג כמה פעולות שיש לקדם באופן מיידי:**

01 יש למנות רכז לקידום חינוך לשותפות בכל בית ספר. בדומה לרכזים במקצועות אחרים, חשוב שיהיה בכל בית ספר אדם שירכז את התהליך החינוכי של קידום שותפות בחברה הישראלית. תפקיד הרכז הוא להכיר לעומק את העשייה בתחום, להתאים לבית הספר את התוכניות הרלוונטיות ביותר, לבנות תוכניות עבודה בית ספריות ולהנגיש לשאר הצוות החינוכי את הידע המקצועי ביותר בתחום. מינוי רכז האחראי לתחום מבטיח כי תתקיים עבודה מעמיקה ומתמשכת בבית הספר בנושא החינוכי הזה.

02 יש לבנות תוכנית לימודים מוסדרת שתנחיל ידע וכלים של חינוך לשותפות מגיל הגן ועד י"ב. על תוכנית הלימודים להתבסס על יעדים חינוכיים בתחום החינוך לשותפות המותאמים לכל שכבת גיל. לצד הטמעה של חינוך לשותפות בכל מקצועות הלימוד (ראו בהמשך), אנו גם ממליצים להקדיש שעות לימודים ייחודיות למימוש תוכנית הלימודים במסגרת שיעורי כישורי חיים וחינוך או כמקצוע נוסף במערכת. תוכנית כזו צריכה להתקיים בכל זרמי החינוך תוך התאמה למאפיינים ולצרכים הייחודיים של כל זרם.

03 יש להתאים את תוכניות הלימודים בכל המקצועות כך שיקדמו חינוך לשותפות. תכנים של חינוך לשותפות חייבים להיות משולבים בכל אחד ממקצועות הלימוד. גם במסגרת שיעורי מתמטיקה, אנגלית, ספרות, מדעים ועוד אפשר להנחיל תכנים של חינוך לשותפות (לדוגמה באמצעות ייצוג של כל הקבוצות בספרי הלימוד⁴¹). חשוב במיוחד לשים דגש על תחומי דעת רלוונטיים כמו מולדת, היסטוריה, אזרחות, גאוגרפיה ואף לשון ותנ"ך, שהם קרקע פורייה להנחלת תובנות שיכולות לצמצם דעות קדומות וסטריאוטיפיזציה ולהגביר את הרגישות לאי-שוויון ואת הנכונות לקשר עם קבוצות אחרות. לצורך כך חשוב לבחון את מערכי הלימוד הקיימים, להשמיט מהם נושאים הפוגעים בקידום היעדים החינוכיים ולשלב בהם תכנים חדשים של חינוך לשותפות. בנוסף יש לשלב בחינה של הידע והמיומנויות העולים מהיעדים החינוכיים הללו כחלק מהמדידה וההערכה במקצועות הדעת.

04 יש לשלב את תחום החינוך לשותפות בהכשרות ובהשתלמויות של המורים והמורות. המורים והמורות שנמצאים בחזית ההתמודדות עם רגשות השנאה והסטריאוטיפיזציה בקרב בני ובנות הנוער, אינם מקבלים כלל את הכלים החינוכיים הנדרשים כדי להתמודד בצורה

41 על ייצוג הקבוצה הערבית בספרי הלימוד כדרך לקדם חינוך לשותפות ראו לדוגמה: מעיין, י' ורעי, ג' (2019). ייצוג והנכחה של החברה הערבית בחומרי הלימוד. ירושלים: עמותת סיכוי.

מיטבית עם התפיסות של תלמידיהם. מאחר שהמורים והמורות הם המשאב החיוני ביותר של המערכת בהובלת שינוי בתפיסותיהם ובעמדותיהם של התלמידים, חשוב מאוד להכשיר אותם בתחום ולספק להם כלים להתמודדות. לצורך כך יש לפעול בשלושה מסלולים:

◆ **הוספת קורס מחייב לכל פרחי ההוראה בכל מסגרות ההכשרה במכללות ובאוניברסיטאות כתנאי לקבלת תעודת הוראה.** הקורס יציע למורות ולמורים כלים חינוכיים פרקטיים שיעזרו להם להתמודד עם האתגרים שמציבות העמדות הקשות של תלמידות ותלמידים ביחס לקבוצות האחרות.

◆ **בניית קהילות מורים והשתלמויות בנושא חינוך לשותפות.** חשוב לאפשר לכל אנשי ונשות החינוך לרענן ולעדכן את הידע שלהם בתחום החינוך לשותפות. קהילות המורים וההשתלמויות ישמשו לפיתוח ולהכשרה מתמדת סביב נושא החינוך לשותפות.

◆ **הכנסת נושא החינוך לשותפות לתהליך הכשרת מנהלים.**

אימוץ דמות הבוגרת בחינוך לשותפות כיעד חינוכי רחב ומוסכם וכבסיס לעבודה בתחום החינוך לשותפות - כפי שתואר לעיל, מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות, פותח על ידי מרכז אקורד כחלק ממהלך משותף עם תקווה ישראלית בחינוך ובשיתוף עם נציגים ממשרד החינוך ומומחים נוספים מהאקדמיה ומהשדה החינוכי ובכללם נציגים מכל זרמי החינוך. המודל מגדיר את מכלול התפיסות והעמדות המיטביות הדרושות לבוגרי ובוגרות מערכת החינוך לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים בין הקבוצות בחברה בישראל (ראו הרחבה בעמוד X בדוח זה). אימוץ מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות כמודל מרכזי למהלכים המקדמים חינוך לשותפות בכל שדרות מערכת החינוך יאפשר בסיס איתן לעבודה חינוכית אפקטיבית מכמה סיבות.

ראשית כול האתגר של הסכמה מערכתית על יעד חינוכי משותף לכל חלקי החברה הישראלית בנושא החינוך לשותפות הוא בליבת אתגר החיים המשותפים. אנשים שונים וקבוצות שונות רואים ומגדירים אחרת את המושג "חינוך לשותפות", ולעיתים נדמה שיש נטייה לשמור על עמימות המושג כדי לאפשר הכלה של תפיסות ועמדות שונות והצטרפות של קבוצות ומגזרים שונים אל תוך מעגל העשייה בתחום. **הסכמה מערכתית על היעד החינוכי בתחום החינוך לשותפות היא בעלת ערך רב.** הסכמה כזו תאפשר שפה אחידה ועשייה מתואמת בכל זרמי החינוך ובין הגורמים השונים הפועלים בשדה (לצד ההתאמות הנדרשות עבור כל זרם חינוכי).

שנית כול חסרים כיום בשדה קווים מנחים וסטנדרטים ברורים שיסייעו לעוסקים ולעוסקות במלאכה לבחור התערבויות פדגוגיות מתאימות לביסוס חברה משותפת. בנוסף לכך רבים מהעוסקים והעוסקות במלאכה מעדיפים להתמקד במפגשים בין קבוצות, אף שקיימות עוד אפשרויות רבות, מגוונות וזמינות לקידום חינוך לשותפות. מכאן שיתרון חשוב שמספק אימוץ מודל דמות הבוגרת כיעד חינוכי הוא **היכולת לזהות היבטים מרכזיים שנמצאו מחקרית כהכרחיים לביסוס חברה משותפת, ולגזור מתוכם יעדים קונקרטיים לעשייה החינוכית בתחום השותפות.** היעדים האלה כוללים השפעה על כלל התפיסות, הרגשות וההתנהגויות המהוות חסם לכינון יחסים משותפים וסימונם יאפשר גם להרחיב את היריעה בכל הנוגע לסוג העשייה החינוכית הרווחת בשדה. כך, מלבד מפגשים בין קבוצתיים, ניתן יהיה להתבסס על כלים מגוונים, כאמצעים חינוכיים להסרת החסמים האלה (כמו חיזוק ערכים דמוקרטיים, הגברת סקרנות כלפי קבוצות אחרות, הגברת אמפתיה ואימוץ פרספקטיבה של קבוצות

שונות, עיצוב נורמות של שיח והתנהגות כלפי חברי קבוצות אחרות ועוד).⁴² יתרון נוסף של הגישה הזאת היא היכולת לגזור מדדים מתוקפים מהספרות המחקרית לבחינת האפקטיביות של הפעולות החינוכיות בשדה.

* התמדה במדידה שנתית של עמדות ותפיסות בני ובנות הנוער הנוגעות לחינוך לשותפות

- ללא מדידה קבועה שתספק תמונת מצב מדויקת ועדכנית יהיה קשה לקדם באופן אפקטיבי את החינוך לשותפות. הטענה בדבר חשיבותה של מדידת העמדות של בני ובנות הנוער חוזרת ועולה בדוחות ממלכתיים שונים, ובכללם דוח מבקר המדינה משנת 2016. מרכז אקורד מבצע מדידה העומדת בסטנדרטים המחקריים הגבוהים ביותר זו השנה השלישית. המדידה מנטרת את עמדות בני ובנות הנוער בכל זרמי החינוך, מושתתת על ארבעת רכיבי המודל התיאורטי שמציבה דמות הבוגרת. ומקיפה היבטים שונים של יחסם של בני ובנות הנוער לחברי ולחברות הקבוצות השונות בחברה, כולל תפיסות, רגשות והתנהגות. לאור הידע המחקרי והניסיון שצברנו באקורד במהלך השנים האחרונות אנו רוצים להצביע על כיווני הפעולה האלה:

01 אנו קוראים למשרד החינוך לקבל על עצמו את האחריות להוביל מעתה והלאה את מדידת העמדות והתפיסות של בני ובנות הנוער בנוגע לשותפות בחברה הישראלית, ונשמח להעמיד לרשותו את הידע והניסיון שצברנו.

02 מדידה והערכה של תכנים הנוגעים לחינוך לשותפות לא חייבת להתבצע רק ברמה הארצית. כל בית ספר שמעוניין לקיים תוכנית מעמיקה ומקיפה העוסקת בחינוך לשותפות צריך לבצע מדידה שתסייע לו לבחור את היעדים לתוכנית הבית ספרית ולמדוד את הצלחתה. מרכז אקורד נכון להעמיד לרשות בתי הספר כלי מדידה ויישום שפותחו במסגרת פרויקט תקווה ישראלית בחינוך לצורך קידום חינוך לשותפות בבית הספר.

לבסוף, כדי לממש את ההמלצות שפורטו לעיל ולכונן תהליך אפקטיבי לקידום השותפות בישראל לאורכה ולרוחבה של מערכת החינוך נדרשת **הקצאה של משאבים והקמת מועצה ממלכתית מנהלת**. אנו קוראים אם כך להקמתה של מועצה ממלכתית בהובלת משרד החינוך ובשיתוף עם נציגים מכל זרמי החינוך, עם עמותות העוסקות בנושא, עם נציגי השלטון המקומי ועם אנשי חינוך ואקדמיה העוסקים בתחום. **המועצה תהיה אמונה על קידום תחום החינוך לשותפות במערכת החינוך הפורמלית והבלתי פורמלית**, ויהיה לה תפקיד מרכזי בקידום דמות הבוגרת. כתפיסה מכוננת במערכת החינוך - הטמעת השיח במטה המשרד, במזכירות הפדגוגית, במינהל חברה ונוער, בקרב רשויות מקומיות ובציבור הרחב. המועצה תפעל לגבש מדיניות רחבה וקוהרנטית המבוססת על ידע מחקרי שממנה תיגזר תוכנית מערכתית אופרטיבית, ואת התוכנית יוציא לפועל גוף מתפעל שישב תחת המועצה. **לצורך מימוש תוכנית רחבת היקף שכזו בתחום החינוך לשותפות, על מדינת ישראל בכלל ומשרד החינוך בפרט להקדיש את המשאבים הנדרשים**. כיום התקציב שמקצה משרד החינוך לנושא החינוך לחיים משותפים הוא מזער! כדי לחולל שינוי נרחב בתפיסות בני ובנות הנוער, אין די בהצהרות וברצון טוב - יש להקצות כוח אדם ותקציב ראוי לפעולות רחבות היקף בכל הגילים ובכל מגזרי החינוך.

42 דוגמה לכלים ולמערכי שיעור המתבססים על מודל דמות הבוגרת. ועל ידע מחקרי מתחום הפסיכולוגיה החברתית אפשר למצוא באתר אקורד (הכלים פותחו במסגרת פרויקט "תו תקווה ישראלית בחינוך").

ממצאי מדד השותפות מציגים אפוא תמונת מצב עגומה למדי בכל הנוגע ליחסם של בני ובנות הנוער כלפי חברי וחברות קבוצות אחרות ועל היתכנותה של שותפות בין הקבוצות במדינת ישראל. הכרת עמדותיו של הנוער בנוגע לשותפות היא חשובה מאין כמותה לקידום יחסים שוויוניים, סובלניים ומכבדים כלפי כל הקבוצות בחברה. התעלמות מהמציאות הקשה העולה ממצאי המחקר עלולה להוביל להחרפת העמדות של בני ובנות הנוער, ואילו התמודדות עימה יכולה להניע תהליך של ריפוי חברתי. ממצאי הדוח הזה הם קריאה לאנשי ונשות חינוך, וכן להנהלת משרד החינוך ולכל האמונים על מערכת החינוך ברמה הארצית והמקומית, לפעול כדי לקדם חינוך לשותפות בכל שדרות מערכת החינוך. מודל דמות הבוגרת בחינוך לשותפות, מדד השותפות בקרב בני הנוער בישראל (שנבנה על סמך מודל דמות הבוגרת), הכלים הפרקטיים לעשייה בשטח והמלצות המדיניות במסמך זה יכולים לשמש אבני יסוד לפעולה מערכתית שביכולתה לחולל שינוי רחב היקף ביחסם של בני ובנות הנוער בישראל אלה אל אלה, ובכך לקדם חברה משותפת ושוויונית יותר.

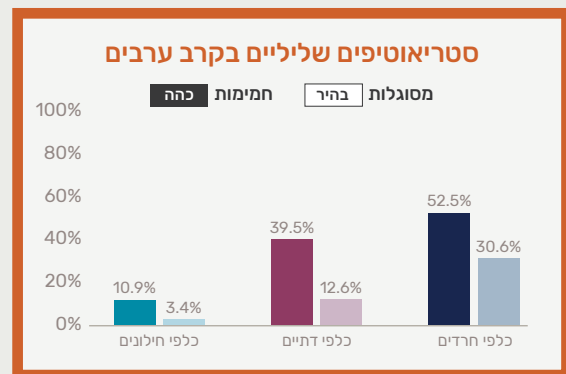
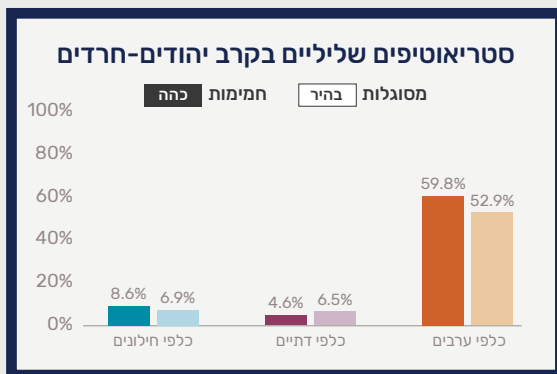
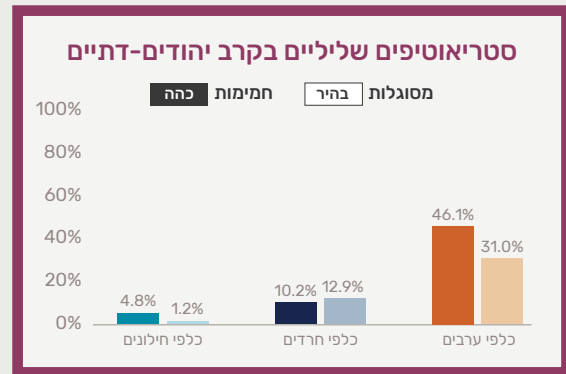
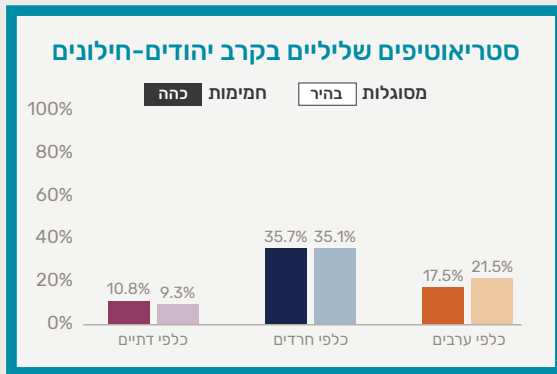
נספחים

תרשים 21

סטריאוטיפים שליליים בקרב ארבע הקבוצות 2020

עד כמה התכונות הבאות מאפיינות לדעתך כל אחת מהקבוצות הבאות:

1. ידידותיות- נחמדים, חמים
 2. מסוגלות- בעלי יכולת להצליח, כישרוניים במגוון תחומים, שמסוגלים להתמודד עם קשיים שלילי = לא ידידותיים/חסרי מסוגלות; חיובי = ידידותיים/בעלי מסוגלות.
- הערכים המוצגים בעמודות הם אחוז המשיבים שהדירוג של שתי התכונות אצלם הוא שלילי

תרשים 22

מוכנות לקרבה בעתיד בקרב ארבע הקבוצות 2020

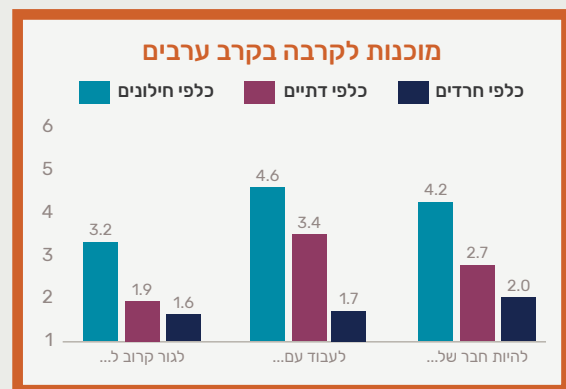
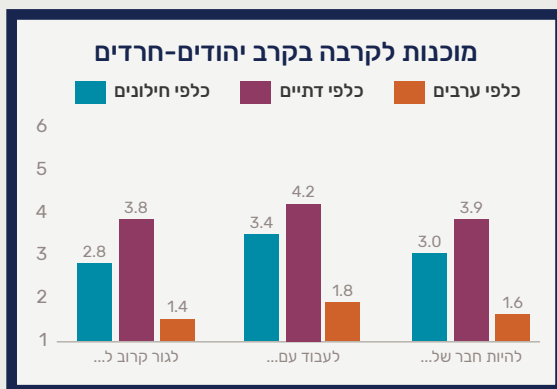
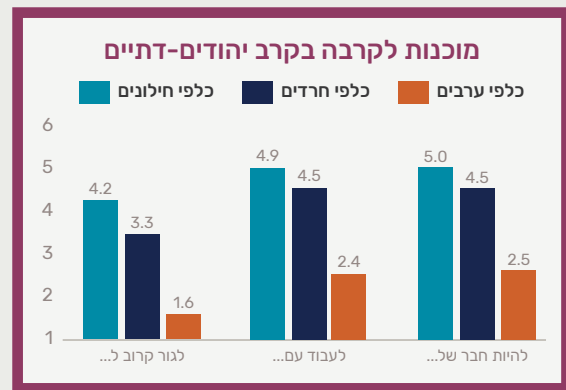
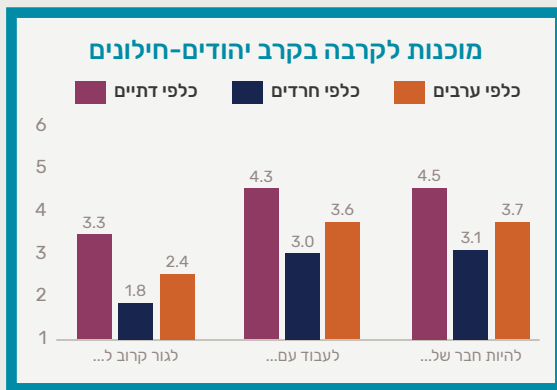
בעוד 10 שנים באיזו מידה אתה חושב שתרצה כל אחת מהאפשרויות הבאות ביחס לכל אחת מהקבוצות:

א. לגור קרוב ל...

ב. לעבוד יחד עם...

ג. להיות חבר/ידיד של...

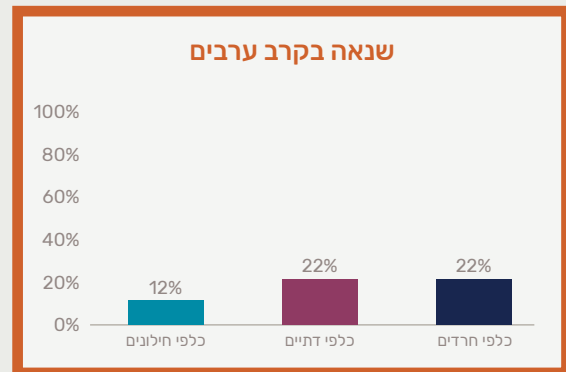
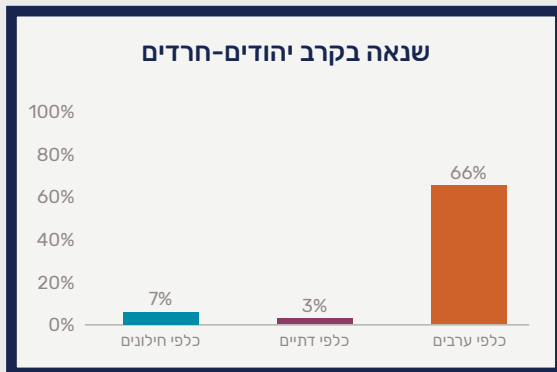
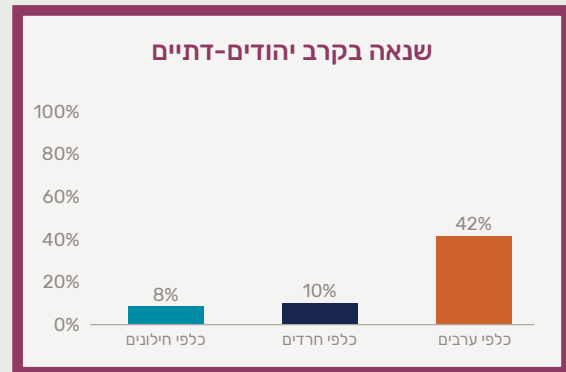
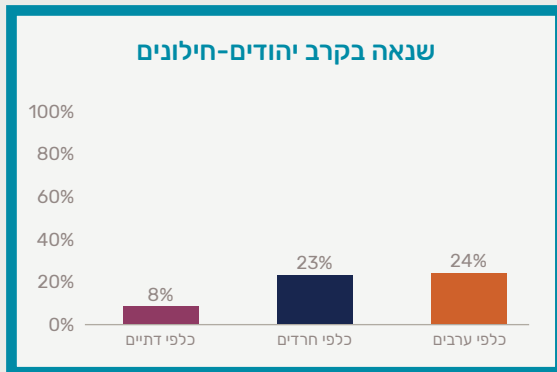
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם ממוצעי תשובות המשתתפים)

תרשים 23

אחוז בני הנוער שדיווח על שנאה בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה אתה מרגיש שנאה כלפי הקבוצות הבאות
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם אחוז המשיבים שהביעו הסכמה*)

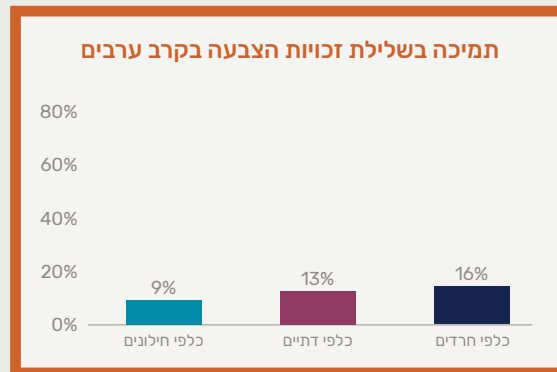
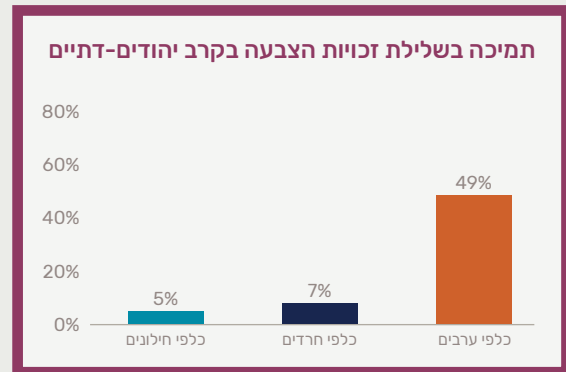
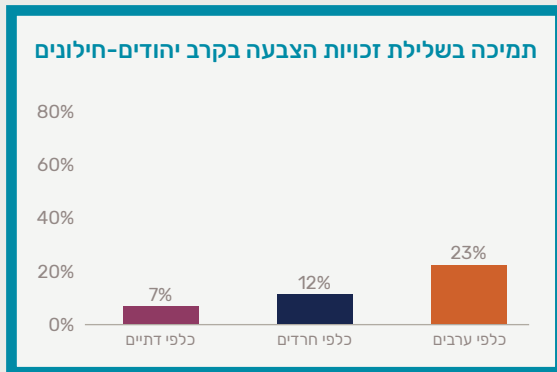

*הסכמה מתייחסת לדירוג גבוה מ-3

תרשים 24 *

אחוז בני הנוער שדיווח על תמיכה בשלילת הצבעה בקרב שלוש קבוצות 2020

באיזו מידה אתה מסכים ש"צריך לשלול את זכות ההצבעה" בהתייחס לקבוצות הבאות?
 (1 = כלל לא; 6 = במידה רבה. הערכים המוצגים בעמודות הם אחוז המשיבים שהביעו הסכמה**)

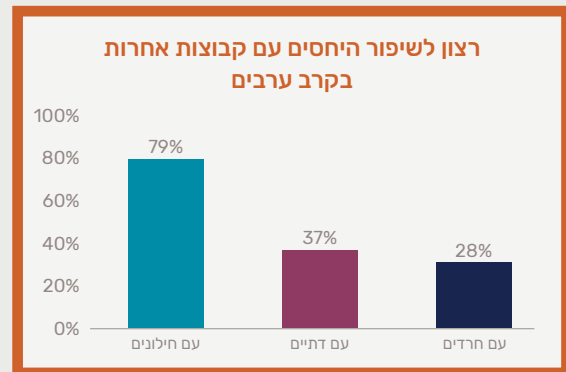
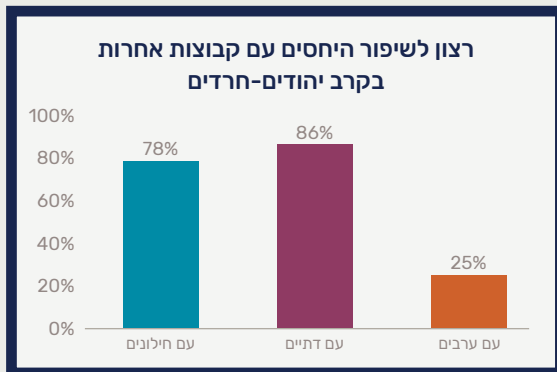
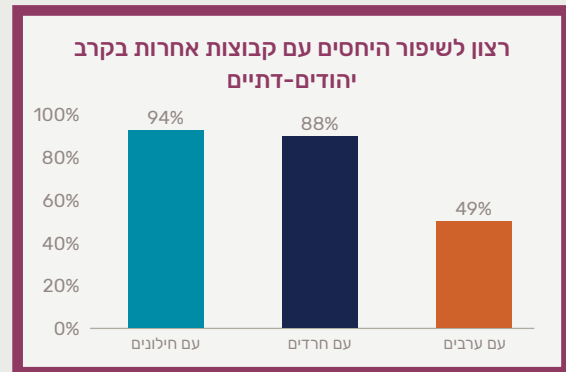
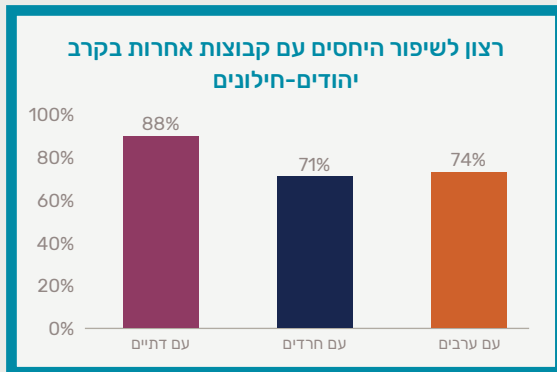

* בני הנוער החרדים לא נשאלו שאלה זו
 **הסכמה מתייחסת לזירוג גבוה מ-3

תרשים 25

אחוז בני הנוער שדיווח על רצון לשיפור היחסים עם קבוצות אחרות בקרב ארבע הקבוצות 2020

באיזו מידה היית רוצה שיהיו יחסים טובים בין הקבוצה שלך לקבוצות הבאות?
(1 = כלל לא; 6 = במידה רבה, אחוז המשיבים שהביעו הסכמה*)

*הסכמה מתייחסת לדירוג גבוה מ-3

Abstract

Israeli society is a divided society, characterized by tensions between different social groups. These tensions, which have gradually deepened over the years, are expressed by negative attitudes, hostility, intergroup distancing, and sometimes even as violence between the groups in Israeli society. The influence of these divisions is also apparent among adolescents from the different groups in Israel and poses a significant challenge to those involved in shared society education. **aChord – Social Psychology for Social Change** at Hebrew University promote equal, tolerant, and respectful relations between different groups in Israeli society, utilizing professional, advanced knowledge from the field of social psychology of intergroup relations. The Center developed the **Index for Shared Society Progress in Youth (ISSPY)**, which measures youth perceptions on shared society in the four educational sectors in Israel –secular-Jewish, religious-Jewish, ultra-Orthodox, and Arab. The Index provides a current, comprehensive, and unique picture of intergroup relations as expressed among Israeli youth and presents the socio-psychological barriers and opportunities to advancing intergroup relations. Its goal is to establish informed dialogue **among key stakeholders in the field** and to emphasize the **pedagogical and policy changes needed to promote effective shared society education.**

ISSPY is based on the **Ideal Graduate Model of Shared Society Education**, developed by aChord in conjunction with “Israeli Hope in Education”, the Ministry of Education, and the Lautman Foundation, which defines the optimal perceptions and attitudes that are desirable for graduates to hold so they can contribute to promoting equal, tolerant and respectful relations between the groups in Israeli society. This revolutionary model allows for both the simultaneous assessment of the progress of shared society education in the four sectors, and for the drawing of relevant pedagogical goals for classroom. The model is based on four components – social identity, tolerance, sensitivity to inequality, and readiness for social closeness – and defines all of the optimal perceptions and attitudes that Ideal Graduates of the educational system should have in order to contribute to the advancement of respectful, tolerant, and equal relations between the different groups in Israeli society. Educational activities and curricula that are based on the model could significantly increase the effectivity of the shared society education efforts that are implemented in classrooms today.

The current Index is based on a survey conducted between May–July 2020. Data was collected from 1,091 adolescents between the ages of 16–18 (grades 10–12 and ultra-Orthodox yeshiva students of parallel ages) in four national samplings according to the four above-mentioned educational sectors. The Index examines the attitudes, emotions, perceptions, and behaviors of the adolescents in the context of shared society. 2020's Index also provides a longitudinal analysis of this progress, as it refers to Index measurements from 2018 and 2019 which sampled data from three of the four groups – secular Jews, religious Jews, and Arabs. In addition, the study examines the impact of the COVID-19 pandemic on the relations between the four groups.

Findings

Following are the main findings of the research, presented according to the four components of the Ideal Graduate Model of Shared Society Education:

Social Identity Component

According to the Ideal Graduate Model, a sense of connection and belonging to the collective Israeli group, coupled with a deep sense of belonging to their own particular group, together provide an essential foundation for establishing partnership in Israeli society. Our research found that secular-Jewish and religious-Jewish youth feel an optimal sense of connection to their particular groups and to the collective Israeli group. In contrast, Arab adolescents report a weak sense of connection to the collective Israeli group, suggesting a sense of alienation and distance from it. Perhaps a mirror image of this finding, all Jewish adolescents expressed negative attitudes and perceptions towards the Arab group – a fact which could testify to a perception of these youth that excludes Arabs from the Israeli collective.

Tolerance Component

According to the Ideal Graduate Model, a tolerant, inclusive approach toward other groups is a fundamental element in shared society education. In order to develop tolerance, negative stereotypes and feelings of fear and hatred must be minimized. The data shows that adolescents from all of the groups mark one other group as the farthest one from their own, expressing negative stereotypical attitudes and emotions toward that group. Secular-Jewish and Arab adolescents mark the ultra-Orthodox group, and religious-Jewish and ultra-Orthodox mark the Arab group as

such. Indeed, about half of the ultra-Orthodox and religious-Jewish adolescents reported negative stereotypes toward Arabs, and about half of the Arab adolescents and slightly more than a third of the secular-Jewish adolescents reported negative stereotypes toward the ultra-Orthodox. Another important and worrisome finding is the very high levels of hatred among ultra-Orthodox and religious-Jewish adolescents toward the Arab group.

Sensitivity to Inequality Component

The Ideal Graduate Model emphasizes the importance of recognizing inequality and opposing discrimination in order to advance a shared society. The research found that youth display a low level of awareness regarding discrimination toward groups that they mark as the farthest from their own, and even express support of such discrimination. A dangerous warning sign from the findings is that religious-Jewish adolescents showed a high level of support for discrimination and for denying basic rights of Arab citizens in Israel, such as the right to vote.

Readiness for Social Closeness Component

According to the Ideal Graduate Model, a necessary result of shared society education is the willingness and motivation to forge relations with other groups. This is the basis for establishing a society that encourages partnership between its members. Alongside encouraging findings in this context among some of the groups, the data demonstrates that ultra-Orthodox adolescents are less curious about learning about other groups in Israeli society. Another important finding is the very low level of willingness among Arab adolescents and ultra-Orthodox adolescents to participate in joint activities now or in the future, as well as a very weak desire to generally improve the relations.

Trends, 2018-2020

The study shows that during 2018-2020, there was slight improvement in the indices of tolerance, sensitivity to inequality, and readiness for closeness with other groups, particularly regarding the attitudes and perceptions toward the Arab and ultra-Orthodox groups. While the report exposes a difficult reality, it also finds small and encouraging changes that are indicative of progress in the right direction.

COVID-19 and Intergroup Relations

The findings show that phenomena of intolerance and sensitivity to inequality are reflected in youth attitudes in the context of the COVID-19 pandemic. The groups perceived by the adolescents as posing the most severe health threat are the same groups toward which the attitudes were already more stereotypical and negative.

An especially concerning finding is the tendency to express less support for the allocation of resources to these groups for their coping with the pandemic. These findings emphasize the extent that negative attitudes and the lack of desire for interaction with other groups can harm society and eventually impair its ability to rise above crisis situations.

ISSPY findings depict a difficult and complicated reality regarding intergroup relationships in Israel. The Index is the first attempt of its kind to identify the challenges faced by those working towards education for shared society. Mapping the unique psychological barriers for each component of the Model with respect to each group in Israeli society is critical for shared society educators and must construct the basis for education in this era.

Recommendations

Following are aChord's recommendations for advancing education for shared society. They are based on the both the Index findings and aChord's Shared Society Education Department experience in their work over the past four years.

The following are our **main recommendations for educators**, which emphasize active steps that can be taken in the classroom to advance shared society education:

- ◆ Emphasis should be placed on **promoting positive attitudes and emotions toward** the farthest groups, **ultra-Orthodox Jews and Arabs**, toward whom the perceptions and attitudes are the most negative. To do so, efforts should be made to **minimize negative stereotypes toward both groups, to reduce feelings of hatred and fear of the Arab group among all Jewish groups, and to strengthen the notion that the Arab group is an integral part of Israeli society.**
- ◆ **Shared society education activities are necessary for ultra-Orthodox and Arab schools.** In both sectors, **it is important to help students develop a complex, inclusive perception of identity that allows one identity to co-exist with another and does not negate other social identities. In addition educators must introduce authentic and meaningful discussions about inter-group partnership in our shared society.**
- ◆ **In times of crisis, as during the Covid-19 pandemic, we must continue to**

promote shared society education. Inter-group tensions that are expressed through negative perceptions and unwillingness to support different identity groups during the crisis hinder our society's ability to cope with the problem at large.

The following are our main **recommendations for educational policy**, that emphasize system-wide measures that should be taken to establish optimal shared society education in Israel:

- ◆ Establishing access to shared society content among all ages, in all subjects and in all educational sectors, and allocation of the necessary budgets for this purpose. We recommend the **appointment of a Shared Society Education Coordinator in every school; the implementation of a designated curriculum that will impart knowledge and tools for a shared society from kindergarten through 12th grade; and the integration of shared society contents into all of the subjects learned (including mathematics, linguistics, history, science, and more); and the integration of shared society education concepts and methods into teacher trainings and professional developments.**
- ◆ **Establishing the Ideal Graduate Model of Shared society Education as a common educational goal for the entire educational system.** This innovative model allows educators to set concrete goals aimed at reducing perceptions, emotions, and behaviors that hinder intergroup relations in Israel. Adopting the model as an educational goal allow for the establishment of a common language and coordinated efforts between all of the actors and stakeholders of the field.
- ◆ **Continuing the consistent, annual measurement of youth perceptions and attitudes regarding shared society education,** thereby creating a knowledge basis that will provide an accurate depiction of the state of shared society and its progress over the years – a crucial component of effective fieldwork.

To conclude, the Index for Shared Society depicts a harsh reality regarding youth perceptions of other groups, and the possibility of a constructive shared society in Israel.

The findings of this report must serve as a wake-up call to all those involved in the educational system. The recommendations in this report have the potential to instill the foundation for effective shared society education, and we strongly advocate for their implementation throughout the entire educational system.

